

NOTI AVSTRJI IL 2. (SEDMA KNJIGA)

11208/10/1012
103

DR. JUDEVIH/RIVKO:ADULL

RAME OB

DRUGA KNJIGA.

MARIBOR 1925.

IZALOZI KLUB DOBROVOLJCEV V MARIBORU

TIKALA LIDSKA TIKALNICA V MARIBORU

740.3/1.4

8863-96

949.71"1916/1918"

DR. LJUDEVIT PIVKO:

RAME OB RAMENU.

DRUGA KNJIGA.

PROTI AVSTRIJI II. 2. (SEDMA KNJIGA).

~~133~~

DR. LJUDEVIT PIVKO:

INFORMATORJI

11 SLIK, 1 KARTA.

MARIBOR 1925.

ZALOŽIL KLUB DOBROVOLJCEV V MARIBORU.
TISKALA „LJUDSKA TISKARNA“ V MARIBORU.

~~133~~

DR. LJUDEVIT PIVKOVSKI

RAMENI

Vsa prava si pridržuje pisatelj.

614

1327

S 1645-23.8.49

PREGLED: TRIJE KOLINI, TRI DEKLETA. — KOBARIDSKA TAJNOST. — SUMLJIV ALPIN. — DEZERTER HERZ. — AVSTRIJSKI NAREDNIK. — FRANZ KREUZ NA ROMBONU IN PRI SV. LUCIJI. — 24. OKTOBRA 1917. — KREUZ NA NOVEM POSLU. — OBED PRI 33. POLKU. — MAZZENAUŠ MAZZANTUR. — OBRAČUN PO VOJNI. — BATALJON IZ PADULE. — ZNAKI BLIŽNJEGA RAZPADA. — AVSTRIJA JE »KAPUT«. — BOLŠEVIKI. — IZVIDNIŠKA SLUŽBA V MAJU 1918. — KAJ PRAVI MATE? — SNOV ZA VIDMARJEVO »JUGOSLAVIJO«. — ZVEZE Z DOMAČIM SVETOM.

1.

Dne 12. aprila 1918 pregleduje komandant I. armade general Montuori odsek Col d' Echele. Obisk so nam javili iz pisarne 33. polka s pripombo, da je general izrazil posebno željo videti češki in jugoslovanski odred, ki naj ga pričakuje ob 9. uri pri bataljonskem poveljstvu, t. j. pri razvalinah Gianesoni.

Po treh deževnih dneh sije zopet blagodejno sonce na naše rumenkaste obraze. Izmučeni smo. Spanja je bilo v preteklih dneh premalo. Danes odhajamo s planin na počitek.

Generalov obisk smatra moštvo za nepotrebno motenje miru. »Danes dopoldne bi na solncu spali«, pravi dežurni podoficir.

»General se je naspal v Breganzah, zaran po zajtrku sedel na avtomobil in sedaj bo gnjavil nas in 33. polk z vizito . . .« mrmra njegov tovariš.

Podporočnik Kohoutek zove četo v zbor.

»Levo krilo 4. voda više na vrh«! poveljuje Kohoutek.

Po neravnem terenu mu je težko uravnati četo. Najprej jo je izkušal urediti v razvitem frontu na potu, toda tu bi jo opazil avstrijski avijatik, če ni slep. Kdo bo nosil odgovornost, ako začne artilerija metati šrapnele na sklenjene vrste? Zato je Kohoutek pognal četo po strmem pobočju navzdol v žleb, ki loči naš greben od sosednega hrbta (Col del Rosso) in tam izkuša vsaj za silo ustrojiti nekaj, kar bi bilo razviti četi podobno.

»Levo krilo više na vrh! Četrti vod naprej! Narednik Dragičević, ali spiš. Odrini! Gani se!«

Četa stoji.

Kohoutek se vzpenja po kamenju navzgor k oficirjem na pot. Iz načina, kako udarja s puško, ki mu služi za palico, lahko sklepamo, da smatra naš dežurni oficir današnjo parado za deveto potrebo. Službeno mi javlja, da je odred pripravljen, pozneje pa dodaja: »Ekscelenca se gotovo ne bo spuščala tja dol v žleb.«

»Ekscelence ne nosijo okovanih čevljev,« pravi Veselko. »Kdo ve, ali vobče pride kdo!«

Motili smo se.

General je točno ob 9. uri tu. Prišel je nenadoma izza ogla, sam z edinim adjutantom in niti slišali nismo, kje in kdaj se je ustavil njegov avtomobil.

Oficirji hite vsak k svojemu vodu, general pa zavija polagoma in previdno v žleb za njimi. Po pozdravu in raportu pristopa k podoficirjem krilnikom in začenja zaporedoma izpraševati. Nekateri mu odgovarjajo glede službe, drugi glede obleke, opreme

in hrane, tretji glede narodnosti in svojega doma. Vsi ga umevajo in odgovori so dokaj priprosti.

Redov Karkoška ima ime, ki zveni generalu tako, da ga vprašuje drugič, nakar mu je dečko izvlekel iz naprsnega žepa svojo rumeno izkaznico, češ, naj si prečita, ako ne razume.

»A! Tessera di riconoscimento!«

General mu jemlje legitimacijo iz rok in si jo ogleduje. »Reparto speciale czeco-juoslavo. Imajo vsi take permanentne izkaznice?«

»Vsi,« odgovarja Karkoška in kaže na prsa. »Tu jo nosimo.«

»Vrlo dobro! Tako je v redu. Dajte mi ta list v spomin!«

»Ne smem, Ekscelenca. Izkaznica je moja.«

General mu jo vrača smehljaje.

Dečki slutijo, da general menda ni nikoli slišal imen naših domačih vasi, zato so Čehoslovaki skoro vsi »da Praga,« Jugoslovani pa »da Lubiana« in »da Zagabria,« le korporal Zavadil, ki je resnično iz Prage, si dovoljuje nekaj posebnega, češ, da je »iz Kolina, 300 km od Prage.« Ves obraz mu sije od radosti, da je potegnil tako visokega gospoda, ki je vidno zadovoljen z njegovim samozavestnim odgovorom. Toda Zavadil nima sreče.

»Iz Kolina? To mesto je pri Pragi. Vi pravite 300 km od Prage?«

Montuori ima pojme o geografiji tuje zemlje — bela vrana med italijanskimi oficirji . . .

Zavadil je švignil z očmi k meni, proseč pomoči. Lopov je preveč riskiral. Pozivam ga, naj govori — jaz mu hočem pomagati.

»Kolini so trije,« pojasnjuje korporal generalu, »prvi in največji je nemški Kolín ob Reni,« — general kima — »drugi je znamenito industrijalno mesto blizu Prage,« — general kima iznova — »tretji je pa bolj neznan kraj na Moravskem.«

»O tem Kolinu nisem slišal,« meni general. »V tretjem ima torej korporal svoj dom?«

»Tako je, ekscelenca,« hiti Zavadil, ki je rešen.

O tretjem Kolinu ve Zavadiril toliko, kakor jaz in general Montuori. Na Zavadirilovo srečo pa general že začenja razgovor z drugimi.

Generalov adjutant, ki stopa za menoj in se mi na kamenitem terenu lovi za rame, pravi zaupno:

»Ekscelenca je ljubezniva. Z vsakim hoče govoriti.«

»Ekscelenca hoče preizkusiti, ali jo razumejo.«

»O ne — ljubezniva je, ker ste ji napravili izredne usluge.«

»Usluge?«

»Vi tukaj in vaši pri armadi in v Mirabelli.«

»Prosim vas, kaj smo napravili v Mirabelli?«

Več ne morem poslušati adjutanta, ker zahteva generalov raport moje pozornosti.

O »slovanskih informatorjih« je hotel nekaj povedati, toda utihnil je, ko sem mu pokazal generala, ki ga ne smemo motiti.

V 4. vodu je dečko, ki bo generala zanimal. Žive oči, dolge, uglajene brke, čepica močno na desno stran, ardiški nož za pasom sredi trebuha na črnogorski način. Đuro si ni v strahu, kaj bo govoril. Da se general pri njem ustavi, o tem ni dvoma.

»33. polk me zove Baffi, doma sem v Derventi pri Sarajevu, po očetu se zovem Đuro Janjić.«

General dviga obe roki, kakor bi hotel premeriti dolžino izzivajočih brk.

Đuro nosi na vratu snažne, svilene, belordeče našitke z modrim robom, popolnoma nove, ki si jih je za parado prišil šele danes.

»Bošnjak si? Kakšen imaš nož?«

General je opazil narezljani ročaj.

»Prosim, pogledjte!« pravi Đuro. General si ogleduje skrbno izrezljano ornamentiko okrog cirilskih črk K. P. in na drugi strani okrog monograma SSSS, kar mu Đuro razlaga:

»Tu je kralj Peter. Tam pa naš srbski znak, štirje S, »Samo sloga Srbina spasava,« »solidarità soltanto salverà noi Serbi.«

»Kako ste rekli v svojem jeziku?«

»Samo sloga Srbina spasava.«

»To je?«

Đuro ponavlja, kolikor pač zna italijanski, in general ga umeva.

General gleda, Đuro pa pravi zaupno:

»Z nožem iščem Avstrijake. Uničili so mi hišo in družino.«

General je najbrž preslišal.

»Kdo je rezal? Lepo delo!«

»Jaz. Vsak si reže sam.«

»Imajo vsi tako?«

»Vsi — vsak drugače — jaz najlepše,« hvali Đuro ponosno.

General mu vrača nož, češ: »Lepo delo!« Meni pa pravi: »Ta Srb je vojak. Z nožem išče Avstrijake!« Torej je slišal Janjićevo opazko.

General si je izbral mesto 25 korakov nad odredom v žlebu, odkoder hoče ljudem nekaj povedati. Oficirje zove k sebi. General se poti. Kako bi se ne potil, ko je tudi nam toplo, ki nosimo mnogo manj lastne teže.

»Vaša trupa je v izvrstnem stanju in v odličnem razpoloženju.«

»Ekscelenca, vaš prihod jih je oživil. Trudni so, ali rekli ste istino, trupa je izvrstna.«

V nagovoru pravi general, kako mu je osebno in službeno kot komandantu armade v zadoščenje, da ima čast videti in pozdraviti »herojski odred« sinov čeških in jugoslovanskih, ki se bore v obsegu njegove armade za skupno zmago in za čast in osvobojenje svojega naroda. (Tak uvod smo že često slišali, si mislimo za njim.) Odličnih naših činov Italija ne more pozabiti. Oficirjem in moštvu želi po napor-nem, uspešnem vojnem poslu zasluženega počitka, da se z obnovljenimi močmi iznova vržemo nad skupnega sovražnika, čigar moralna moč se je začela že majati. Drago mu bode, kadar nas bo mogel zopet pozdraviti. Komandanta poziva, naj predloži spisek najboljših oficirjev in mož, da jih odlikuje za hrabrost. —

General se obrača in odred se na Kohoutkovo povelje molče razhaja v rove in h kavernam. Do odhoda je še časa, ker nas pričakuje avtomobilna kolona v Val Chiama po 16. uri.

»Korporal Zavadil!«

»Da, gospod kapitan!« Dolgin se obrača in mi prihaja naproti.

»Ali ti je sedaj lažje, ko si se zlagal?«

»Drugič povem resnico, gospod kapitan.«

»Ne verjamem. Enkrat se opečeš, potem bo šele dobro.«

»Ko me pa vprašujejo o rečeh, kojih jim ni treba vedeti!«

»Kaj bi odgovoril generalu, ako bi te vprašal, če imaš dekle?«

»Rekel bi mu, da imam tri . . .«

»Lagal bi zopet, seveda.«

»O ne, sveta istina! Ena je v Pragi, druga v Veroni.«

»A tretja?«

»Ta je prava. Nje sem se spomnil, ko sem imenoval generalu svoj dom.«

»V Kolinu?«

»Da, gospod kapitan.«

»Torej si vendar v Kolinu doma . . .!«

»Lepše je v Kolinu, gospod kapitan, nego na Col d' Echele.«

Zavadil je tak človek, ki mora imeti zadnjo besedo.

* * *

Kapitan-zdravnik dr. Andruetto prinaša nekoliko fotografij, da si ohranimo njega in položaje Col d' Echele v spominu. Polkovnik ga baje pošilja, da povabi oficirski zbor na poslovilni obed v menzo 33. polka.

»Hvala! — Pridemo.« —

»In sicer se javite pred obedom ob 10. uri, vsaj vi. Gospod polkovnik se zanima, kaj je odkril vaš oficir v Mirabelli, in želi, da mu pojasnite. Komandant

armade je govoril o kobaridski tajnosti. Prosim vas, kaj je to?»

Doktor želi, da bi njemu kar začel razlagati. Toda mene ni volja, ker je predmet preobširen.

»Pridite h gospodu polkovniku in čuli boste.«

»Ni lepo, gospod kapitan, da ste skopi napram meni. Mene štejte med prijatelje! Toda po vašem bodi! Jaz bom točno ob 10. uri na mestu.«

»Na svidenje, prijatelj doktor!« —

Z obraza mu čitaš, kako ga tlači radovednost.

2.

Polkovnik Boetti mi prihaja naproti s kapitanom Baldijem in zdravnikom. V menzi vidim troje igrajočih oficirjev. Polkovnik nas vodi mimo menze v pisarno, da bi nas nihče ne motil.

»Danes odhajate, kapitan. Doktor vam je povedal, čemu sem vas prosil k sebi. Prosim! Tolikokrat ste bili pri meni, a nikoli mi niste niti naznačili, kako važne naloge ste izvršili v Italiji. Priti je morala ekscelenca Montuori, da nam pove, kdo ste . . .«

»Jaz in moj odred smo trupa, ki vrši po sposobnostih in zmožnostih dobrovoljno vojno dolžnost. Radujemo se, kadarkoli imamo priložnost, da podamo svoj skromni prispevek v velikanskem delu za popolno zmago.«

»Krasno! A kaj je bilo v Mirabelli? Ekscelenca govori o kobaridski tajnosti, a nihče izmed nas ne ve, kaj naj si misli. Prosim! Izvolite konjaka? Ne marate? Prosim, pripovedujte torej!«

»Dovolite, da si vzamem uvodoma na pomoč nekaj statističnih zapiskov. Studija o Kobaridu je kompliciran predmet, ki obsega stotine imen in števil. Vrhovna komanda ima več studij o Kobaridu, a le deloma točnih. Podatki so po mojem prepričanju natančni glede razstavitve trup pred ofenzivo in glede izgub v statističnem oziru.«

Poraz lanske jeseni vam je znan z vsemi posledicami. Vam in vsakemu mislečemu vojaku je neumljivo, kar se je dogodilo pred pol letom. Preglejte

si moči italijanske fronte oktobra 1917! Ob morju čuva 3. armada približno 25 km fronte do Vipave s 1200 topovi in 180 bataljoni, 1030 strojnicami, 650 strojnimi pistolami in 200 torpednimi cevmi (XXIII., XIII. in XI. armadni zbor).

Ob 3. armado se vrsti 2. armada, ki razpolaga za svojih 90 km od Vipave do Bovca (Rombona) z 2500 topovi, 350 bataljoni, 3500 mitraljezi, 2100 mitraljeskimi pistolami in 700 torpednimi cevmi. Pri Vipavi je VIII. zbor, dalje se vrste VI., II. na Gabrielu, XXIV., VII. v 2. liniji, XXVII., IV. na Rombonu.

Vrhovna komanda ima za omenjeni 2 armadi še 12 divizij rezerve, t. j. okroglih 110 bataljonov v XIV., XXVIII. in XXV. zboru. V tej rezervi je vaša brigada Livorno v XIV. armadnem zboru, v okviru nesrečne 2. armade.

V karnijskem odseku stoji na fronti 120 km 30 bataljonov s 500 topovi.

Četrta armada čuva 180 km s 100 bataljoni in 900 topovi.

Tretji armadni zbor in prva armada pri katastrofi ne prihajata toliko v poštev. Tu stoji na dolgi alpski fronti 225 km 1800 topov, 150 bataljonov in tem močem primerno število mitraljez, recimo 1900.

Avstrijci in Nemci so pripravili proti tem močem ofenzivo ob gorenji Soči po načrtu Konrada Hötendorfa. Menili so, da bo občuten poraz fronte zadostoval vreči Italijo in jo prisiliti k separatnemu miru, kakor se je zgodilo preje Rusom in Rumunom. Italijo so slučajno tudi odrinili, toda popolnoma je niso porazili, ker je v psihološkem kalkulu bila težka pomota: poraz pri Kobaridu ni zadostoval in vojne še ni konec.

Kakšen je bil Konradov načrt?

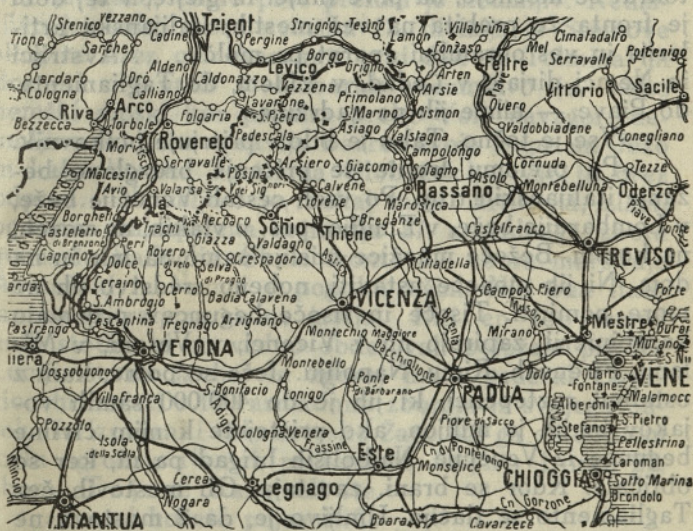
1. Skupina Krauss naj prodre med Bovcem in Žago proti Stolu (1668 m) in Kobaridu.

2. Skupina Stein vzame Krn in prebrodi Sočo, s slezkimi trupami prodre na obeh bregovih Soče do Kobarida, nemški alpski kor pa vzame Kolovrat.

3. Skupina Berrer pri Tolminu, ki ima württemberške trupe, naj sodeluje z drugo skupino proti Kolovratu, od Volč prodre na Ježo in proti Čedadu.

4. Skupina Scotti naj pomaga Berrerju, vrže levo krilo južno od Sv. Lucije čez Sočo in čuva zvezo z Boroevičevo vojsko, ki bo pritisnila na jugu, od Banjšice do morja.

Čim dalje gledate ta načrt, bolj prihajate k prepričanju, da je pogumen, — da je blazen. Kako si upajo operirati proti Kolovratu, ki ima ogromno arti-

eristično premoč? V normalnih razmerah je tu vsak ofenzivni poizkus zaman. In vendar, Avstrijci so uspeli!

Res je v načrtu nekaj, česar Italijani niso vajeni. Cadorna elastičnih ofenziv ni izvajal, niti jih ni učil. Res je tudi, da moralni duh italijanskega vojaka leta 1917 ni odličen, ker ne pojmuje vojne na Krasu in čuti veliko potrebo po miru. V tem oziru je 2. armada najslabša. Toda Avstrijci niso boljši. Boljši so edino Nemci, onih 50.000 izbranih ljudi v 14. armadi

pod poveljstvom izkušenega generala Belowa. Toda kaj znači ta peščica Nemcev proti ogromnim masam, napravam in pripravam italijanske obrambe?

In sedaj glejte! Vi, gospod polkovnik ste bili sami priča.«

»Bil sem, na žalost.«

Dne 24. oktobra 1917 ob 2. uri zaran počenjajo avstrijske baterije delovati na drugo linijo in na komande v ozadju. Strelba traja štiri ure. Ob 6. uri počivajo cevi pol ure. Ob pol 7. uri pričenjajo iznova, tokrat še močnejše, na prve linije. In glejte, v tej dobi je fronta že prebita na več mestih, italijanska artilerija in ves obrambni aparat pa molči . . . Avstrijci in Nemci dirjajo v Čedad, v Videm, do Tagliamenta, do Piave — nihče jih ne zadržuje.«

»Vse je točno. Tako je bilo,« pritrjuje polkovnik.

»Po prelomu fronte se pričinja brezglavo bežanje italijanskih trup. Po vseh cestah Venecije beže, v Lombardijo beže, v Emilijo, peš, v vlakih, na vozeh, na konjih. Bežeče množice mislijo samo na mir in na dom. Ni jih mogoče ustaviti, nobeno sredstvo jih ne more pomiriti. Tisoče in tisoče beguncev prijemajo karabinierji. zapirajo jih v Vicenci, v Veroni, v Milanu, Firencah, Rimu, Napoliju. Ječe so polne, kam z ostalimi raztepenči, ki jih je do 400.000 samih vojakov in jih je milijon, ako prištejete k njim civilne begunce iz Venecije. Najboljših brigad pa ni, ker so obtičale. Kdor se brani, zaostaja. Ob mostovih čez Tagliamento se tlačijo. Umljivo je, da 2 mostova ne moreta zadostovati. Ako bi bilo več mostov, rešili bi še 100.000 ljudi in za milijone materijala. Kavalerija se igračka, atakira po svoji stari navadi in je smešna v svojem poslu, mostove pa podira v zmedu in nervoznosti, ne za ure, temveč kar za dneve prezgodaj. In tu vam javkajo bežeče družine v bedni opravi in z deco. Posuroveli in splašeni vojaki jih suvajo s ceste, da si napravijo siloma pot do mosta, a sedaj so ostali vsi tam — most jim je zletel pred nosom v zrak. Bedo gledate povsod, najhujše pa bole neizmerne izgube, ki se ne morejo nadomestiti. Razen bogastva

vaše Venecije do Piave je ostalo zmagovalcu nad 3000 topov, 300.000 ujetnikov, ogromna skladišča oblek in živil, vozil vseh vrst, najraznovrstnejša vojna oprema — skratka — milijardne vrednote.«

»Gospod kapitan, kar pravite, niso nikake tajnosti. Mene se loteva groza, ko v spominih iznova doživljam one dneve. Oprostite, da sem vas prekinil — toda pričakoval sem, da mi pojasnite nekaj več.«

»Zares, predaleč zahajamo v posledice poraza. Vse je jasno, edino prvi prelom je neumljiv. Neumljivo je, kako more nemška 12. divizija iz Steinove skupine brez ovir korakati prvi dan iz Tolmina in dospeti v 4 urah v Kobarid; neumljivo je, kako nemški alpski kor prodira preko Volč navzgor; neumljivo je, kako spravlja Berrer svoje trupe na Ježo in kako koraka Scotti na Globočak — vse to brez odpora. Neumljivo je, zakaj molči artilerija, zlasti ogromna nakupičena artilerija 27. armadnega zbora generala Badoglija. Skozi fronto 27. zbora marširajo Avstrijaki in Nemci v popolni tišini. Niti ena italijanska mitraljeza se ne javlja. Niti en top izmed onih stotin, ki so vedno obdelovali položaje pri Sv. Luciji, se ne javlja. In zgoraj mora general Cavaciocchi bežati s IV. armadnim zborom iz svojega odseka in izprazniti celo sotesko Žago, ko ga ob desnem krilu ogrožajo Nemci, prelomivši tajno fronto 27. zbora. T a j n o! Razumeli ste.«

»To mi hočete pojasniti?«

»To.«

»Ali prihajate končno k predmetu, kojega označujejo z izrazom »kobaridska tajnost?«

»Sedaj. — Pustimo Kobarid! Najprej vas povedem v drugo smer.«

3.

»Moj odred ima razčlenjeno službo. Tukaj ste videli odred na specijalni službi na fronti. Za fronto zadaj vršimo istotako važne — recimo specijalne posle — saj nas radi zovejo »reparto speciale«. Tako

sem komandiral k izveščajnim uradom več oficirjev, ki izdelujejo raporte o avstrijskih in zlasti slovanskih predmetih. V »Ufficio Informazioni« 6. armade (Breganze in Mirabella) smo poslali podporočnika Nikolića in Pajka, v 1. armado v Verono podporočnika Žagarja in Maršálka; v 8. armadi v Resani deluje tudi eden naših oficirjev. Podoficirjev in mož smo dali, kolikor je bilo potrebno, na primer za službo pri prisluškovalnih postajah na fronti. Ti-le oficirji in podoficirji imajo uspehe. Odkrili so tajno vojsko, izvrstno urejeno avstrijsko propagando — menda niti ne slutite, da nam Avstrija pripravlja drugi Kobarid?«

»Kaj govorite?«

»Tu v vaši bližini onstran Frenzelske soteske je komandiral pred kratkim Graziani brigado — kaj ne? Grazianija poznate. General je vojak, ki neumorno lazi po svojem sektorju, nadleguje svoje alpine in bersagliere in ki uporablja vsak svoboden trenotek za opazovanje neprijateljskih položajev.«

»Takšen je Graziani.«

»Približno pred mesecem je opazil okoli 10. ure dopoldne, da leze nekdo od avstrijskih rovov k njegovim alpinom. Graziani gleda in zdi se mu, da vidi alpina. Avstrijak ni.«

»Aha!« si misli Graziani. »Alpini hodijo poslušat, kaj se godi in govori v avstrijskih rovih. Brez dvoma dobim poročilo od bataljona.«

Poročila ni.

General vprašuje popoldne, ali ni bilo ponoči ali dopoldne nobene izvidnice pred avstrijskimi rovi:

Odgovor: »V zadnjih 24 urah ni izšla patrulja.«

Dobro, toda tisti alpin, ki je dopoldne lezel med frontama! Kaj je s tistim alpinom? Graziani ni komandant, ki bi puščal tako stvar iz misli.

Drugi dan je že zgodaj na opazovališču. Petnajstkratni svoj daljnogled navira naravnost na mesto, kjer pričakuje alpina. »A danes menda ne bo nič!« Toda Graziani je človek nebeškega strpljenja. In glej! Tik pred 10. uro se nekdo plazi.

»Bogme, alpin! Prilezel je — saj se nisem varal! — iz avstrijskega rova. Kaj dela alpin pri Avstrijakah?«

Od bataljona zahteva poročila o patroljah, odgovor pa trdi zopet, da ni bilo nikake izvidnice v terenu pred rovi.

»To je pa odveč! Ali sem blazen? Saj sem ga videl, spremljal sem vsako njegovo kretnjo do našega sektorja. Saj sem videl, kako so mu tovariši podajali roke, pozdravljali ga in mu čestitali. Čakajte!«

General se je že odločil. Ordonanca zove, naj mu prinese torbo in puško. In sedaj koraka sam po strmi pečini na Cornone. Pri bataljonskem poveljstvu se ustavlja samo za minuto, da se napije vode, in če pa odklanja majorjevo pogostitev, da si je pol-dan, in ne mara, da bi ga kdo spremljal do rovov. Nihče se mu ne čudi, ker ga poznajo, da je včasih sam svoj in čudak.

V rovih 2. čete izprašuje alpine, podoficirje, oficirje, ali ne hodijo izvidnice iz čete ali morebiti poedini alpini na lastno pest v teren pred Avstrijake. Ničesar ne vedo niti oficirji niti ostali.

General si pa natančno pomni mesto, kjer je videl dopoldne alpina, vračajočega se v rove. Tu se ustavlja in zove podoficirje in stražnike, ki so imeli dopoldne ob 10. uri službo. Toda ničesar ne vedo, trdovratno taje vsi, da bi bil kdo izmed njih zunaj.

»Saj ga nočem kaznovati . . . pohvaliti ga hočem. Pohvaliti hočem tistega, ki ne pozna nikakega strahu pred Avstrijaki in si upa sam k njim. Naj se mi javi!«

Alpini pa tajé.

Grazianiju je sedaj dovolj. Na videz je miren, v organizmu mu pa polje srd, da bi najrajši pograbil puško in postreljal stražnike, ki morajo vedeti, kar ga zanima, in mu nočejo zaupati.

»Zbogom!« zaključuje general naglo preiskavo.

Po strmini se spušča kakor mladenič navzdol do prve terase. Tu se nenadoma obrača k alpinom, o kojih sluti, da gledajo za njim. Nameraval jim je nekaj

zaklicati, toda opazivši prepadene izraze, ni zinil ničesar.

»Lopovi so!« si misli. »Menil sem, da so mi moji alpini bolj odkritosrčni. Lopovi! Lopovi!« In zopet hiti po kamenju navzdol in se ne obrača več.

Kar je videl, mu zadostuje. Nekaj so uganjali, kar ni dovoljeno, in so mu tajili. Tajili so vsi, od prvega do zadnjega — vsi so lopovi! Dejstvo je, da je bil eden izmed njih včeraj in danes pred avstrijskimi rovi.«

»A kdo je bil tisti alpin?« vprašuje nestrpni zdravnik.

»Te ga baš Graziani ni vedel,« mu odgovarjam.

»A vi veste?« Polkovnik je tudi nestrpen.

»Potrpite, prosim!«

»Samo to mi povejte, ali veste?«

»Vem.«

»Poslušal bom. Prosim, pripovedujte!« sili polkovnik.

»Jaz ne pojdem jest,« zatrjuje doktor, »dokler ne zvem do konca.«

»Izvolite čuti, kako je bilo dalje!

Graziani je že zopet pri komandantu alpinskega bataljona. Oficirji so v menzi, baš pri obedu v baraki.

»Nikar se ne zadržujte, gospoda! Prosim, nihče naj ne vstaja. Tudi jaz že hitim, juha me čaka. Hotel sem le obvestiti gospoda majorja in gospodo oficirje, da odhajam iz sektorja. Našel sem popoln red. Prosim, kje imate telefonsko centralo? Javiti hočem, da se vračam. Saj veste, zaradi obeda. Prosim, ostanite, gospoda! Telefon mi pokaže strežnik. Zbogom! Pozdravljam vas.«

Nekoliko nerodno bi bilo, ako bi pustili gospoda generala kar tako mimo poveljstva. Major vstaja in ostali vstajajo, general pa pravi v vratih odločno:

»Gospoda, ostanite! Smatrajte mojo besedo za povelje!«

Temu se ne morejo upirati.

Major premišljuje, kaj je Grazianiju, da se mu tako mudi na obed. Vsi vedo, da brigadir na fronti

malokdaj prihaja točno k mizi. Večkrat ga ni do 17. ure k obedu. Pri njem pač nikoli ne veš, kaj hoče. Čudak!

General pa izganja iz centrale telefoniste, ki se istotako zalagajo z menažo. Tu ni šale. Za trenotek so vsi zunaj in general telefonira brigadnemu adjutantju nekaj, kar se po sedaj veljavni telefonski terminologiji ne more umeti inace, ko tako:

»Bersaglierski bataljon na počitku v Campesi danes zvečer ob 22. uri v Valstagno. Med 2. in 3. uro ponoči prevzame bataljon sektor Cornone. Avizirajte bataljon v Campesi in divizijo!«

»General je hitro opravil,« meni oficir v menzi, gledajoč skozi okno. Deset glav se tlači k oknom, da se prepričajo, ali general res že odhaja. Z musketo na rami maha z levo roko stisnjeno v pest. Radi ga vidijo, svojega brigadirja, toda najrajši ga gledajo, kadar odhaja.

»Ničesar ni grajal, kdove kako prijazen pa tudi ni bil z nami,« konstatira nekdo.

4.

Ponoči se vrši nepričakovana izmena v brigadnem sektorju. Bersaglieri so tu, alpini pa odhajajo na počitek v Schiavon. Tega se niso niti nadejali. Teden dni ali deset dni bi bili še z lahkoto ostali na položajih. Nič ne de.

Izmena se vrši brez hrupa, kakor treba. Tukaj ne smeš niti polglasno govoriti, ko so tako blizu Avstrijakov, a še drugi vzrok je, da je prevzemanje položajev vzorno in brez šuma: general Graziani je osebno navzoč. Danes je že drugič na 1040 m visokem vrhu. Sicer so pa bersaglieri že bili pozimi na Cornonu in poznajo rove, naprave in opasnosti teh položajev.

General je izvršil izmeno trup in se ne vprašuje več po pravem vzroku svojega povelja. Ravnal je po instinktu. Zaran ob 4. uri spi v svoji baraki tako mirno, kakor bi bilo vse normalno. In spi do poznega dopoldneva.

V jutranjem raportu ni nikakih novic o ponočnih akcijah:

»Noč je potekla mirno, takorekoč brez strela. Ob 10. uri dopoldne se je javil na Cornonu avstrijski dezertter.«

No, to je tudi nekaj.

O dezertterju zahteva natančnejših podatkov: Kako se zove, katere narodnosti je, ali je redov ali morebiti podoficir, od katerega polka, kaj pravi. Dezertterji prinašajo običajno zanimivih vesti.

Adjutant bersaglierskega bataljona javlja, da je Avstrijak pri bataljonski komandi. Znamenito je, pravi, da nosi Avstrijak italijansko uniformo.

»Kaj? Našo uniformo? Povejte mu, da bo ustreljen.«

»Rekli smo mu, gospod general.«

»Od koje brigade je uniforma.«

»Alpinska je.«

»Kaj? Alpinska? Odkod ima Avstrijak alpski kroj?«

»Vprašal bom in vam javim, gospod general.«

»V katerem delu sektorja se je javil? Sicer pa pridem sam k vam. Javite komandantu, da pridem takoj v sektor. Na svidenje!«

Ne bodi len, Graziani sope že tretjič v 24 urah z musketo in torbo na vrh. Popolnoma na vrh, da mu pokažejo in povedo, kje in kako je prišel Avstrijak v italijanski rov.

Kakšen slučaj! Točno na mestu, kjer je opazoval v preteklih dneh onega neznanega alpina! Ta Avstrijak je tudi alpin! Ali ni morebiti nekoliko zveze med temi dogodki?

Bersaglierji mu morajo podrobno opisovati, kako so dezertterja prijeli. Podporočnik-vodnik pravi:

»Stražnik ga je videl že tedaj, ko je preskočil iz avstrijskega položaja, in ni streljal, kar je bilo v tem primeru pravilno. Nato je opazil, da ni Avstrijak, temveč alpin s klobukom. Javil je sosedom, ki so tudi videli. Zbrali smo se hitro v rovu in tudi jaz sem gledal. Po zemlji je alpin lezel k nam, naravnost k tej

točki, kjer stojimo. Pravili smo si, da je naš človek, ki se mu je najbrž posrečilo ubežati iz jetništva. In vidimo, da gledajo Avstrijaki za njim, zato se nismo hoteli pokazati, dokler ni bil tik pred našim rovom. Alpin je klical, ko je bil 10 korakov od nas: »Riccardo!«, a nismo se javili. Mislili smo si, čemu neki zove, ko ne ve, kdo je tu in ko ni nikakega Riccarda med nami. Ako bi se bil obrnil in lezel nazaj, bi ga bili seveda pozvali, naj pride dalje, ker bi inace bili morali streljati. Klical je drugič »Riccardo!« in čakal 10, 20 sekund, potem je pa prilezel k nam.

»Skoči« sem mu velel in vsi smo se vzdignili in namerili puške. On ni imel orožja. Preplašil se je in ni vedel, kaj bi. Menda se je ustrašil pušk, ki so se pojavile tako iznenada.

»Skoči! Da te Avstrijaki ne ustrelé!«

Alpin se je ozrl in se spustil k nam.

Alpin ni kazal začetkoma nič veselja zaradi svoje rešitve. Popolnoma zmešan je bil od strahu. Potem je pa jel pripovedovati, da ni Italijan, temveč dezertar, Avstrijak.

»A znaš italijanski!«

»Znam. Naučil sem se. — A tam jih je še deset, ki hočejo priti za menoj. Dogovorili smo se, da se vrnem po nje, ako se mi posreči priti k vam.«

»Tja ni treba hoditi, saj so videli, da si tu in živ,« sem mu rekel. Dezertar je silil nazaj, mi mu pa nismo pustili. Avstrijakom smo klicali, naj pridejo, če hočejo, in temu dezertarju smo prigovarjali, naj jih pozove, on pa ni maral klicati. Nihče se ni pokazal v avstrijski liniji.

Dezertarja smo izpraševali.

»Mislili smo, da si alpin. Kje si dobil uniformo?«

»Kupil sem jo od italijanskega ujetnika,« je pravil. »Veste, ko smo odhajali na fronto, sem že sklenil, da pobegnem. A bal sem se, ker sem slišal, da Italijani vsakega dezertarja ubijejo. Jaz sem se pa hotel rešiti. Živ sem hotel priti v Italijo, zato sem si kupil uniformo, nosil jo skrivaj s seboj in danes sem se preoblekel ter prišel srečno k vam.« — Bistro si je iz-

misllil, kako je treba napraviti. Vedel je, da nanj ne bomo streljali, ako se preobleče.«

General posluša pozorno podporočnikovo poročilo.

»Ni tako, kakor sem si misllil. Dezerter je pa vsekakor zanimiv tip. Moram si ga ogledati.« —

Dezerter v alpinski uniformi ponavlja pri preslušavanju, kar je generalu že znano in utemeljuje spretno nošenje italijanske uniforme.

»Ali ne veste, da je nošenje naše uniforme sovražnim vojakom po mednarodnem pravu prepovedano?«

»Rekli so mi, da bom ustreljen. Toda meni ni bilo znano, da imate take predpise. Čemu bi me streljali, ko sem vendar kupil uniformo samo zaradi tega, da se rešim. Pomislite, gospoda, da nihče ne kupuje uniforme, ako ve, da ga ustrelje zaradi nje.«

Dezerter je predrzen, govori pa gladko italijanski in sicer jezik, ki se sliši v lombardskih mestih. Simpatično inteligentno lice dokazuje, da je nenavaden človek. Morajo mu verjeti. O njegovi krivdi in smrtni kazni naj odloči vojno sodišče.

Tako ga pošiljajo z eskorto v Valstagno k divizijskemu zbirališču, iz Valstagne pa preko S. Michele v Mirabello.

General Graziani pošilja poročniku Veniki (Venica) v Centro Raccolta opozoritev, da se mu zdi dezerter-alpin sumljiv tip.

Več momentov iz alpinovega vedenja je nepojasnjenih:

1. Avstrijaki so baje gledali za njim, ko je lezel k Italijanom — ali so Avstrijaki tako dobri ljudje? Zakaj niso streljali na preoblečenega rojaka, ki beži od njih. Morebiti so tovariši soglašali z njim in vedeli za njegov beg . . . potemtakem bi lahko sklepali dalje: ta avstrijska posadka na Cornonu je pokvarjena, nelojalna, nezanesljiva, Avstriji nezvesta . . . To je treba vedeti in po možnosti izrabiti. Da jih je desetorica hotela pobegniti, je pravil dezerter.

2. Dezerter je klical nekega »Riccarda«. Kako more zvati, ko nikogar ne pozna? General ima idejo: Možno je, da so se alpini, ki so bili do sinočne noči v rovih na Cornonu, preglasno med seboj klicali, tako da so Avstrijaki slišali, da se zove eden izmed njih Riccardo . . .

3. Dezerter ni hotel skočiti v naš rov in baje ni kazal nikake radosti, ko se mu je beg posrečil! Čudni ljudje so na svetu. Generalu ta stvar ni jasna, a kdo bi si lomil pamet zaradi malenkosti.

4. Avstrijak trdi, da si je kupil alpski kroj in ga skrival v nahrbtniku do dneva, ko se je preoblekel in pobegnil. Obleki se pa ne vidi, da je bila zmečkana ali zložena, temveč je nova, kakor ulita na telo in zlikana.

Informacijskemu uradu, oddelku za preslušavanje ujetnikov bi pisal obširno in jih opozoril na vse, kar je na dezerterju sumljivega. Graziani pa ne piše dolgih pisem. Po njegovem prepričanju so v izveščajnem uradu bistri ljudje, ki bodo sami vse najbolje rešili, tako, da bi bilo odveč pisariti o tem in onem. Zado-
stuje naj opozoritev, da je dezerter sumljiv tip. — —

Graziani hodi od te dobe po svojih poslih, poslov je pa vsak dan toliko in vsak dan novih, da bi bil najbrž pozabil na Avstrijaka-alpina, ako bi ne bilo v brigadi drugih posledic njegovega prihoda.

Sedaj prihajamo v Mirabello, gospod polkovnik.

5.

Pred odhodom mojega odreda na Col d' Echele sem se mudil v Mirabelli, ki leži na sredi med mojim taboriščem Tugurio pri Sandrigu in med Breganzami, kjer je sedež prve armadne komande. Na potu skozi Mirabello sem se redno ustavljal. Podporočnika Mato Nikolić in Teodor Pajk, ki sta zaposlena v izveščajnem uradu, sta mi pripovedovala tedaj o avstrijskem dezerterju-alpinu, zaprtem v posebni sobi v neki vili v Mirabelli. Tako sem informiran o podrobnostih čudovite zgodbe tega Avstrijaka.

Alpina so pripeljali v Mirabello, kjer so ga na ukaz kapitana Runda ločili od drugih ujetnikov. Podporočnik Baradello ga je preslušaval in izvedel razmeroma malo, v istini samo to, kar je dezertar povedal že prvi dan. Zove se baje Josef Herz in je Nemeč iz Vorarlberga. O sestavi svojega bataljona ni vedel ali ni hotel mnogo povedati, dasi je trdil, da ima naredniški čin.

»Sicer nam pa zadostuje,« mu pravi Baradello. »Nam ni treba vedeti, kdo ste in kaj ste, ker vas bo sodilo vojno sodišče zaradi uniforme in vas po našem običaju in zakonu mora obsoditi na smrt. Nekaj osebnih podatkov ste nam javili, ki morajo zadostovati za poročilo Rdečemu križu. Rdeči križ obvesti pozneje Avstrijo in vaše sorodnike o vaši smrti.«

»Dobro,« pravi Herz. »Umevam, da mora tudi pri vas iti vse po zakonu. Pričakujem sodbe, ako mi ne verjamete in ako se moje vprašanje ne more drugače rešiti.« —

V menzi se pogovarjajo o novem ujetniku. Kapitan Rundo opozarja, da je prejel listič z besedami: »Alpin je sumljiv tip.«

»To vemo sami,« se smeje ravnatelj oficirske menze zdravnik dr. Ragusa, »saj je prišel k nam kot alpin. Bikovko vzamem, v njegovo sobo pojdem, sobo zaprem in mu izbijem sumljivost. Vso alpinsko »divizo« mu nasekam na telesu na centimetre. Lump avstrijski, tukaj ne boš dolgo živ! Zdravo, prijatelji! Mazzenáus mazzantur! Naj živi naša »Sum«! Tako sem rekel, tako se zgodi!«

Dr. Ragusa, južni Italijan, ki nima pojma o Nemcih, misli, da je povedal nekaj nemškega s svojim »mazzenaus mazzantur«, kar bi po njegovem mnenju približno značilo, da bo sekal Avstrijaka tako dolgo z bikovko, dokler ne izdahne. »Sum« pa zove doktor Ragusa svojo družbo, kadar je polnoštevilno zbrana in kadar prihajajo njegovi fiaskoni črnega vina na mizo. Tudi ta beseda mu je menda nemška. Svoji ljubljeni »Sumi« na čast izmišlja rad na napoletanske na-

peve nove kitice. Nocoj intonira na naslov podporočnika Pajka:

»Il Theodoro Ragno
vuol bere ancor un bicchiere.«

Toda prezgodaj je. Nihče ne pomaga doktorju, niti Pajk, ki ima na spodnjem koncu mize živahen pogovor z Baradellom. Pajk dokazuje, da je alpin Herz v Italijo poslan in da ni nikak dezertter. Uganko je treba rešiti z indirektnim izpraševanjem, ako ne gre drugače.

»Jaz sam,« pravi Pajk, »bi se dal zapreti in bi sedel dva ali tri dni pod ključem skupaj z alpinom. Vse bi zvedel iz njega, kar hočete.«

»Izvedimo, kar pravi Pajk!« se raduje Baradello.

Pajk je za tak posel dokaj spreten, škoda je le, da ga je alpin najbrž videl kot podporočnika in bi ga morebiti prepoznal. »Na vsak način more to nalogo uspešno izvršiti le človek, ki zna dobro nemški in pozna podrobno avstrijsko vojaško organizacijo in vojaške običaje.

Podporočnik Nikolić sprejema nalogo. — —

Naslednjega dne je prignal Baradello z dvema vojakoma novega ujetnika, avstrijskega narednika in ga je zaprl v sobo k alpinu, kjer stojita 2 vojaški postelji (glej sliko »Zeleni odred« stran 77).

»S tem-le alpinom boste zadovoljni,« pravi Baradello nemški. »Ne bojte se njegove uniforme, srce je avstrijsko. Žal, nimam prostora, da bi vam odkazal posebno sobo. Alpin je tudi narednik. Kolega sta po činu.«

Baradello odhaja, vojak pa zapira in niti ne odgovarja na vprašanje novega ujetnika, katera postelja je njegova. Položaj je jasen. Ena postelja je alpinova, druga je njegova. Sostanovalca niti ne pozdravlja. Malo si ogleduje posteljino in se razteguje obut po slamnjači s hrbtom k alpinu.

Dve uri ne govorita nič.

Nikolić premišlja, kako bi začel, alpin pa tudi ne kaže nikakega interesa za razgovore.

»Prokleta Italija!« pravi nazadnje Nikolić — preoblečen narednik in se obrača na drugo stran.

»Aha! Vi ste tu. Kdo ste vi? Oni tam je rekel, da ste avstrijski narednik.«

»Naj govori, kar hoče.«

»Kako to, da ste kakor Italijan? Vi ste narednik?«

»Narednik sem, drugo vas ne briga.«

»Hvala! Prosim, povejte mi, kje ste dobili te cunje? V Italiji?« Narednik je skočil s postelje in potegnil alpina za rokav.

»Ne. Pustite me pri miru!«

»Hvala, dobro. A samo toliko, da se vam predstavim, ako ste moj kolega. Jaz sem narednik Hugo Santner od 37. dalmatinskega polka.«

»Jaz sem Herz. Pustite me pri miru!«

In molčita do večera. Stražnik je prinesel juho, riž, vode in kruha za oba. Molče večerjata vsak svoj delež.

»Pardon, Herz, ali ti je znano, če bi se moglo kaj dokupiti. Te menaže nisem sit in vode, odkrito ti pravim, ne maram, ker nimam vere v njeno snago.«

»Ni mi znano.«

»Prokleta Italija!«

Zopet molčita.

»Ali pride nocoj še kdo odpirat?«

»Ne vem.«

»Po skledice pride kdo?«

»Ne vem.«

Molčita.

»Kaj je treba storiti, da mi odpro? Na primer, če bi hotel iti na stranišče?«

»Ne vem. Posodo imate v kotu.«

»Ako bi trkal na vrata?«

»Zunaj je straža.«

»Tu se moram najprej orijentirati. Ničesar mi niso povedali, ti pa ničesar ne veš. Ali si tudi šele od danes?«

»Ne.«

»Kako dolgo si tu?«

»Dan, dva, tri, vse eno.«

»Lep kolega! Sedaj razumem, zakaj nosiš to sukno . . .«

»Pardon! Pusti me pri miru in ne izprašuj!«

»Ajdi k vragu ti in tvoja kolegijalnost in tvoja italijanska uniforma. Sram te bodi! Izdajica! Tukaj ne maram biti zaprt.«

»Izberi si!«

Nikolić-Santner odpira okno in se nagiba ven. Križi so široki in glavo jedva trudoma spravlja skoz nje. Stražnika zove, ki je nekje daleč.

»Du, Italiano, komm! komm!«

Stražnik prihaja in zove »Silenzio!«

»Du, Italiano, Gold, Dukat — Kantine — Wein und Wurst — vino — pane — Wurst!«

Nikolić je vrgel skozi okno nekaj, kar je zacinkalo. Brezdvomno je bil dukat. V istem položaju čaka Nikolić nepomično 10 do 15 minut.

»Aha! Nese.«

Na oknu se pojavlja dvolitrovska slamnata pletenica in kolaček belega kruha. Drugega nič.

Nikolić se je preril z glavo skozi omrežje in postavil steklenico s kruhom na mizo. Nenadoma se je spomnil, da to ni vse. Takoj je pri oknu in zove: »Wurst! Wurst!« A odgovora ni. Nevoljen se vrača k mizi, proklinjajoč Italijo.

»Vse bi podkupil! Nikakega poštenja nimajo. Stražnik s puško ti prinese iz kantine vina, kolikor hočeš, ako mu pokažeš zlat. Seveda, za 20 zlatih kron dva litra, to ni mnogo. Iz žepa so mi vzeli nožič, uro so mi ukradli, prstan so mi potegnili s prsta. Bagage! — Po čem je tukaj vino?«

»Po 60 centezimov.«

»Torej za 20 zlatih kron 33 litrov. Dal mi je dva. Ali niso svinje? Klobase pa ni dal niti pod zob.«

»Ni razumel. Kaj ve Italijan, če mu kličeš »Wurst«? Reci mortadella, salsiccia, salame . . .«

»Tega se nisem spomnil. Mortadella, salsiccia, salame!« zove Santner glasno skozi okno.

Nikakega odziva ni.

Santner se je na videz pomiril in se ni nadejal ničesar več.

Nenadoma je priletelo skozi okno in padlo trdo na tla. Skokoma je pri zavoju, da pobere in pogleda. Neka roka je postavila na okno 2 čašici.

»Herrgott! To je roba! Take štiri leta nisem videl. Svinja ima ipak nekoliko čuta za poštenje v sebi. Lepo porcijo je kupil — za tri lačne ljudi je dovolj, oziroma zame za tri dni, ker se mi zdi, da tovariš Herz ne bo hotel pomagati . . .«

»Hvala!«

»Na razpolago je, prosim. Če ne maraš jela, morabit se ti rači požirka črnine. Čaši nam je dal, poglej — luksus za naju. Na oba je mislil. Nobel geht die Welt zugrund.«

»Heil Kamerad im Sauland!«

Pijeta, večerjata drugič. Herz je že mehak in prijazen in si jemlje rade volje, kar Santner ponuja. In Santner pripoveduje izmišljene zgodbe o svojem domu, o Sarajevu, kjer je zrastel kot sin nemškega uradnika iz Banata, trdeč, da ima v svojih žilah nemško, madžarsko, rumunsko in slovansko kri. Govori o avstrijskih uradniških tipih iz Bosne, o sebi pa misli, da je po mišljenju in vzgoji najpristnejši Avstrijec. In ravno njemu se je moralo pripetiti, da je na straži pri Roani zablodil in prišel Italijanom v roke . . .

»Če nisi dezertter . . .!«

»Pardon, moj dragi Herz, ti-le tukaj,« Santner kaže na okno — »ti lahko potrde, da sem se branil in ranil dva Italijana, potem sem se pa moral udati.«

»Ni lepo, da si se udal,« meni Herz.

»Moj dragi Herz. Nekaj bi rekel, a žaliti te nočem, ker te gostim. He, kako si pa ti prišel živ sem?«

»Vem, kaj hočeš. Moja obleka te jezi. A tega ne veš, kako sem prišel do kroja. Vobče nimaš pojma, kdo sem. Taki ljudje, ki ničesar ne vedo, si ne smejo lastiti sodbe, ne smejo obsojati. Jaz se ne zovem Herz in noben Italijan ne bo zvedel mojega imena. Za teden dni me ustrela, potem bo mir.« Herz je že razjarjen in govori preglasno.

»Oprosti, drugega nisi vreden,« ga pika tovariš.
»Kako?« Herz je vstal, odrinil naglo svojo čašo
in razlil vino.

»Ti, ki si bil dan ali dva na fronti in si se udal
Italijanom ob prvi priliki, si še tako predrzen napram
meni? Napram meni? Ali si ti kdaj podrl rusko ali
italijansko fronto! Povej! Ali veš, čemu se pravi »po-
dirati fronte«, he?«

Santner maže s kazalcem po mizi in spravlja
razlito vino skozi široko razpoko med umazanima

Razstreljen most čez Tagliamento.

deskama. Ljutemu tovarišu se zajedljivo smeje in mu
naliva iznova čašico.

Herz se huduje: »Povej, kaj si naredil važnega!
Pohvali se z nečim, ako se moreš s čim. Zlaži se vsaj,
da si nekaj vreden!«

Santner se smeje in riše s prstom tretji odtok za
vino, ne da bi se ozrl na alpina. Sedaj je važen mo-
ment, si misli. Alpin bo začel govoriti.

»Čuj, prijatelj,« pravi Santner pomirljivo, »saj ni
treba, da bi se midva kregala, ki sva oba nesrečna.
Mislim, da govoriva preglasno. Kdo ve, ali svinja ne
prisluškuje pod oknom!«

Alpin se je menda streznil in zavedel, da preveč govori. Sedi zopet in molči. Santner pa gleda skozi okno.

»Bogme, svinja je blizu. Sreča je, da naju ne razume. — — He, Italijan, tu še jeden dukat — vino!«

Stražnik mu jemlje denar iz roke in odhaja izpod okna.

»Radoveden sem, ali mi vrne kaj. Dal sem mu 10 kron.«

Alpin molči.

»Dolgo ne bom mogel tako živeti,« nadaljuje Santner. »En dan še, potem bo zlato pri kraju.«

Alpin molči.

»Sicer je pa bolje tako. Pravijo, da pridemo v južno Italijo ali na Sardinijo. Medpotoma bi mi svinje pobrale vse, kar imam. Rajši zapijem tukaj, potem ne bo nikakih skrbi več.«

Alpin molči in ga menda niti ne posluša. Nepomično sedi, podpirajoč si glavo z obema rokama in zroč v mokre črte na deski.

6.

Druga pletenica je na oknu.

»Vino je izvrstno,« hvali Santner, »a nekaj si pustiva za jutri.

Prijatelj! Kdo ve, koliko časa naju puste skupaj — jaz nočem kvariti miru med nama. To pa priznavam, da nisem prelomil niti ruske niti italijanske fronte, ker sem priprost narednik Hugo Santner od 37. dalmatinskega polka v italijanskem vojnem ujetništvu. In ti, prijatelj Herz, ki se ne zoveš Herz, in si alpin, ki ni alpin, imaš morebiti kaj več za seboj. Ne razumem, zakaj te hočejo ustreliti. Ali je istina? Pred menoj ti ni treba renomirati.«

»Po vojni se vrneš v Avstrijo. Javi, prosim, kje si me našel in kako. Ali mi hočeš napraviti uslugo?«

»Kaj naj javim, ko niti tvojega imena ne poznam?«

»Vse zveš. Poslušaj me!«

»A tiho! Stene imajo učesa.«

»Misliš, da posluša kdo?«

»Tu je vse mogoče. Morebiti razume zlodej nemški in se le dela trdega Italijana, ki ne ve, kaj je Wurst.«

»Moje ime je Franz Kreuz. Franz Kreuz, ne Josef Herz. Sedem let sem bil pred vojno natakár v hotelih ob Gardskem jezeru in vsled tega poznam Italijane — poznam tudi ostali svet. Šest jezikov govorim: nemški, italijanski, francoski, nekaj angleški, češki in ruski. V vojni so me komande zaradi jezikovnih zmožnosti porabliale — sedaj me je po mnogih uspehih doletelo. Vrhovna komanda me je poslala v propagandistično šolo nemške vojske v Dresden, odkoder so me kot enega najspretnjših ljudi dirigirali v Luck na rusko fronto. Imeli smo tedaj načrt preplesti rusko fronto in ozadje po Rusiji z agitatorji in propagandisti, uvidevši, da Rusije ni možno zrušiti z orožjem.

Morali smo hiteti, ker so se javljali novi sovražniki.

Ruski minister Miljukov je govoril 8. aprila 1917 o ciljih ruske vojske z ozirom na Wilsonove izjave. Pravil je, da se bo Rusija bojevala, dokler ne porazi Nemcev, da osvobodi slovanske narode, Poljake itd. Evropski zemljevid hoče preobraziti, ustvariti češko-slovaško državo, združiti srbske pokrajine, avstrijske Nemce in Madžare pa da mora ugnati in omejiti na njihove narodopisne granice. V tistih dneh (9. aprila) je došla vojna napoved ameriških Združenih držav Avstriji — Nemčiji že prej, 3. februarja — in države Južne Amerike so zaporedoma vstopale aktivno v vojno. Nikaka šala ni bila v grožnji, da postavi Amerika najmanj dva milijona pušk na evropsko bojišče (13. IV. 1917). —

Položaj je zahteval, da moramo Rusijo eliminirati iz števila vojujočih nasprotnih držav, inace bi nam grozil polom. In vrgli smo se na delo.

Z Rusi je vojna z jezikom lahko delo. Mužik je takoj pripravljen, da se s teboj razgovarja. Prihajal sem v ruske rove in gostili so me celo oficirji. Vsak

dan smo bili pri njih, »pobratili« smo se in tako sem dopovedoval prvemu in drugemu in tretjemu bataljonu, da je nam in njim mir potreben, da je treba v Rusiji in povsod vzeti veleposestnikom oblast in posestva in mužikom razdeliti zemljo itd.

Rusi tedaj niso o ničemer tako radi govorili, ko o zemlji. Zemlja! zemlja! General Brusilov je 3. maja 1917 v dnevnem ukazu svaril vojaštvo, naj se ne stika z nemškimi in avstrijskimi vojaki, češ, da neprijatelj išče stikov, ki jih hoče izrabljati in se informirati o organizaciji ruske obrambe. A kdo bi poslušal Brusilova? Meni so ruski oficirji kazali dotični ukaz.

Z ukazi ni bilo nič. Kar so Rusi vedeli o namenih svojih komand, smo vedeli tudi mi, in tako vidiš, zakaj je zadnja velika majska in junijska ruska ofenziva ostala prazen mahljaj. Brusilov je bil opasen človek, ki je v občutljivem trenutku — spomni se 10. soške ofenzive in neznosnega ekonomskega stanja Avstrije! — nameraval Avstrijo definitivno vreči ob tla. Saj smo občutili, da je kljub moralni pokvarjenosti ruske vojske in kljub velikim avstrijskim obrambnim pripravam imel znatne začetne uspehe pri Zborovu¹⁾ in Stanislavu in drugod, ki smo jih izravnali šele tekom julija, ko so Rusi dozoreli za mir in so padli kot žrtev umetno pripravljene revolucije.

Znano ti je, kako je v ruski vojski začelo vreti in kako so polki nenadoma pometali puške in junija 1917 v splošnem neredu hiteli domov, da dobe zemlje. To je tisti uspeh, ki ga ni dosegla ne nemška ne avstrijska vojska, temveč nekdo tretji — propaganda, vztrajno, neumorno, smotreno bratenje z Rusi. Mi propagandisti smo obdelali in zlomili Rusijo in jo prisilili, da je sklenila separaten mir. On pa, ki se zove Kreuz, ni bil med tistimi, ki nimajo na ruskem porazu nikakih zaslug. On, ki se zove Kreuz, ima vrsto najvišjih odlikovanj za zasluge, za neverjetne in široke, dalekosežne uspehe svojega dela. Zato ni čudo, ako je dobil

¹⁾ Rusko uradno poročilo hvali 3. VI. 1917 junaštvo češko-slovaške dobrovoljske brigade pri Zborovu.

Kreuz po sklepu ruskega miru poziv, naj organizira slično delo proti Italiji. Vse moči smo tedaj koncentrirali proti Italiji, kar je naravno, in bilo je jasno, da mora nemška izšolana in izkušena propaganda na tej fronti doseči slične rezultate, dasi se nismo smeli nadejati, da bo možno obdelati vse italijanske odseke, polk za polkom. Vrhovna komanda je že imela dovršen načrt za ofenzivo. Nam je določila nekatere točke, koje je treba obdelati in jih pripraviti, da ne bo v njih odpora, kadar se prične ofenzivno kretanje.

Meni je služilo popolno znanje italijanskega jezika, ker Nemcev — saj veš — nimamo na izbiro, govorečih benečansko in piemontsko narečje tako točno kakor jaz.

Na Rombonu sem navezal igraje stike z bersaglieri. Kdo se je nadejal, da pojde tako gladko? Za par dni sem jih imel. Štiri oficirje in do 100 mož sem spoznal osebno, ki jim pomnim še danes imena. Obiskoval sem jih dnevno in ostal pri njih ure in ure, razgovarjajoč se o vsem. Nosil sem jim darove, cigarete, slaščice, brošure, časopise. To je bilo septembra lanskega leta. Tri tedne pred začetkom ofenzive so me pa premestili v odsek Sv. Lucija, kjer moji tovariši niso imeli take sreče. Bila je zadnja sila. Vrhovna komanda je polagala na to točko velikansko važnost in mi je poverila nalago, da poizkusim z vsemi sredstvi najti zveze z italijanskimi trupami v Čiginju, na Ježi in v Volčah.

Tako sem se zglašil v italijanskih rovih v Čiginju — kot alpin. Iz Kozaršč pri Sv. Mariji sem udaril preko prekopanih travnikov k najbližji italijanski straži — stvar je riskantna! — pojavil se nenadoma med Italijani in jih potolažil, naj se ne ustrašijo nepričakovanega gosta — ali bolje gostitelja, ki se jim predstavlja z dvema steklenicama izvrstnega avstrijskega vina, čokolado in škatljo najboljših avstrijskih cigaret. »Od doma sem dobil,« jim pravim, »toliko sem dobil in prišla mi je ideja, da bi pogostil izjemoma tudi svoje neprijatelje, ki v čiginjskem blatu nimajo nič dobrega. Prinesel sem vam, prijatelji ne-

prijatelji, samo malenkost, da vam izkažem kavalirsko čast v nadi, da ste Italijani na prednji straži ravno taki kavalirji, ki me ne bodete javili svojim višjim komandam in me pustite zopet v Kozaršče. . . .»

Kdor Italijane pozna, se ne čudi, da je moje podjetje moralo uspeti. Dve uri sem sedel pri njih in se poslovil z obljubo, da pridem jutri iznova. Tri tedne sem zahajal kot avstrijski narednik med nje in ves polk je zvedel, da prihaja k njim Avstrijak, ki je odkrit prijatelj Italije in ki je dosegel, da je v sektorju zavladovalo prijateljsko razmerje med frontama.

Dne 22. in 23. oktobra 1917 sem izvršil v Čiginju zadnjo odločilno misijo.

Italijanske posadke prednjih straž se često menjavajo, a nikoli ni bilo težav z njimi, ker so novinci bili vselej poučeni, da jih obišče prijatelj narednik — Avstrijak. Dne 22. oktobra sem jih preplašil:

»Prijatelji, danes bi vam povedal važno novico, toda ne smem. Veže me vojaška prisega. Samo nekaj vam pravim. Rad vas imam — bili ste kavalirji napram meni, zato vam ne želim — smrti. — Ako ima kdo izmed vas pravo na dopust, tistega prosim in rotim, naj odide takoj danes iz tega sektorja.«

To je struna, ki učinkuje na možgane italijanskega dečka. Znano jim je bilo, da pripravljamo že mesece veliko ofenzivo . . . moja novica je brezdvomno v zvezi z nameravanim podjetjem . . .

Vsi so silili vame, naj pojasnim, kaj je in kakšna opasnost jim grozi. A bil sem skop, sklicujoč se na tajnost avstrijskih priprav in na svojo prisego, ki mi nalaga absolutno zvestobo do cesarja Karla. Ponavljal sem, naj izkušajo vsa sredstva, samo da ne ostanejo v Čiginju in v Volčah, niti na Ježi. Za danes še menda opasnost ni prevelika, jutri, 23. oktobra bo pa treba vsekakor misliti za umik. Kdor ima dovoljen dopust ali kakoršenkoli vzrok, da se umakne iz odseka vsaj za koji dan, naj ne odlaga niti minute več. Jutri, 23. oktobra, pridem zadnjič k njim, ako bo še možno.

Bil sem globoko uverjen, da zanese moja tajnostna opozoritev velikansko razburjenje med Italijane.

7.

Dne 23. oktobra je bilo v našem odseku popolnoma mirno — sosjedje so se živahno nastreljavali. Zrak je bil nasičen ofenzivnega eterja, snovi, ki vpliva na živce. Vsak vojaček je vedel, kaj se pripravlja. V avstrijskih linijah so že smukali štabni oficirji, nastavljali kukala na oči in si kazali raznovrstne objekte.

V Čiginju so me Italijani pričakovali v težki nejasnosti. Nalašč sem se zakasnil dobro uro. A glej! Več oficirjev je bilo tu, sila prijaznih, ne zakrivajočih svoje nervoznosti. Slutil sem, da bo tako. Bili so od raznih bataljonov, celo iz oddaljenih sektorjev. Glas o naredniku-Avstrijaku se je bil razširil in sedaj je bil bogme moment, ko je treba tega Avstrijaka videti in — slišati, kaj pravi.

No, povedal sem jim dovolj — začetkoma nič, nato nekaj, nazadnje vse, kakor je bilo v mojem načrtu.

»Gospoda, položaj je tako opasen, da vam ne morem nič drugega svetovati nego to, kar sem naznačil včeraj. Oprostite, gospoda, danes ni časa — vrniti se moram, ker pridejo visoki oficirji, nemški generali in komandanti jurišne divizije v naš sektor. Tega bi vam ne smel izdati in zato prosim, da se v svojih obrambnih ukrepih vedete tako, kakor bi o teh obiskih pri Sv. Mariji ne imeli pojma.«

Italijani bi bili pristali na vse, samo da še ostanim in povem nekaj več. Torej!

»Informacije imate, da je napovedan začetek ofenzive, največje, najhujše, kar jih je svetovna vojna doživela. Toliko mrtvecev ni zahtevala nobena akcija, prijatelji, kakor jih bo jutrišnja. Tu pri vas bo vse mrtvo — niti ranjenci ne ostanejo živi — vsi se zaduše — za pet minut bodo modri po vsem telesu in lica se jim napihnejo tako, da jih ne bo možno spoznati. Nemški kemiki so iznašli grozno orožje . . .«

»Pline?«

»Tako je. Tega bi vam ne smel izdati in zato vas prosim, da se vedete tako, kakor bi o teh pripravah ne imeli pojma. Artilerija zasiplje fronto in ozadje 10—15 km za fronto z najnovejšimi plinovimi granatami in bombami in nobena maska vas ne bo mogla čuvati. Edino pomoč vidim v tem, ako najdete izgovor, da se oddaljite 20 km iz odseka in nekam izginete. Ves Čiginj bo v strupeni megli in noben artilerist na Ježi ne bo živel . . . Ponavljam, prijatelji, pojdite danes na dopuste! Med vami sem našel toliko dobrosrčnosti in žal bi mi bilo, ako bi po nepotrebnem poginili, resnično žal . . . Danes je zadnji termin. Oprostite, prijatelji, vrniti se moram. Zbogom vsi, ki ostanete živi, zbogom tudi oni, ki ne bodo živeli! Želim vam pač, da bi živeli, a jaz vam ne morem pomagati, ako se sami ne rešite.«

Misliš, da so me pustili? Za roke so me držali in pot so mi zastavili, naj jim vendar povem, kaj naj store in kdaj se prične nesrečno podjetje. Udal sem se prošnjam in ostal, da jim vržem zadnje karte, težke adute.

Sedli smo in razpravljali o drugih možnostih rešitve. Dezertirati domov v Italijo ne morejo, ker bi jih za fronto že prijeli in zadržali. Kaj bi bilo, ako bi se pravočasno umaknili pol kilometra naprej, proti Kozarščam pred avstrijske rove? Tja bo sekala seveda italijanska artilerija, dokler bo mogla, in jih pobije, da se ne bodo mogli niti vrniti niti ne bodo mogli priti v avstrijsko ujetništvo. Ujetništvo! To je ideja. Ujetnikom se vendar ne godi slabo! Nobene vojne opasnosti ni več zanje in v polnem miru bodo čakali konca vojne in se po sklepu miru vrnejo zdravi v Italijo. Oficirji, podoficirji, ki gredo prostovoljno v Avstrijo, dobivajo posebne doklade in prikladne službe, na primer pri vojaški poštni cenzuri kot cenzorji pisem italijanskih ujetnikov. To je nekaj, kar je treba premisliti.

»Napravimo torej načrt, ker vidim, da je ideja dobra. Jaz se sedaj vrnem v Kozaršče, da poizvem, ali se na ofenzivnem projektu ni nič izpremenilo.

Zvečer ob 22. ali 23. uri pridem po vas. Bodite pripravljeni, da se ob 1. ali pol 2. uri ponoči odpremimo v Kozaršče. V Italiji ne bodo zvedeli nikdar, kdaj in kako ste padli v avstrijske roke, ker pol ure ne znači nič. Ob 2. uri bo razsajala artilerija in tedaj je zadnji moment za odhod. Kolikor je meni znano, začne artilerija sipati železo in strup najprej na komande in rezerve, potem šele na prvo linijo. Kdor ne pojde z menoj ob pol 2. uri v Kozaršče, naj zbeži vsaj tedaj, kadar začne pokati. Pokalo bo grozno . . . ! Naše straže hočem obvestiti, da pridete, in če bi se ponoči lahko razvila nepotrebna strelba proti vam, ki nimate namena napadati. Orožje lahko pustite tukaj ali si ga pa poneseite do Kozaršč in ga predate našim stražam — kakor vas je volja. Na svidenje torej zvečer! Ako bo količkaj možno, pridem. Inače — pridite sami!»

Dovršil sem svojo nalogo in javil v Sv. Lucijo, da je pot na Ježo in v Volče za pohod naših kolon popolnoma svobodna. Kaj je bilo zvečer? Ni važno več, da bi obširno pripovedoval. Dejstvo je, da je Sv. Lucija bila ob 2. uri ponoči — ob prvih strelah — polna italijanskega vojaštva. Kompanija za kompanijo se je javljala in marširala po vseh poteh v Avstrijo. Avstrijci si sami niso mogli pojasniti, kdaj je bilo ujetih toliko Italijanov, preden je vobče le eden avstrijski vojak prestopil italijanske ovire. In nekaj sličnega je bilo zgoraj pri Bovcu, na Rombonu.

Zdaj razumeš, koje delo smo opravili pri Soči. Nobena artileristična premoč bi Nemcem in Avstrijcem ne odprla tako sigurnih vrat v Italijo, kakoršna sem jim pripravil jaz sam. Brigade in divizije bi bile izkrvavele ob prvih rovih in bi se nikoli ne bile pepele na Ježo in Kolovrat — to trdim, ker sem uverjen, da je tako —, ako bi bil uspeh odvisen od elana avstrijskih trup. Saj ni bilo več polka, ki bi bil sposoben za tako akcijo in bi prodrl skozi dve ali tri italijanske utrjene linije.

Skozi naša vrata so zaran korakale nemške in avstrijske kolone v dvojnih redih kakor ob manev-

rih, ko je nasprotnik 3 dni daleč. Nobenega odpora ni bilo in italijanske višje komande niso slutile, da se valijo kolone po vseh cestah, odtod in od severa proti Čedadu in da so se zarinile kot velikanske zevajoče klešče, ki se stisnejo pri Čedadu in iztrgajo iz italijanskega telesa najbolj utrjeni del fronte. Na določene točke, kakor na Čiginj, ni padla niti ena granata z zadušljivim plinom . . . to vse je bilo v načrtu. Tembolj je pa treskalo na položaje, ki za našo prvo akcijo niso bili važni.«

* * *

Pripovedovanje narednika Kreuza je napravilo na tovariša v ječi globok vtis. Santner ni tajil svojega začudenja. Divil se je velikim Kreuzovim zaslugam in idejam in ga miril, kadar je govoril preveč navdušeno in preglasno, naj pazi na okno in stene, »ki imajo ušesa«. Pila sta nazmes. Santner je risal s svinčnikom vso uro razne figure po mizi in njegov zgovorni tovariš bi bil lahko opazil, da so med risbami besede in številke, notice o avstrijski ofenzivi ob Soči, imena in datumi, kakor jih je navajal pripovedovalec.

»Sedaj gledam drugače na jesensko ofenzivo. Sicer je postranska stvar, katero orožje in katera trupa ima pri prelomu največ zaslug, tega si pa vendar nisem mislil, da pišemo kobariški uspeh manj na rovaš trup in artilerije, nego da so nam zmago pripravili neznani činitelji, med njimi narednik Kreuz. Prijatelj, čestitam ti.«

»Nobenega priznanja ne maram. Opravil sem posle in grem v smrt. Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan.«

»Da ima vojna dandanes nove oblike, o tem nima nihče pojma, niti vojak in oficir niti civilisti.«

»Nihče, nihče! Niti generali ne vedo, kako so njihove trupe prišle v Italijo.«

»Vojaka, ki se bori v prvih vrstah in je brezobzirno hraber, mi je pravzaprav žal. Umazanec v rovu si misli, da on in njegovi tovariši odločujejo v vojni,

nazadnje se pa vidi, da fronta ne odločuje nič, temveč nekdo drugi, ki niti vojak ni.»

»Ideja v glavah vrhovnega poveljstva je često izdatnejša in močnejša nego hrabrost vojske. Mi, ki izvršujemo ideje, smo tudi vojaki, ravno tako kakor oni drugi, ki umirajo s puško v roki. Trdim, da smo več nego vojaki, ker je naš posel riskantnejši in zahteva inteligence in drzne hrabrosti v taki meri, da najdeš med 10.000 jedva enega sposobnega. Da padamo tudi mi kot žrtve, vidiš žal na meni samem.«

Codroipo po ital. porazu.

»Aha, to še! Sedaj so te ujeli. Ali vedo, kaj si jim nakuhal, da te hočejo obsoditi?«

»Ničesar ne vedo. Ujeli so me in zaradi te proklete uniforme me ustrela. Tako pravijo.«

»Torej si bil iznova na poslu?«

»Na važnem poslu, prijatelj Santner. Žal, da nisem dovršil. Tokrat mi je izpodletelo.«

»Ali mi poveš?«

»Poslušaj!«

8.

»Avstrija pripravlja novo ofenzivo. Jeseni smo se vsled raznih nepredvidenih ovir ustavili v Venečiji. Maja 1918 pade odločilni mahljaj, o kojem sodijo,

da zaključiti vojno z Italijo. Preko Piave si izsilimo prehode, glavni sunek se pa pripravlja preko Grappe in Sedmih Občin.

Metode, koje so se nam obnesle pri Rusih in pri Kobaridu, izkušamo iznova uporabljati, da otvorimo vojski nekaka vrata. Propaganda je sedaj nekoliko težavnejša, nego je bila lani, ker imajo v mnogih sektorjih — baš tam, kjer bi mi poizkušali svojo srečo — tuje trupe, Francoze in Angleže. Tudi smo opazili, da so začeli s protivno propagando na fronti. V nekaterih položajih imajo sumljive, slovanski govoreče posadke, baje Čehi in amerikske Dalmatince. Kakšni so ti-le elementi in kaj pravzaprav hočejo, še nismo mogli dognati, ker nismo doslej nobenega izmed njih dobili v roke in nam je znano edino to, kar pravijo o njih Italijani-ujetniki. Neka verzija trdi, da so poslali Srbi več polkov v Italijo — kar bi nam bilo neprijetno, ako je istina. Srbija nima trup na izbiro, da bi dajala kar divizije v Italijo.

»Jaz sem jih videl,« pravi Santner. »V Veroni in v Vicenzi sem jih videl in slišal, ko so me transportirali sem. Meni je karabinier pojasnil, da so ti-le ljudje legijonarji iz Amerike, Japonske in Bosne.«

»Ta-le je pojasnil! Ali nosijo srbske uniforme?«

»Tega ne morem reči. Rjavih sem malo videl.«

»K stvari! Meni so odredili sektor ob Brenti, kjer naj poizkusim dobiti z Italijani zveze. Izbral sem si Cornone in šlo je dobro. Med alpini sem se seznanil in vsak dan smo se že stikali. Da bi ne vzbujal pozornosti, sem hodil k njim običajno v tej-le alpski uniformi. Komando sem že obvestil, da je sektor ob Brenti pripravljen za vlom — kar se mi je pripetilo, da so me presenetili in prijeli bersaglieri. Nisem imel niti pojma, da so ponoči naglo zamenjali posadko. Ničesar jim nisem mogel dopovedati in ni mi preostajalo drugo, ko sladko lice. Trdil sem torej, da sem dezertar — in sedaj me gonijo od komande do komande in izprašujejo po pisarnah. Italijan bo od mene kaj zvedel! Moja uniforma jim je sumljiva, toda našel sem pojasnilo. Ako verjamejo — dobro, ako

ne verjamejo — tudi dobro. Pred vojno sodišče me niso gnali, dasi je že šesti dan — kdo ve, kake zakone imajo.«

»Jaz pa menim, da te ne bodo sodili zaradi uniforme. Drugače bo, ako zvedo, da si propagandist in da so te ujeli pri nedovoljenem načinu vojskovanja.«

»Teга ne zvedo.«

»Ako bi oni-le alpini kaj povedali, ki so bili preje na Cornonu . . .«

»Alpini se boje sami za svojo kožo. Nobeden ne sme blekniti, ker bo ravno tako obsojen kakor jaz.«

* * *

Narednika v mirabellski ječi sta šepetala še nekaj časa v posteljah. Električna lučka na stropu je gorela vso noč. —

Ko se je Kreuz zbudil, je sedel njegov tovariš pri mizi in pisal, ozirajoč se čisto na mizo v risbe in čečke. Kreuz je opazoval molče marljivega tovariša.

»Kaj toliko pišeš?«

»Svoje doživljaje zadnjih dni.« pravi Santner vstajajoč, »kako sem preživel dobo od zadnjega dopusta in kako sem prišel v Italijo.«

»Paziti moraš, da ti ne vzamejo zapisnika in svinčnika.«

»Vem, toda nadejam se, da mi ne bodo več preiskovali žepov. Svinčnika mi niso vzeli, češ, naredniku se tak predmet v ujetništvu lahko pusti.«

Kreuz je opazoval, kako je Santner polil mizo z ostankom črnega vina in nekaj razmazaval. Čemu tako maže, si Kreuz ni mogel domisliti.

Dopoldne sta sedela v sobi, potem so prišli stražniki po Kreuza in ga spremljali v pisarno.

Ko se je vrnil v ječo, ni našel več tovariša narednika Santnerja.

Narednik Santner se je tedaj že preoblačil in bil je zopet podporočnik Nikolič. Sestavljal je za vrhovno komando raport, dvoje izmed najtehtnejših poročil, kar jih je izšlo izpod njegove roke, prvo poročilo o udeležbi avstrijske propagande pri pripravah prelo-

ma ob Soči, drugo o bodoči avstrijski ofenzivi, ki se projektira na maj ali junij . . .«

* * *

Polkovnik Boetti in zdravnik Andruetto sta nemirna poslušala, spremljajoča moje pripovedovanje z gestami, vzkliki, odobravanjem, čudenjem. Ordonanci, ki se javljajo v prvi sobi z raznimi poročili, z raporti ali ki že zovejo na obed, ne morejo do polkovnika.

»Čakaj!« jim pravi redno, skoro osorno.

Proti koncu sem že hitel in krajšal Kreuzovo zgodbo, uvidevši, da je pozno in nepristočno, ako bi moral oficirski zbor dolgo čakati na trojico. Zunaj se krohoče mali Veselko v živahni zabavi z oficirji, stoječimi pred menzo.

»Dovršil sem,« zaključujem. »Kar ste želeli slišati, veste sedaj. Za vas ni več — kobariške tajnosti, kaj ne?«

»Hvala, iskrena hvala, kapitan! Mnogo sem slišal, vsega pa niste povedali — meni se zdi, da niste omenili posledic, ki so v nujni zvezi z zgodbo avstrijskega narednika Kreuza.«

»Posledic?«

»Kaj je ukrenila naša komanda? Kaj je z našimi izdajalci, ki so bili na Rombonu, v Čiginju? Kaj je z alpini, koje so na srečo vrgli s položajev Cornone? Kaj je s Kreuzem? In še mnogo, mnogo vprašanj imam . . .«

»Ali bi ne mogli po obedu še malo potrpeti pri kavi?«

Doktor Andruetto dodaja:

»Pravim ti, kapitan, da se ne premakneš odtod, dokler nam historije ne dopoveš do konca. Verjemi, da bo popoldne prvemu avtomobilu tvoje kolone manjkalo kolo in vsi motorji bodo pokvarjeni, dokler ne ustrežeš gospodu polkovniku!«

»Menda misliš nase, ker si radovednejši nego gospod polkovnik. Ali verjameš vse, kar sem povedal?«

»Vse! Domislil sem se sam nekaterih epizod. Spominjam se, kako so alpine nenadoma vzeli s Cornona v Schiavon in slišal sem, da so kakih 20 mož izmed njih pozneje odstranili od ostalih in internirali. Zakaj, tega nihče ne ve. Sedaj slutim vso zvezo. To so ljudje, s katerimi se je shajal vaš Kreuz.«

»Naš Kreuz?«

»No, Kreuz, ki ste ga vi odkrili.«

Plen.

Avstrijci so zajeli v Codroipu kolono natovorjenih avtomobilov.

»Ako zve Graziani o njihovem počenjanju, ga nihče ne zadrži — sam jih bo postreljal.«

Polkovnik se končno udaja in vstaja. —

Z oficirji v menzi se pozdravljamo in sedamo za dve dolgi mizi, okrašeni s pomladanskim cvetjem in zelenjem.

Doktor prosi majorja, naj za danes menjata prostore, češ, da bi rad sedel zraven jugoslovanskega kapitana.

Umevam ga tako, da hoče ostati v neposredni bližini, ker sluti, da bo med obedom še kaj govora s polkovnikom o Kobaridu in Kreuzu, česar noče preslišati.

9.

Jela in kratke napitnice se vrste.

Polkovnik je v svojem toastu tako neusmiljeno razdejal in razmesaril Avstrijo, da menda sam ni verjel svojim zaključkom.

Kapitan-zdravnik, »il bagolone del dottore,« hoče naznačiti navzočim, da ve nekaj več nego ostali. Vidim ga v duhu, kako bo zvečer po našem odhodu zabaval zbor 33. polka z zgodbo o Francu Kreuzu. Molčati ne more in neprenehoma se vrača k lanski katastrofi italijanske vojske, ko je brigada Livorno (33. in 34. polk) izgubila na begu čez Tagliamento skoro 1700 mož.

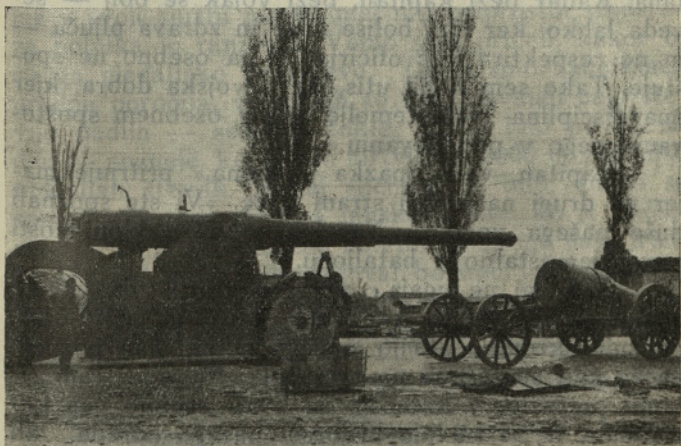
»Do one dobe smo se igrali in vojne nismo umevali. Še le na begu sem občutil velikansko opasnost, v katero smo na lahkomišeln način spravili domovino. Dolžili smo vrhovno poveljstvo, nekaterim so se zdeli glavni krivci generali Cadorna, Badoglio, Capello in Porro, drugi so dolžili vlado v Rimu, ko Cadorna ni mogel zadrževati neprijatelja. General Alfieri, novi vojni minister, bi bil moral delati čudeže, a kako, ko smo bili nesposobni za odpor in ko ni bilo nobene zveze med višjimi poveljstvi in med polki.«

Kapitan Giulli pripoveduje, da je bežal dva dni s 45 možmi svojega bivšega polka in da je vseh 45 pripeljal 29. oktobra do Piave, kjer je ostal v tuji brigadi.

»Višjih oficirjev vobče nisi videl,« dodaja doktor. »Generali so bili prvi, ki so sedli v avtomobile in dirjali do Padove in dalje, dokler so imeli benzina. Oddelki so pa marširali brez določenega sporeda, vsak zase in kjer je kdo mogel hitreje naprej.«

»Kdo neki je izmišljal tiste neverjetne vesti, da so Nemci pred nami že v Benetkah in v Padovi in da korakajo z druge strani skoz Bassano v Vicenzo? Bili smo v dežju popolnoma utrujeni in lačni, a nismo se smeli ustaviti niti na kratek počitek, v strahu, da nas ne zajamejo. Nazadnje se je pa izkazalo, da so vesti pretirane in da so Nemci daleč za nami. Naša uprava je dejanski že izpraznila Mestre in Benetke.«

»Toliko konfuzije ni videl svet,« pravi zopet doktor. »Prišlo je povelje, ki ga je izdala vrhovna

Zaplenjeni topovi.

komanda v zadnjem trenutku, preden je zapustila Videm dne 27. oktobra, da je treba braniti linijo Tagliamento. Nikogar nisem videl, ki bi bil smatral to povelje za resno; niti oni v Vidmu ga menda niso resno mislili, saj so že vedeli, kaj se je zgodilo z 2. armado in kako težavno se umika 3. armada.«

Polkovnik Boetti pojasnjuje, da bi bila linija Tagliamento vir novega poloma in še večje nesreče, ker je tako občutljiva, da bi je niti s svežimi trupami ne mogli braniti. Kaj bi ob Tagliamentu opravili z

ljudmi, ki ne priznavajo šarž, ne poznajo discipline in nimajo v splošni paniki in nevolji zmisla za red?«

»Kako si razlagate ta pojav? Naš vojak je vendar discipliniran!«

Polkovnikovo vprašanje velja meni.

»Italijanski vojak ne gleda na dostojanstvo in čin svojega oficirja, temveč spoštuje le, kar oficir dela. Vojak misli, da je sam najpametnejši. Tudi vi živite čisto v uverjenju, da je vse bedasto, kar odreja armada ali divizija — vojak pa ima isto uverjenje o ukazih svojega polkovnika, majorja in kapitana. Kadar beži kapitan, beži vojak še bolj — seveda lahko, ker ima boljše noge in zdrava pljuča — in ne respektira več oficirja, ki ga osebno ne spoštuje. Tako sem dobil utis, da je vojska dobra, kjer ima disciplina svoje temelje bolj v osebnem spoštovanju nego v poveljevanju.«

»Kapitan, vaša opazka je točna,« pritrjuje major na drugi nasprotni strani mize. »Vi ste spoznali dušo našega vojaka. Načelo osebne naklonjenosti povdarjam stalno v bataljonu.«

»Tudi mi ne ugaja,« pravi doktor, »da vojaku mnogo lažejo. Tu na fronti leži »fant« in težko diha, opazuje skromno akcijo svojega polka, dan pozneje pa že čita slavospev na svoj polk. Morebiti radi čitamo poročilo, v katerem se hvali osebno naš komandant in se navaja brabrost našega odreda, ali metoda je kvarljiva, ker misleči vojak in oficir nazadnje ničemur ne verjameta, ne časopisom, ne pohvalam, niti uradnim boletinom.«

Andruetto dokazuje, da občinstvo nikoli ni čitalo prave slike o vojni ali o katerikoli akciji. Časopisi slikajo vse drugače, slučajne uspehe povečujejo z bombastičnimi frazami, o težkih momentih pa ne vedo ničesar povedati. On je že videl, kako so se vojaki hudovali nad časopisi, ker ne govore resnice. Kdo je kriv, da je vsa vojaška žurnalistika na napačni poti? Ako bi vrhovna komanda zahtevala in — dovolila resničnost in točnost v poročevanju, bi bilo zares bolje. Mi smo se pa navadili, da hočemo čitati

le hvalo, kako je vse na fronti v najboljšem razvoju. Rad bi videl žurnalista, ki bi se drznil napisati istino, kadar se nam slabo godi! V 3 urah bi siromak sedel v zaporu in nikoli bi ne pisal več žalostne istine. Istino bi smatrali za izdajstvo domovine!

»Cadorno so nam hvalili do poloma kot najodličnejšega vojskovodjo na svetu in Napoleon je bil pritlikavec proti njemu, in naša vojska je šla s Cadorno na čelu — saj smo verjeli — z neverjetnim elanom v borbo. Pokaži mi vojsko, ki je enaka naši! Sočasno smo pa gledali, da nimamo niti primitivnega orožja, jaz v svoji službi nisem imel niti priprostih sredstev za bolnika in ranjenca. Vojno smo pričeli, kakor bi šli na gledališko predstavo. Čitali smo začetkoma uradna poročila, v katerih so nam navajali celo število padlih — seveda, dokler jih je bilo po 15 na dan — pozneje, ko je bilo mrtvih po 3000 in več, niso objavljali števil. Nekaj sličnega je bilo, dobro se spominjam, tudi oktobra lanskega leta, ko je občinstvo čitalo 5 dni klasične boletine o stanju naše fronte, še tedaj, ko so pripovedovali begunci v Rimu, kaj se je zgodilo ob Soči . . . Kolikokrat sem se jezil nad tistimi poročili, ki jih Cadorni nikdar ne odpustim! Kaj!)

1) Italijanska uradna poročila o začetku kobariške ofenzive se glase:

24. oktobra: » . . . l' urto nemico ci trova saldi e ben preparati.«

25. oktobra: » . . . la stretta di Saga resisté all' urto nemico, ma piu a sud, favorito dalla nebbia che rendeva nulli i nostri tiri di sbarramento l' avversario riusciva a superare le nostre linee avanzate.«

26. oktobra: » . . . l' offensiva nemica ha continuato con estrema violenza . . . Abbiamo ripiegato sulla linea di confine . . . Dovemmo provvedere allo sgombero dell' altopiano di Bainsizza.«

27. oktobra: »Il nemico, superata in più punti la nostra linea di confine, tenta di raggiungere lo sbocco delle valli.«

28. oktobra: »La violenza dell' attacco e la deficiente resistenza di alcuni reparti della II Armata hanno permesso alle forze austro-germaniche di rompere la nostra ala sinistra sul fronte giulio. Gli sforzi valorosi (?) delle altre truppe non sono riusciti ad impedire all' avversario di penetrare nel sacro suolo della Patria«

Dne 24. oktobra se hvalimo, »da nas najde sovražni sunek trdne in dobro pripravljene« — naše linije so pa že zaran razbite.

Dan pozneje, 25. oktobra se baje »upira soteska Žaga jurišajočemu sovražniku, le niže na jugu se je posrečilo neprijatelju, da je prekoračil našo prvo linijo« — seveda vsled meglenega obzorja nismo mogli streljati. — Žage tedaj že davno nismo imeli.

Dne 26. oktobra smo se »umaknili na državno mejo in ukrenili smo izpraznitev Banjščice« — mi smo pa že ob Tagliamentu . . .

Dne 27. oktobra »je prebil neprijatelj našo obmejno linijo na več mestih«, v nedeljo, 28. oktobra so pa rojaki zvedeli, da položaj na fronti ni prijeten in da je slabo vedenje trup krivo velike nesreče . . .

Kdo je bil kriv velike nesreče? Midva s kapitanom Paolinijem imava o vzrokih katastrofe isto mnenje.«

Polkovnik mi kima ob zadnjem stavku, češ, zdravnik pozna položaj. Ta bo še govoril!

»Gospoda, zvečer ali jutri vam posvetim v naš Kobarid,« nadaljuje doktor. »Zvedeli boste avtentične podatke, kako smo izgubili 300.000 mož. Prosim, kapitan, pokažite gospodu majorju tabelo, statistiko naših človeških izgub po Kobaridu! Gospoda, to-le so uradni podatki, iz Padove, gospoda, od naše vrhovne komande. Nihče izmed vas jih doslej ni videl. Prosim, pogledjte!«

Moj izpisek italijanskih izgub drži in ga kaže navzočim kakor Mojzes svoje table in s takim važnim izrazom, kakor bi se bil osebno trudil mesece in mesece, da dožene točne številke.

»Gospod major, dovolite, da prečitam! Prosim posluš!«

Doktor čita. Kakšen zmisel ima čitanje in nava-
janje armad, armadnih zborov in brigad s poedinimi
polki in številkami brigadnih izgub, mi ni jasno, vi-
dim pa, da se stari in mladi oficirji zanimajo za sta-
tistiko.

Tretja armada — obsegajoča XXV., XXIII., XIII., in XI. armadni zbor, je imela v dneh 24. do 26. oktobra 1917 sledeče izgube:

Armadni zbor	Brigada	Štev. polka	Izguba mož
XXV.	Pinerolo	13 in 14	964
	Bisagno	209 in 210	914
	Veneto	255 in 256	165
	Granatieri	1 in 2	2483
XXIII.	Perugia	129 in 130	1285
	Arezzo	225 in 226	474
	Padova	117 in 118	574
	Bari	139 in 140	1204
	Catania	145 in 146	509
	Cosenza	243 in 244	319
	XIII.	Acqui	17 in 18
XI.	Caserta	267 in 268	630
	3. bersagl.	17 in 18	28
	Piacenza	111 in 112	269
	Novara	153 in 154	316
	Torino	81 in 82	1397
XI.	Ancona	69 in 70	3035
	Lecce	265 in 266	810
	Tevere	215 in 216	1111

Druga armada (VIII., VI., II., XXIV., XXVII., VII., IV., XIV. in XXVIII. armadni zbor) je trpela največ:

Armadni zbor	Brigada	Štev. polka	Izguba mož
VIII.	P. Maurizio	253 in 254	1502
	Piemonte	3 in 4	2014
	Modena	41 in 42	1677
	Lucca	163 in 164	562
	Bergamo	25 in 26	3338
	Pesaro	239 in 240	1785
	Sesia	201 in 202	1726

Armadni zbor	Brigada	Štev. polka	Izguba mož	
VI.	Abruzzi	57 in 58	2051	
	Cuneo	7 in 8	2291	
	Gaeta	263 in 264	1588	
II.	Emilia	119 in 120	2056	
	Tortona	257 in 258	618	
	Forli	43 in 44	1530	
	Udine	95 in 96	1431	
	Aquila	269 in 270	869	
	Cremona	21 in 22	1522	
	Brescia	19 in 20	1592	
	Re	1 in 2	2278	
	XXIV.	Milano	159 in 160	2258
		Venezia	83 in 84	1327
Teramo		241 in 242	1731	
Palermo		67 in 68	3190	
Sele		219 in 220	782	
Verona		85 in 86	1232	
Campobasso		229 in 230	1263	
Grosseto		237 in 238	932	
Ravenna		37 in 38	2292	
XXVII.		Girgenti	247 in 248	1073
	Taranto	149 in 150	339	
	5. bersagl.	4 in 21	2280	
	1. bersagl.	6 in 12	1555	
	Roma	79 in 80	2198	
	Puglie	71 in 72	1693	
	Napoli	75 in 76	3109	
	Pescara	211 in 212	1500	
	Belluno	274, 275, 276	3131	
	Spezia	125 in 126	3465	
VII.	Taro	207 in 208	2868	
	Jonio	221 in 222	2154	
	Ferrara	47 in 48	2317	
	Salerno	89 in 90	4628	
	4. bersagl.	14 in 20	2559	
	Firenze	127 in 128	2878	

Armadni zbor	Brigada	Štev. polka	Izguba mož
VII.	Arne	213 in 214	2705
	Elba	261 in 262	2511
IV.	Rovigo	227 in 228	2510
	Siracusa	245 in 246	2577
	Siena	31 in 32	1568
	Potenza	271, 272, 273	1293
	Foggia	280, 281, 282	3577
	Alessandria	155 in 156	3692
	Caltanissetta	147 in 148	2700
	Etna	223 in 224	4231
	Genova	91 in 92	3512
	Friuli	87 in 88	2936
	9. bersagl.	—	1550
	2. bersagl.	—	2100
XIV.	Treviso	115 in 116	1999
	Livorno	33 in 34	1687
	Lambro	205 in 206	1513
XXVIII.	Messina	93 in 94	612
	Sassari	151 in 152	1112
	Avellino	231 in 232	2176
	Massa C.	251 in 252	523
	Vicenza	277, 278, 279	1013

XII. armadni zbor v Karnijskem pasu je imel sledeče izgube:

Armadni zbor	Brigada	Štev. polka	Izguba mož
XII.	15. bersagl.	—	2381
	16. bersagl.	—	898
	19. bersagl.	—	360
	Lazio	131 in 132	1823
	Benevento	133 in 134	2730
	Pistoia	35 in 36	2988
	Parma	49 in 50	2065

Specijalni armadni zbor:

Brigada	Štev. polka	Izguba mož
Bologna	39 in 40	2774
Lombardia	73 in 74	3463
Barletta	137 in 138	878
Lario	233 in 234	1168

Četrta armada, XVIII. armadni zbor ima že manjše številke, istotako IX. zbor. Iz I. armadnega zbora je izgubila brigada Corno (23. in 24. polk) 1922, druga bersaglierska brigada (7. in 11. polk) 2116 ljudi.«

Doktor je dovršil. Pregled izgub vrača z galantno kretnjo in se ozira kakor zmagovalec po menzi. Njegovo čitanje ni bilo monotono. Pri znanih brigadah in pri velikih številkah je šibko izpreminjal glas in melodijo.

Nekateri oficirji so se proti koncu že jeli zabavati s sosedi polglasno o drugih predmetih. Veselko riše sosedu s prstom po zraku, Kohoutek pa upira vame oči, vprašujoč, ali je razgovor o Kobaridu edini predmet, o kojem se sme danes govoriti. Z ramo mu odgovarjam, da ne smemo motiti razgovora, ki gospodo zanima, nakar Kohoutek vstaja in se z jedva vidnim naklonom poslavlja, češ, da ima službo pri odredu. Za njim vstajajo še ostali. Opravičujem jih, da si morajo pripraviti prtljago za transport in pregledati odred pred odhodom.

10.

»Vi še ostanete?« vprašuje polkovnik z nekim glasom, kakor bi se bal, da odidem za svojimi oficirji.

»Mnogo časa nimam.«

»Kavo nam prinesite pred pisarno!« odreja polkovnik strežniku. »Danes je izredno lep dan in prijetno vam bo, ako sedemo na solnce.«

Poslavljam se od oficirjev. Mnogi mi zatrjujejo, da bodo čakali na razpotju Sasso, kadar bo marširal odred na cesto k avtomobilni koloni. Doktor Andruetto pa že sedi v pletenem naslanjaču pri okrogli pleteni mizici pred polkovnikovo barako in zove, naj pridemo. Zame je postavil stol tako, da bom zraven njega, polkovniku in majorju pa na drugo stran.

»Tu sem, tu je vaše mesto! Izvolite tam, gospod polkovnik! Tako. Tu so cigare. Alo', dalje sedaj, kapitan!«

* * *

»Kobariški načrt primerjajte z ostalimi nemškimi in avstrijskimi ofenzivnimi načrti. Nič ni novega v njem. Njihova metoda je bila na Trentinskem 1916 in na vseh nemških frontah ista: določujejo si dva ali tri ozke sektorje, kjer je treba fronto prelomiti, nato se rivajo mase skozi vrata in hite po dolinah naprej, naprej naprej, brez ozira na zasedene višine ob levi in desni in tako obkrožujejo najbolj utrjena oporišča in preganjajo sočasno rezerve daleko v ozadju. Cadorna ni bil nikoli pristopen za tako taktiko in tako je propadla na primer akcija pri Carzanu.«

»Vi, kapitan, ste informirani o Carzanu? vprašuje Boetti in se čudi.

»Seveda, jako natančno. Načrte je treba študirati. Bil je pač načrt po nemškem načinu, sličen onemu, s kojim so Nemci prelomili fronto pri Rigi in ki je prinesel neizmerne uspehe proti Rusom, in popolnoma sličen kobariškemu — vsekakor pa tak model — ni ustvarjen za Italijane. Vsled tega nismo v Suganski dolini dosegli ničesar, dasi nam je bilo znano vse do podrobnosti, in smo iznova propadli pri Kobaridu, dasi smo vedeli vse podrobnosti grozeče opasnosti in so višje komande opozarjale v zadnjih dneh pred 24. oktobrom podrejene oddelke, da se pričenja ofenziva tam in tam.«

»Istina. Vedeli smo. Tudi nas je pozival general Badoglio k budnosti in avstrijski dezertjerji so točno potrjevali naše informacije.«

»Vrnimo se k alpinu Kreuzu!

Podporočnik Nikolić je napisal raport in generala Diaza je obvestil major Finzi o novih rezultatih. Vrhovna komanda je zahtevala raport o direktni izpovedi alpina Kreuza. To je pa bila težavna stvar. Podporočnik Baradello je jel Kreuza iznova izpraševati, začetkoma izlepa, nato z grožnjami. Nič ni pomagalo, Kreuz je tajil in se je imenoval še vedno Herz in je bil priprost dezertar.

»Vi se vendar zovete Franz Kreuz, ne Herz!« ga je nahrulil Baradello, meneč, da bo kaj vplivalo, ako mu sam pove njegovo ime.

Kreuz je sicer neznatno prebledel, toda tega imena baje ne pozna, ker se zove Herz.

»Ali niste vi tisti alpin, ki je zahajal vsak dan v naše položaje na Cornone?«

»Nikoli nisem slišal, da bi kdo zahajal v vaše položaje. Jaz sem prišel samo enkrat kot dezertar in sem ostal pri vas.«

»Lažnivec! — Bernardi, prinesi batino!«

Pisarniški pomočnik Bernardi je bil takoj tukaj s palico.

»Sedaj bova drugače govorila! — Ali si ti tisti Kreuz, ki je služil kot natakark pred vojno ob Gardskem jezeru?«

»Jaz nisem natakark in nisem nikoli služil v hotelih.«

»Prisoli mu enol!«

Bernardi je zamahnil s palico. Kreuz ni odmaknil glave, pljunil je malo krvave sline in se zopet postavil pred podporočnika Baradella.

Kreuz je tajil enostavno vse. Nikoli ni bil na Rombonu in niti ne ve, kje je Rombon, ne ve, kje so Kozaršče in Čiginj. Baradello se ni mogel ovladati — bil bi ga morebiti ubil, zato ga je poslal v sobo in je odredil, da ne dobi hrane, razen vode in kruha.

Komanda 6. armade je urgirala raport o izpovedi Franza Kreuza.

Drugega dne je Baradello konfrontiral Kreuza s podporočnikom Nikolićem.

»Ali ga poznaš?«

Utisa te konfrontacije Kreuz ni mogel zatajiti.

»Vi ste — Santner!«

»Santner samo za dezerterja Herza.«

»Fej!« Puf!

Kreuz je hotel izraziti — kako je predrzen! — svoje zaničevanje človeku, ki ga je v ječi prevaril in ga brezdvomno izdal. V istem trenutku, ko je odprl usta in izrekel »fej«, mu je pa že padla Baradellova batina po obrazu.

»Ali priznavaš, kaj si pripovedoval naredniku Santnerju?«

»Kaj sem pripovedoval? Z njim sem jedva izpregovoril 20 besed. Vedel sem takoj, da je nastavljen človek, ki me hoče preizkušati. Niti zmenil se nisem zanj.«

»Kaj si hotel pred Santnerjem tajiti? Ako si priprost dezertjer Herz, ti ni treba pri nas ničesar skrivati pred nastavljenim Santnerjem.«

»Način se mi stуди, kako ste me lovili. V vsakem preiskovalnem zaporu se poslužujejo le direktnih dokazov. Izpovedbe, ki jih je navedel ta človek, ne zadostujejo nobenemu sodniku — vobče je tako postopanje pred sodiščem nedopustno.«

»Aha tebi so znani zakoni o sodnem postopanju? Kje si študiral prava? Vedi, da je danes vojna in da se poslužujeta Avstrija in Nemčija vseh nedovoljenih načinov vojskovanja, celo preoblečenih alpinov, kakoršen si ti. In ti, siromak avstrijski, bi rad nam očital, da smo porabili tvoje orožje proti tebi. Nekoliko prepozno si se spomnil dopustnega načina preiskave, sedaj, kadar vidiš, da že vse vemo. Dobro, dobro! Praviš, da si v Santnerju vohal nastavljeno past in da nisi govoril z njim?«

»Skoro nič.«

»Zvečer, ko sta sedela pri vinu do polnoči, nista nič govorila?«

»Santner je nekaj blebetal, jaz sem ga jedva poslušal. Druge skrbi imam.«

»Torej niti danes ne priznavaš, da nisi Herz?, da si pro-pa-gan-dist Kreuz?« Baradellov glas spominja na zveri, tako je glasan in divji.

Baradello se je še ovladal.

»Vedi, Kreuz, da sem poslal po 21 alpinov, tvojih znancev s Cornona in depešo v Peschiero. Za dan ali dva dni pride vrsta hotelirjev, tvojih znancev. Imel boš obilo prilike tajiti, da nisi to, kar vemo o tebi. Zbogom!«

Baradello si ni vedel pomagati. Srečal je doktorja Ragusa, zdravnika v ujetniškem zbirališču.

»Ragusa, vzemi si na skrb alpinsko kreaturo tam v ječi. Ubij ga, ako ne prizna!«

»Kaj? Priznati noče? Mazzenaus mazzantur!«

»A pomni, priznati mora!«

»Daj ga meni! Meni ga daj! Mazzenaus mazzantur! Vse mi prizna! Še danes bo mehak.«

* * *

Kaj je bilo v Kreuzovi sobi, ko je bil doktor Ragusa sam z njim, o tem ni v Kreuzovi zgodbi jasne slike. Ragusa je brutalen človek.

Zvečer je Kreuz javkal na postelji, medlo je jaidikoval, Ragusa je pa bulil vanj z divjimi očmi. Ragusa s takim človekom nima usmiljenja. Razcefrana bikovica in steklenica s cevmi za injekcije sta ležali na mizi kot dokaz, kaj znači »mazzenaus mazzantur.«

»Kreuz?« je kričal doktor. »Herz? — Kreuz?«

Bolnik je prikimal in izrekel: »Kreuz.«

»Gut!« je rekel doktor in to je vse, kar ve nemškega. Pobral je svoje orodje in instrumente in odšel, da javi Baradellu uspeh.

Baradello je pisal zvečer zapisnik v Kreuzovi sobi. Kreuz mu je pripovedoval o svojih uspehih, proklinjal ljudi, ki so ga izšolali in porabljali za propagando in navedel še več nego zadnjič Santnerju: imena oficirjev, podoficirjev in vojakov, s katerimi se je stikal na Rombonu in drugod.

Drugi dan je dospelo povelje, da morajo propagandista Kreuzu ustreliti.

Ako pridete kedaj v Sandrigo, oglejte si zid ob vhodu na pokopališče pri S. Sistu! Dobro se vidi izdolbina od krogle.

Pokleknil je in — legijonar ga je rešil trpljenja. Nam so ga dali, češ, vi ste ga odkrili — vaš je. In javili smo, da je izvršeno, javili smo, da je zagreben na vnanji strani pokopališča S. Sisto ob zidu 10 korakov od vhoda.«

11.

Polkovnik Boetti prikimuje majorju kakor človek, ki ni povsem zadovoljen z izidom. V njegovem mehkem srcu se budi sočutje z neznanim Kreuzom, ki je po vojnem zakonu sicer zaslužil smrt, a je navsezadnje padel kot žrtev v težavni službi svoji domovini.

Zdravnik Andruetto pa ima pripravljeno novo vprašanje, ki ga je glodalo že delj časa:

»Propagandist je navedel v protokolu imena naših oficirjev in vojakov z Rombona in Čiginja. Ali so ti ljudje v Avstriji? Kaj se jim zgodi, kadar bo konec vojne?«

»Gospoda, ona imena so nam izredno važen dokaz o istinitosti Kreuzovih navedb. Slišal sem — podporočnik Baradello mi je trdil — da so se v dotičnih polkih in položajih dejansko nahajali navedeni ljudje. Pri vojnem ministrstvu se peča komisija s predmetom. Konstatirala je že iz korespondence vojnih ujetnikov, iz poročil vrnivših se invalidov in iz raznih virov, da Avstrija ne ravna enako z vsemi italijanskimi vojnimi ujetniki. Velika množica Italijanov živi v bednih razmerah po taboriščih, nekateri poedinci so pa — to je čudno! — dosegli neumljive pravice, dobivajo višjo plačo in nagrade za posle, koje opravljajo kot nekaki vojaški uradniki. Kako so dobili svoje privilegije, bodo sami svoječasno pojasnili. — Sedaj je treba sestaviti spiske tistih ljudi, koje pozove Italija po končani vojni na odgovor, — ako se vobče vrnejo.«

»Kako bodo polagali račune? Kako si predstavljate? Ali bodo z njimi procesi?«

»Vojno ministrstvo jih smatra za izdajalce Italije. Pravilno! Ljudje, ki so pomagali Nemcem in so se vezali z njimi na škodo svoje domovine, so izdajalci. Kdo ve, ali bi bilo došlo brez njihovega sodelovanja do grozne katastrofe, ki je vrgla milijone vašega prebivalstva v nesrečo. Ne glejte me! Med nami legionarji in vašimi izdajalci ni nikake enakosti. Mi Slovani smo uporniki, ki imamo jasen cilj razdreti Avstrijo. Mi se za ta cilj žrtvujemo, da si po zmagi ustvarimo svobodno slovansko domovino — vaši izdajalci in dezertarji pa niso uporniki zoper tlačitelja, temveč so lopovi, resnični izdajalci, ki niso živeli pod jarmom osovraženega tlačitelja, temveč v domovini, v zedinjeni Italiji, in so svojo mater zapustili v težkem trenutku ter dovolili sovražnikom, da so jo gnali z biči na Kalvarijo — samo zato, da rešijo sebe in si zasigurajo v opasni vojni dobi komodno življenje.«

»Kapitan govori istino,« je prekinil Boetti. »Tu ni nobene primere.«

»Koncem vojne se bodo vračali iz poražene Avstrije transporti vojnih ujetnikov. Verjemite, da bodo na vseh sprejemnih postajah ob novi državni meji stale komisije, ki bodo strogo sortirale vesele popotnike. Vsak dobi za nadaljnje potovanje predpisano pot. Ti infanterist Francesco, se pelješ na zbirališče v Bologno in iz Bologne domov. — Bersaglier Giacomo se bo moral javiti pri svojem kadru, odkoder ga pošljejo, kamor je treba. — Giovanni, Rodolfo in tovariši, ki so na posebni listi, pojdejo v spremstvu karabinierov drugam, pred vojni tribunal, zato ni verjetno, da bodo še kedaj kopali po domačem vinogradu pri očetovi hiši. Pravica bo vladala in na izdajalce se ne sme raztegniti nobena amnestija, kadar bo vzklikala domovina v brezumnem slavju zaradi dovršene vojne in končne zmage. — Gospoda, moja svoboda poteka.«

Poslavljam se od ljubeznivega polkovnika, ki obžaluje, da ne smem delj časa ostati v njihovi družbi. Izrekam mu nekaj vljudnih besed o njegovem polku in o odlični časti, da je vršil naš odred službo v njegovem sektorju.

Doktor me spremlja.

Ko sva za ovinkom 50 korakov od barak, zove strežnik, ki je pritekkel za nama, naj še trenotek počakava.

»Gospod polkovnik vas želi.«

»Počakajva torej!« Z doktorjem se vračava počasi polkovniku naproti.

»Tako naglo ste odšli, da vam nisem izrekel niti zahvale, kakor se pristoja. Hotel sem vas obvestiti, da pošiljam službenim potom raport o vašem delovanju v mojem polku. Dobil sem v tem oziru posebno naročilo. Prisotnost vašega odreda vpliva izborna na duha naših trup. O tem sem vas hotel obvestiti.«

»Vaša interna služba — ni bilo potrebno, gospod polkovnik.«

Zdi se, da želi še nekaj drugega.

»Tudi jaz vas hočem malo spremeniti in se vrnem z zdravnikom. Vi mi pa pojasnite odkrito, kapitan, kakor sem jaz vam odkrit prijatelj, ali ste prevzeli kakšne posebne naloge, ko ste prišli v moj polk?«

»Nič ni bilo posebnega,« mu odgovarjam smehljaje, umevajoč zakrito ozadje njegovega vprašanja.

V njem se je vzbudila ideja, če nismo morebiti opazovali po višjem nalogu njega in njegovega polka . . .

»Znano vam je, da se javlja v vaši bližini sovražna propaganda, kar nam je migljaj, da tvori dolina Brente važno točko v bodoči avstrijski ofenzivi. Mi smo prevzeli nalogo, da onemogočimo v vašem sektorju neprijateljsko propagando, kar smo dosegli v polni meri. — saj ste opazili, kako so Avstrijaki konfuzni. Njihovo idejo smo izrabili in obrnili smo njihovo orožje proti njim, tako da so morali 12. strelski polk vzeti iz linije. Na isti način jim hočemo izbijati iz rok opasno orožje po vsej fronti. Avstrijaki

na planoti Sedmih Občin ne bodo niti poizkušali več pripravljati svojo ofenzivo s propagando.«

»Kako je z novo ofenzivo? Kdaj jo prično?«

»Nikakih skrbi, gospod polkovnik!«

»Nisem v skrbeh, a stvar je vredna vprašanja, ker je vam, ki občujete z vrhovno komando, marsikaj znano, česar ne vemo.«

»Ne, gospod polkovnik. Z vrhovno komando ne občujemo in njej nazadnje tudi ni vse znano. Verjemite, da bi ekscelenci Diazu silno ustregel, kdor bi mu mogel točno odgovoriti na vaše prejšnje vprašanje.«

»Povejte mi torej, kolikor veste in kaj slutite?«

»Za mesec dni bomo vedeli. Indicije o pripravah v Avstriji in skromna poročila s fronte kažejo, da bodo Avstrijaki maja ali junija še enkrat poizkušali svojo vojno srečo — morebiti zadnjič.«

»Tukaj pri nas tudi?«

»Po vsej fronti in sigurno jih — razbijemo. Danes so druge razmere nego oktobra 1917.«

»Pri tem računimo tudi na pomoč zaveznikov?«

»Kar je v Italiji francoskih in angleških trup, bodo tu. glavni račun se pa mora opirati ob lastno moč. Prisotnost zavezniških divizij vpliva v moralnem oziru. Tako je bilo po Kobaridu, ko je prihod 6 francoskih in 6 angleških divizij znatno pomiril duhove, dasi sta general Plumer in general Fayolle v dobi obnavljanja fronte počivala z zavezniškimi divizijami med Mantovo, Verono in Brescia.« —

»Naši se brezdvomno zavedajo važnosti Frenzel-ske soteske in položajev Col d' Echele? Osebnost sem prepričan, da nas Avstrijak ne vrže,« trdi polkovnik. »Na teh položajih mirno pričakujem, kdaj se Avstrijak gane.«

»Sovražnik je že zamudil priliko.«

»Kdaj jo je imel?« vprašuje zdravnik.

»Lani novembra, po našem umiku v dobi nesistematskega poizkušanja, kje bi nas mogel prelomiti in udariti v Italijo. Ob Piavi ni mogel dalje, na Grappi so Kaiserschrützi in Württemberžani izkrvaveli, nato

je butal na Asiaški planoti. Pomislite, kako si je že odprl prehod, ko je zasedel Melette! Tedaj je bil moment za izkoriščanje zmage, ki se ne povrne več. Avstrijski strategji so napravili na srečo pogrešek, da nas niso porinili z vrhov Col del Rosso, Melago, Col d' Echele in Sasso Rosso in s tem so si zaprli Frenzelsko dolino, koder si v sedanjih normalnih razmerah ne izsilijo več prehoda v Italijo. — Vidite! Moj odred je pripravljen.«

Dobrovoljci sede in stoje v malih skupinah po kamenju nad potjo in pod njo, opremljeni za odhod. Najbližji oddelki vstajajo, videč polkovnika prihajajočega z menoj. Polkovnik jim prijazno maha z roko v pozdrav in se ustavlja.

»Kapitan, opravila imate, zato vas ne smem več zadrževati. Bodite srečni v vseh podjetjih! Pozdravite odred v mojem imenu!«

* * *

Po odhodu polkovnika Boettija in zdravnika Andruetta pričenjajo skupine vstajati ob potu na Col d' Echele in odhajati na cesto v Val Chiama. Vod za vodom odhaja, razdeljen na desetine. Veselo in glasno pozdravljajo na razpotju oficirje 33. polka.

Redov Lahvička javlja, da je zvezal mojo prtljago in jo že poslal naprej k avtomobilom. Torbo in daljnogled mi daje, puško pa hoče čuvati sam.

Vožnja po planoti Sedmih Občin vodi skozi kraje, spominjajoče nekdanjega nemštva. Pravijo, da so se ostanki germanskih Cimbrov ohranili v starodavni kmetski republiki Sedmih Občin do začetka 19. stoletja. Te občine so: Rotzo, Asiago, Roana, Foza, Enego, Lusiana, Gallio. Na hišah vidiš starinske grbe in na solnčni uri v Asiagu čitaš starinski nemški rek.

12.

V Tuguriju smo. Voz za vozom se ustavlja na prostornem dvorišču in borci skačejo preko ograje s kamjonov, trudni, a dobre volje, zaprašeni, kakor

bi jih potegnil iz sive moke. Pozdravljajo se s tovariši, odlagajo prtljago in hite pod topole, 2 minuti od dvorišča, kjer je v potoku nekaj vode, da se umijejo in osnažijo. Kalužijo se in gnjavijo ob potoku, glasni kakor deca ob vodi.

Poročnik Stane Vidmar pripoveduje pri večerji o dogodkih zadnjih dni. Obilo ima novic, za nas važnih: Ravnatelj Hlavaček je bil tu, dr. Ante Trumbić nas baje obišče v prihodnjih dneh, češkoslovaški transporti potujejo iz južne Italije v vojno zono, prvi, namenjeni za izvidniške oddelke. V Verono pride 450 mož s 15 oficirji, ki pomnožijo naš odred v VI. in I. armadi. Za moje odsotnosti je uredil Stane po dogovoru s polkovnikom Marchettijem in majorjem Finzijem, da prevzame sam vodstvo tega oddelka, ki ga hoče s pomočjo naših oficirjev in podoficirjev inструкторjev usposobiti v 2 do 4 tednih za službo. Jutri, 13. aprila zaran se odpelje v Verono, v nedeljo 14. aprila bo češkoslovaški transport v Veroni.

Radovednih domačinov iz okolice Tugurija, iz S. Sista se je nabralo na našem dvorišču, da slišijo, kako je bilo na fronti. Narednik Levč in drugi, ki so zgovorni v njihovem narečju, imajo plodonosno službo, ker se vaščan Giuseppe Clavella in njegovi rojaki zavedajo, da bo hrabrim legijonarjem dobrodošel priboljšek k večerji — jajca in še kaka kokoška. Od zadnjega požara pri Sandrigu dne 23. marca nas zelo cenijo, ko je priteknel naš oddelek 50 mož in tekom pol ure zadušil ogenj. —

* * *

V nedeljo 14. aprila izročam v Breganzah poročilo o podjetjih na Col d' Echele. S poročnikom Jirso obiskujeva prijatelje Boschi-ja, Scotoni-ja in Brama, ki naju goste s čajem. Nenadoma pa trka motociklist, ki mi daje depešo kapitana Mazzurane iz izveščajnega urada I. armade:

»Češkoslovaško moštvo, določeno za našo izvidniško službo, po številu 450 z oficirji na potu iz Padule dospe danes v Verono. Kapitan Pivko naj od-

redi potreben broj svojih oficirjev instruktorjev in pride danes osebno, da določi program za vežbe. Mazzurana.«

Zaradi določevanja programa vendar ni treba mene v Veroni! Stane ve, kaj je njegovo delo in ima načrt za uk in vežbe v glavi.

Ponovno čitanje depeše ne pojasnjuje nič več. Treba je iti in izpolniti željo. Da bi se vrnil v Tugurio, ni časa več.

Dobrovoljci defilirajo.

Francoski minister M. Simon stoji ob levi strani nove čl. zastave (25. maja 1918).

V dežju se vozim iz Breganz preko Vicenze v Verono. V strelnici poročajo prijatelji, da pride vlak ob 22. uri zvečer. Vsi jim pojdemo naproti, midva z Vidmarjem in naši veronski oficirji Žagar, Plhak in Maršálek.

Na kolodvoru Porta Vescovo na vzhodnem kraju Verone ne vedo uradniki ničesar o prihodu našega vlaka. Ako pride transport, se ustavi baje na stanici Porta Nuova. —

V dežju se vračamo po blatnem mestu, po dolgi ulici Via Venti Settembre, čez most in dalje do arene po Corsu Vittorio Emanuele. Uradnik na stanici Porta Nuova nas obvešča, da je javljen vojaški vlak, a daleč je še. Pred 3. uro zaran bo jedva tu.

V zaprto čakalnico 2. razreda nas ne puste, v 3. razredu je zaduhel zrak in rajši se sprehajamo po hladnem peronu. Podporočnik Žagar nas zabava z raznimi epizodami, ki jih je doživel v južni Italiji in tako se nekako bližamo 3. uri.

Vlak!

»Živeli!« — »Na zdar!«

Stotine rok in glav nas pozdravlja iz oken. Molče so se pripeljali in ustavili, ko so pa slišali, da jih na temni stanici nekdo pozdravlja, je zašumelo po vsem vlaku.

Visok italijanski oficir je prvi zunaj.

Tenente Re! Moj carzanski znanec!

«Vystoupit!» poveljuje nekdo. Iz voz vre narod in po stanici odmeva domača češka melodična govornica. Oficirji se zbirajo okrog nas. Predstavljanju in pozdravljanju ni konca.

Oficirji so novinci, ki moštva ne poznajo. Pridružili so se šele medpotoma. V tem je ovira, da moštvo ni takoj urejeno za pohod.

Eden izmed oficirjev, ki se mu vidi, da je sokolski vaditelj, se resno loteva posla na trgu pred kolodvorom. Sokolsko češko povelje »Nastoupit v šik!« zove ljudi v vrste — še nekoliko povelj in za 10 minut marširamo.

Neobičajen korak, počasen, težak in krepak, odmeva med veronskimi zidinami. Stražniki so pozorni in vprašujejo nas, ki korakamo na čelu, kdo smo.

»Čehoslovaki,« odgovarja Re.

»Ujetniki?«

»Vojaki.«

»Kako? Kaki vojaki? Nimajo pušk.«

»Pustite nas pri miru! Slišali ste. Ali ne vidite, da smo oficirji na čelu?« —

Oficir z očali, ki je uredil moštvo, se mi pridružuje. Zove se Klimek. Pripoveduje o dolgi poti iz pokrajine Salerno v južni Italiji. Tri dni se vozijo iz Padule čez Salerno, Avellino, Benevento, Foggio, potem ob obali Jadranskega morja proti severu, čez Pescara in Ancono v Rimini, mimo Bologne v Verono.

V trdnjavi Procolo je prostora za moštvo. Vidmar, Žagar in Maršálek odkazujejo skupinam prostorne sobe in ob pol 6. uri je v trdnjavi popoln mir. Do 10. ure jim je Stane dovolil počitek, nato jih namerava razdeliti na 3 čete po 150 mož, dodeliti vsaki četi po 5 oficirjev in jim izdati orožje: karabinke in nože ter ostalo opremo. —

* * *

Po kratkem pouku, kako se je treba vesti po mestu, daje Stane bataljonu popoldne 5 ur svobode za sprehod po mestu. Dodaja pa grožnjo: »Kdor se opijani ali kdor mi napravi kakoršnokoli nepriliko, bo kaznovan tako, da se bo po vojni lahko pohvalil, da je bil samo 1 dan legijonar, takrat v Veroni, ko smo pisali 15. aprila 1918.«

»Nič ni smešnega! Vaš smeh dokazuje, da smo se dobro umeli. Razhod!«

Kako jih Stane pozna!

»Ljudje, ki niso bili svobodni leto ali celo 3 leta, temveč pod večnim nadzorstvom nasajenega bajoneta v ujetniškem taborišču, se prvi dan lahko spozabijo. V vse kantine bi se mi razleteli in prefektura bi slišala o 50 skandalih.«

Prva promenada češkoslovaških novincev dne 15. aprila popoldne je za veronske meščane prava senzacija. Boljše propagande za Čehoslovake izmisliti ne moreš, nego če pošlješ v mesto bataljon ljudi v čednih novih uniformah s češkimi kokardami na čepicah in narodnimi znaki na rokavih, z arditskimi noži (pugnali) za pasom, ki jih italijansko vojaštvo ne sme nositi. Po vseh ulicah in trgih jih vidiš.

Konjeniški kapitan Soragna, ki je prišel po mene in Staneta z vabilom polkovnika Marchettija in nje-

gove soproge, se divi Stanetovi ideji. »Jutri bodo novine polne same reklame za vas.«

»Pred dvema mesecema so pisale proteste zoper »češke bande,« tedaj, ko je bila v rimskem parlamentu debata o legijah.«¹⁾

Istina! Žurnalisti nas iščejo. Pesnik Bradanari se nam predstavlja in naši prijatelji tenente Castelli, Albertini in Modena dajejo smehljaje skupini »pisateljev« informacije o novi narodni vojski.²⁾

¹⁾ »Dunque, niente bande czeche!« (»Čeških band torej ne bo!«) je pisal centralni socialistični organ »Avanti« v svojem poročilu o razpravi italijanskega parlamenta januarja 1918. Parlament je tedaj odklonil zahtevo po ustanovitvi češkoslovaške legije, pač je pa predsedstvo pozdravilo v imenu Italije češkoslovaški narod in mu želelo skorajšnje svobode. Tudi nekateri drugi časopisi so izražali svojo radost nad odklonitvijo legije. Gl. Logaj, »Čsl. legie v Italiji«, 1922, str. 21.)

²⁾ Veronski dnevnik »Arena« poroča:

Sono quasi tutti giovani e forti, questi uomini che si sono offerti di combattere con noi contro il nemico comune della nostra e della loro patria; e stanno bene, vestiti così in grigio-verde, col collo, il berretto e le maniche segnati dal distintivo fiammeggiante di una delle più gloriose brigate d' Italia. (Belordecche znake nosi brigada Sassari.)

Na drugem mestu piše isti list (»Con i Czechi e gli Jugoslavi, 19. maja 1918):

»Si vede, dalla persona naturalmente grave e dal volto battuto dalle fatiche e dalle intemperie che è un bravo soldato. Ci sta dinnanzi impalato, rigido, così lungo e magro che sembra un gigantesco stuzzicadenti; e ci guarda fisso con due grandi occhi azzurri aperti come finestre sopra un cielo sereno: occhi chiari e profondi che illuminano quella curiosa faccia di bimbo grande sulla quella la guerra ha tracciato brutalmente il segno eroico di una ferita... Parlano poco. Quasi niente... Ma si fanno comprendere benissimo con gli occhi, con quelle loro azzurre pupille nordiche che specchiano l' anima e raggiano più vivamente, incontrando il nostro sguardo, di un senso indubitabile di contentezza e di soddisfazione...

Abbiamo visto gli czechi all' istruzione primaria ed abbiamo compreso che non è possibile dubitare del domani di questi eroi che si guadagneranno la libertà a prezzo del sangue; abbiamo visto il reparto degli jugoslavi partecipare ad una brillante esercitazione campale e ci è stato facile scorgere in essi dei magnifici combattenti dotati delle migliori caratteristiche militari ed animati da un' ardentissima fiamma ideale.«

Zaran (16. aprila) nas Stane brezobzirno budi:
»Bataljon stoji na dvorišču. Alarm! — Lenuhi!
Vsi na dvorišče!«

»Kaj hočeš? Ajdi k vragu z bataljonom in dvo-
riščem!«

»Revizorji so tu! Hanibal ante portas! Brzo!
brzo!«

»Revizorji! Kdo?«

»Colonnello Marchetti in štab njegovih traban-
tov. Brzo! Vprašal je, kje je kapitan.«

Kakor ob alarmu smo na nogah in hitimo, da je
kaj. Opazke padajo, kako bi gospod colonnello bil
lahko obzirnejši in prišel pozneje. Baš danes nas
nadleguje, ko nam je počitek potreben . . . sinoči
smo do 2. ure slavili veronsko zmago Čehoslovakov.

Polkovnik stoji pred bataljonom in pozdravlja v
ganljivem nagovoru oficirje in moštvo, češ, da pozna
naše težnje in da nam je bil prijatelj, preden nas je
videl. Marchettijevemu pozdravu sledi raport ma-
jorja Finzija z novimi oficirji v pisarni, v katerem jih
seznanja z bodočimi nalogami in z genezo slovan-
skega dobrovoljstva v Italiji pričevši od Carzana do
službenega dogovora, ki ga podpišejo zastopniki Ita-
lije in člsl. Narodnega Sveta v Rimu v prihodnjih
dneh.

* * *

Stane se loteva s sokolsko vnemo vežbanja no-
vega bataljona. Iz Tugurija mu pošiljamo 20. aprila
na pomoč oficirje in podoficirje kot instruktorje, ki
si jih je želel. Instruktorji veronskega bataljona so:
podporočnika Kohoutek in Sedlecky-Veselko, pod-
narednik Rolny, korporali Janoušek, Mareš in Strán-
sky, redovi Dymáček, Fiala, Holub, Karkoška, Pe-
kárek, Prokeš in Samohyl.

Vidmarjevo poročilo (26. aprila) hvali instruk-
torje in ocenjuje odlično Kohoutka: »K. je jako pri-
den in sem zelo zadovoljen z njim. Bataljon napre-
duje, težko gre ali gre. Pridi kmalu, videl boš dosti
novega. — Veselku smo dali kuhinje.«

Kohoutek pa poroča (26. aprila): »Razmere v bataljonu niso take, kakor sem se nadejal. Našel sem v ljudeh, oficirjih in moštvu, obilo nedostatkov in čudne nazore o medsebojnem razmerju, ki so jih prinesli iz Avstrije. Tudi se mi zdi, da so se v taborih močno pokvarili. Radi kritizirajo vse, celo stvari, na katerih ni ničesar za kritiko. Pokvarjene socialiste sem med njimi poslušal. Opozarjam Vas na enega, ki se zove Paul, in na sorodnika našega Mottla, Amerikanca Čížka. Ljudje bi si radi v četah kar snovali društva! Govore surovo in kjerkoli slišimo krilate besede »Vylíž mne p...!!« Oficirji bodo morali začetkoma marsikaj požreti, preden bo ta-le trupa urejena. Dela je mnogo.« —

Korporal Jelinek piše v imenu moštva, da se jim izborno godí.

Na veronski trdnjavi Procolo in na strelnici pla-pola belordeča zastava.

Dne 21. aprila prirejajo veronske dame češko-slovaškemu bataljonu na čast slavnost v »Teatro filarmonico« in odred prejema prvo zastavo. Pri slavnosti so navzoči odlični gostje, med njimi general Graziani, ravnatelj Hlaváček in dr. Sychrava, ki izražajo vidno zadovoljstvo. V imenu bataljona se zahvaljuje Vidmar veronskim damam in gostom, ki so napolnili gledališče, za naklonjenost in za prapor, ki bo vodil Čehoslovake do zmage in po zmagi z gostoljubnih italijanskih tal v osvobojeno domovino.

Bataljon napreduje in je v 14 dneh izvežban. Dne 1. in 2. maja pošilja Stane poedine čete na določena mesta. General Graziani si je odpeljal prvi oddelek, 2 oficirja in 60 mož, v odsek 7. armade. Druga četa, 8 oficirjev in 230 mož, določena za fronto 1. armade od Gardskega jezera do Asiaga, odhaja v Marcelise pri Veroni in od onod na fronto.¹⁾ Tretjo četo,

¹⁾ Češkoslovaški izvidniški odred prve armade sprejema ime »Četa Astico«, da se krije pred sovražno izveščajno službo. Četa Astico vrši izvidniško in propaĝandno službo v odseku V. in X. armadnega zbora (Zugna Torta—Asiago).

določeno za pomnožitev Češko-jugoslovanskega odreda v 6. armadi (5 oficirjev in 183 mož), si vodimo 2. maja v Tugurio pri Breganzah. Novi oficirji te čete so: Edmund Klímek, Václav Novák, Vincenc Burkoň, Jan Hort in Jaromír Sekera.

Stane ostaja v Veroni, pričakujoč daljših transportov.

Slične izvidniške odrede dobivajo tekom aprila in maja še 4. armada (Belvedere—Cittadella), 8. armada (Resana) in 3. armada (Mogliano Veneto-Mestre).¹⁾ Vsa fronta od Švice do morja je od maja dalje preprežena z mobilnimi češkoslovaškimi izvidnicami. Izvidniške odrede pomnožujemo iznova v 2. polovici maja, ko prihajajo formacije 2. bataljona 31. čsl. strelskega polka v izvidniško službo. — V 6. armado dobivamo 21. maja od 31. polka štiri oficirje (Felix, Poldauf, Navrátil, Raboch) in 110 mož, tako da štejeta naši 2 češkoslovaški četi 15 oficirjev in 350 mož.

Vse nove češkoslovaške izvidniške čete tvorijo od 31. maja 1918 »Izvidniški bataljon«, ki spada administrativno in disciplinarno k 31. čsl. strelskemu polku kot drugi bataljon. Praksa se pa protivi tej nespretni razdelbi. Komanda 2. bataljona 31. strelskega polka ima sedež v Marcelisah pri Veroni, pozneje v S. Germano dei Berici pri Vicenzi, čete so pa raztresene od Švice do morja. Administracija take tvorbe

Od čete Astico se cepi četa »**Borghetto**« za XXIX. armadni zbor (od Zugne Torte na zapad). Astico je reka, ki teče mimo Arsiera, Borghetto je mestece ob Adiži. — Jugoslovanska izvidniška četa prve armade nosi ime »Četa Posina«.

¹⁾ Sosedne čete so iskale stikov med seboj. Odred 4. armade je poslal v Tugurio že 17.—19. aprila 2 oficirja, P. Horáka in A. Viklickega in korporala Karla Tomáška, bradatega sokolskega delavca. Ob takih obiskih smo izmenjali vadivo in primerjali vežbe v svrhu enotnega načrta in poveljevanja. Tomášek si je odnesel note, Vidmarjevo skladbo na veronske proste vaje. Dopolnilno četo javlja fonogram že 16. maja: »Comando Supremo comunica di aver disposto per l' invio Complemento mezza compagnia Czecco-Slovacchi-cento uomini con quattro ufficiali.« — Podporočnik Mottl se je peljal po nje v Thiene s kolono 7 kamjonov.

je nemožna, prijave brojnega stanja prihajajo nepravilno, največje težave so pa z blagajniškimi izkazi. — Nujna potreba je, da se bataljon osamosvoji. Tako nastaja iz izvidniških čet nov polk 39 — s priimkom »Výzvědný (izvidniški).

Zastopniki časopisja prihajajo zaporedoma v Turgurio po informacije. Med njimi so kapitan Ugo Ojetti od vrhovne komande (23. IV.), dopisnik »Corriere della Sera« (23. in 26. IV.), Achille Benedetti in Cavi. A. Gastone Banti za »Giornale d'Italia«, dopisnik listov »Gazzetta Livornese« in »Telegrafo«, Ermanno Amicucci za lista »Gazzetta di Venezia« in »Gazzetta del Popolo di Torino«, vojni dopisnik Cantalupo (26. IV.) itd.

Dne 8. maja je polkovnik Valvasori od vrhovne komande naš gost z angleškimi oficirji, ki si ogledujejo naprave izveščajne službe v 6. armadi. Angleški polkovnik Baker pravi, da po njegovem prepričanju ni v nobeni vojski izveščajni aparat tako dovršen, kakor je v Italiji in posebej v 6. armadi, kjer si ustvarja major Finzi vzoren urad. Kapitan Henderson ostane stalno v Breganzah pri Finziju, da se seznaní z vsemi panogami in načini izveščajne službe, zato želi tudi videti, kako delujejo slovanski izvidniški oddelki. Angleška fronta pozna samo trdo rovsko borbo s sovražnikom, način, ki zahteva v planinskih sektorjih le žrtve in žrtve brez vidnih uspehov. S slovanskimi avstrijskimi polki je neizprosna borba. Zato pomišlja angleška komanda pritegniti slovanske dobrovoljce v svoj sektor. — Polkovnikov adjutant, angleški poročnik, nas vabi v ruskem nagovoru na delo v angleški diviziji.

Polkovnik Baker se vrača 14. maja v spremstvu žurnalista Teodorja Vaucherja, fotografa in dopisnika listov »Petit Parisien« in »L' Illustration française«.

Žurnalistom podajamo gradiva in deloma tudi izdelane članke. Reklama je potrebna, ker mora javnost zvedeti o naših težnjah po samostojnosti, o davnih in novih pojavih slovanske iredente, o mišljenju Slovanov o Avstriji in njeni dinastiji, o političnih

procesih, persekucijah, o vedenju slovanskih polkov na ruski fronti, o tvorbah legij na Francoskem, v Rusiji in v Macedoniji. Naše razprave nosijo stereotipen sklep, da moramo Avstrijo razdejati («L' Austria-Ungheria deve essere smembrata»).

Aprila in maja 1918 se pričinja propaganda za Čehoslovake in Jugoslovane, kakoršne v Italiji ni bilo nikdar poprej niti pozneje. Poleg informativnih poročil pišejo radi in govore mnogo o akcijah dobrovoljskega odreda na italijanski fronti in celo publi-

Etienne Fournol pozdravlja dobrovoljce (25. V. 1918).

cisti, ki nikakor niso naši prijatelji, nočejo zaostajati v splošni reklami za Slovane. Achille Benedetti, ki nam ni naklonjen, objavlja v »Giornale d' Italia« dne 3. maja 1918 obširen članek o naši akciji pri Stoccardu 28. marca, o krasoti naših pesmi, o notranji organizaciji dobrovoljskega odreda »Reparto czechojugoslavo«, o vzajemni prisegi dobrovoljcev («i soldati della morte»), ki drug drugega nikoli ne prepuste Avstrijakom in ki rešujejo celo svoje padle tovariše in si nosijo v najopasnejših položajih svoje mrtvece v lastne rove.

»Illustration française« prinaša slike iz življenja mojega odreda. Fotograf tega časopisa Vaucher se vrača pogostoma k nam v Tugurio in nas spremlja 17. maja v Valstagno na fronto.

Dr. Ante Trumbić je bil v Padovi. Prejeli smo obvestilo, da pride 18. aprila opoldne v Breganze in k nam. — Hitim mu v dežju v Breganze naproti, medpotoma mi pa daje podporočnik Nikolić depešo, da je dr. Trumbić vsled pomanjkanja časa odpovedal obisk. —

Odred pričakuje svojega zastopnika v popolni vojni opremi in se veseli pozdrava.

Zastopnika ni. Odred se po povelju »Voljno!« razhaja nekoliko nevoljen.

Nadejamo se, da pride dr. Trumbić ali njegov delegat ob drugi priliki — kmalu.

Nam za sedaj zadostuje vest, da je dr. Trumbić slišal podrobnosti o nas in da se je izrazil z zadovoljstvom o našem delu.

Veseli nas, da so člani »Jugoslovanskega Odbora« našli v Italiji ne le gostoljubnost, temveč tudi že mnogo umevanja jugoslovanskih narodnih teženj, razen tega pa netajene simpatije v višjih vojaških krogih.

Vidmarju pošiljam v Verono naročilo: »Za Jugoslovanski Odbor moraš sestaviti poročilo o našem dosedanjem organizacijskem delu v Italiji in o poslih na fronti. Ne smemo dopustiti, da bi dr. Trumbić prejemal informacije o nas samo iz italijanskega vira in preko ljudi, o katerih ne vemo, kaj poročajo. Ko bi utegnil, bi pohitel v Rim, toda veš, kako življenje živim. Miru ni, da bi sedel k mizi in napisal raport. Tebi bo sedaj lažje storiti, vsaj nekaj v tem oziru. Pošiljam Ti Kohoutka, ki Ti bo po potrebi pomagal s podatki glede prvih mesecev — lanske jeseni. Ostalo Ti je vse znano. V poročilu je treba povdarjati, da smo napeli vse sile, da pomoremo Čehoslovakom do veljave. Navedi svoje sedanje posle s Čehoslovaki! Trumbić bo odobraval, prepričan sem. Nostra res

agitur! Pošlji svoje dečke ob ugodni priliki na sprehod po mestu, Ti pa piši in izroči naše »udanostne pozdrave«! Dne 18. aprila smo pričakovali Trumbića, a ni ga bilo. Zdravo! Tvoj P.

Dne 10. maja je dospel odgovor — iz Padove. Dr. Milivoj Jambrišak, član Jugoslovenskega Odbora, odgovarja Stanetu:

»Velecenjeni! Pismo, koje ste pisali dr. Trumbiću, stiglo je u njegove ruke, te me je zamolio, da u njegovo ime odgovorim.

Mi Vas svi po imenu dobro znamo, a ja kao bivši tajnik Hrvatskog Sokola znam Vas i lično.

Svakako reflektiramo na Vašu saradnju, čim se počne formirati naš odred ovdje u Italiji. Ostanite za sada u vezi sa českim odredom, jer tamo možete dobro poslužiti. Dobro je, da svoje sposobnosti razvijete kod njih, jer i oni trebaju dobrih organizatora za vojsku, a njihove in naše tendencije su iste.

Što si tiče prof. dr. Pivka i ostalih Slovenaca, koji žele, da nas podupiru u našem radu, izvolite saopštiti, da jednako reflektiramo i na njihovu saradnju i da će u pravo vreme biti obavješteni. Vi i dr. Pivko zadužili ste nas svojim ozbiljnim i energičnim radom.

Odnosi između Italije i nas vrlo su dobri i svaki dan bolji. Naša dužnost, koju smo prihvatili, a koju **moramo najlojalnije ispuniti**, jest, da poradimo sve što je u interesu Saveznika, a napose Italije na frontu. Izvolite to saopštiti i svojim drugovima kao poruku Jugoslovenskog Odbora.

Molim, da me izvestite o Vašem radu i radu Vaših drugova, kao prilog za našu arhivu.

Pozdrav od strane dr. Trumbića i moje, te Vam zahvaljujem na patriotskoj saradnji. Sa poštovanjem Dr. Jambrišak, Padova, Ufficio Stampa e Propaganda. —

Vidmar dostavlja kako ga mika na potovanje. Najrajši bi takoj skočil v Padovo in v Rim.

* * *

Izveščajni aparat vseh armad se giblje v zadnjem mesecu izdatno krepkeje in izkuša odgrniti zavoje nad bližajočo se avstrijsko ofenzivo. Tudi gospoda v Breganzah ima posla čez glavo. Vesti o temeljitih izpremembah avstrijske artilerije, o premeščanju polkov, o transportih iz Rumunije in Ukrajine prihajajo dan na dan in major Finzi poroča, da vidi velike konture nameravanega avstrijskega udarca. Vrhovna komanda si je baje 10. maja 1918 na jasnem, s čim je treba računati.

V pasu 6. armade nastavljamo izboljšane najnovejše prisluškovalne instrumente. Za nove postaje »stazione I« (intercettatori) prosi kapitan Mass. Dellaporta, načelnik prisluškovalne službe, naj ga naš odred podpre z izobraženimi podoficirji in redovi, govorečimi avstrijske jezike. V zadnji dobi Italijani baje ne umevajo več vseh avstrijskih telefonskih razgovorov. Iz zemlje prejemamo glasove vseh jezikov, nemški pa Avstrijaki govore najmanj. Vidi se, da je avstrijsko poveljstvo odredilo telefonske govore v slovanskih jezikih, da zmanjša opasnost neprijateljskega prisluškovanja.

Dne 24. aprila pošiljamo Dellaporti na planoto Sedmih Občin pet mož, dne 29. aprila za stanice v angleškem sektorju (Sisemol) osem mož, dne 4. maja za Frenzelsko sotesko štiri ljudi, 22. maja zopet štiri itd.

Dellaporta je z našimi slušatelji zadovoljen. Nam ne uide nobena češka, poljska, nemška, madžarska ali hrvatska depeša, kakor si jih pošiljajo avstrijske komande v medsebojnem občevanju. Niti s šifriranimi depešami nimamo posebnega truda.¹⁾

¹⁾ Dobri »intercettatori« so: narednik Malčánek, narednik Levč, korporal Hejpeter, narednik Altman, red. Fr. Novák, Gustav Melichna, korp. Ant. Jelínek, korp. Janoušek, korp. Ilija Pandurović, Stevo Talajić in Bogdan Stanojević.

Služba pri aparatih je naporna, zlasti meseca maja in junija.

Z druge strani podajamo vrhovni komandi studije o notranjih razmerah v Avstriji. Dokazujemo, da je Avstrija sedaj — poleti 1918 — **nesposobna za krepak ofenzivni sunek**. Obširne studije izdelujejo oficirji-dobrovoljci v Mirabelli pod vodstvom spretnega podporočnika Mata Nikolića. Nikolić zbira s svojima pomočnikoma Božidarjem Pajkom in Luko Kostrenčičem tako tehtno gradivo, da se komandi zdi vredno izdati razpravo v obliki brošure (»Note sulle condizioni interne dell' Austria« v založbi komande 6. armade julija 1918). Ta trojica oficirjev, komandiranih v izveščajni urad, se bavi intenzivno z opazovanjem znakov, ki kažejo na bližnji razpad avstro-ogrske monarhije. Pri zbiranju gradiva glede Rusinov in Rumunov pomagata tudi aspirant Teodosije Maruščak (Rus) in podporočnik Cisteanu (Rumun).

Članki temelje v prvi vrsti na podatkih, koje nam je prineslo 4000 junijskih ujetnikov v Mirabello. Dr. Nikolić je sestavil obširen pregled avstrijske mobilizacijske prakse in začrtal uvodoma grozote, ki jih je počenjala žandarmerija ob začetku vojne. Dokazati hoče, da je delo avstrijske žandarmerije leta 1914 bilo naperjeno v prvi vrsti zoper slovanske nacionaliste na jugu in severu. Avstrija je tedaj dosegla svoj cilj v polni meri: slovanskim zavednim pokrajinam je iztrgala opasne voditelje. Ta-le posel je bil bistven del mobilizacijskega načrta zoper Rusijo in Srbijo. Slovanske intelektualce je žandarmerija pograbila in jih koncentrirala z drakonsko silo v oddaljenih nemških taboriščih, drugi so prihajali v zapore in po kratkem procesu na vislice. Tako se je Avstriji leta 1914. posrečilo zadušiti slovansko upornost, ki je poizkušala nato le v nekaterih okrajih netiti nered, toda brezupešno, ker ni bilo več vodstva in

Redov Čížek, inteligenten angleški govoreči legijonar, se je v tej službi onemogočil, ker se je nekoč, ko so ga zvalili Angleži v svojo kantino, opijanil tako, da ga 7 ur ni bilo v službo na postajo I. T. Pavia (22. maja).

Druge, kakor Stan. Kolarja in Jana Dymáčka, smo zamenjali, ker niso dovolj ovladali nemškega jezika.

možnosti organizacije. Kako bi bila Avstrija prebila vojaško krizo v septembra 1914, v dobi občega bega skozi Galicijo, ko je nenadoma zmanjkalo vseh sredstev? Na nesrečo so bili tedaj vsi odlični slovanski rodoljubi v zaporih — in če bi bilo že jeseni 1914 po Avstriji!

Surova sredstva napram Slovanom niso mogla trajno pomagati. Preveč je bilo novih težkoč v dopolnjevanju vojske, v upravi in gospodarstvu. Vlada ni mogla nadaljevati svoje prakse zatiranja in zapiranja. Že oktobra 1914 je izpremenila taktiko in začela mileje postopati s Slovani, začela se jim je i laskati, da si zagotovi njihovo sodelovanje, ki ji je bilo potrebno vsaj v upravnem, ako ne v političnem oziru. Zanimiv obrat! Interniranci so se vračali domov in mnoge izmed njih so smatrali za tako dobre državljane, da so jih zvali h kadrom in v razne vojaške in upravne službe. Zgodila se jim je pač krivica — nekdo jih je menda po krivem osumil in ovadil — to je treba pozabiti!

Po njihovem povratku iz zaporov se je raznašal glas o krutem postopanju vojaških in civilnih oblasti z interniranci v taboriščih.

Množice priprostega naroda so slišale, kako je postopala mačeha država. V vojski in v civilnem prebivalstvu se pričinja nova agitacija, tajna, državni skrajno opasna.

14.

Dr. Nikolić opozarja v obsežnem referatu komando na pojav, ki ga v ostalih vojskah ne moremo opazovati.

Kadar ujamemo Avstrijaka, noče ujetnik več, da bi ga zapisali kot Avstrijaka, temveč hoče biti Čeh, Poljak, Nemeč, Hrvat, Madžar itd. Iz avstrijskih vojakov so novi ljudje, čim ne čutijo avstrijskega oficirja za seboj. Ujetniki se radujejo brez izjeme, da jim ni treba več Avstrije braniti in se za njo žrtvovati.

Vidi se jim, da so se iznebili nekega neznosnega bremena. O težki preteklosti radi govore, o bodoč-

nosti nimajo pojma. Podatkov nimajo, da bi si mogli sestaviti jasno sliko, kaj prinese vojna njim, njihovim družinam in njihovemu narodu.

Vojak iz narodne vojske si čuva, ako je ujet, svoje osebno politično in narodno prepričanje. Francoz se čuti Francoza, Srb Srba, Italijan Italijana, Anglež Angleža. Avstrijski vojak ni takšen. Avstrijak postaja v ujetništvu Hrvat, Jugoslovan, Čeh, Rumun, Nemec, Madžar — ne javlja se več kot Avstrijak. Izjeme so, a ni jih mnogo — črnožoltih.

Avstro-Ogrska ne živi več v čustvih teh ljudi. Že leta 1914 — po porazih na Poljskem in v Galiciji — se je v Avstriji zelo ukoreninilo prepričanje, da je državna usoda že zapečatená. Nemci sami so uvidevali, da bo države konec: Rusija si vzame svoj del, Poljska svoj del, Italija, Rumunska in Srbija svoje rojake, nemški del Avstrije pa menda pripade Nemčiji, Čehi si osnujejo svojo državo . . .

V državno življensko moč ne verujejo več in nezaupanje raste, raste.

Sam cesar Karel je priznal v nagovoru svojim generalom, ko so mu prišli čestitat ob novem letu 1918, in izrazil bojazen, kako mu narodne težnje po samostojnosti ogrožajo enotnost monarhije. Geslo »Durchhalten« je zastarelo in vanj ne verjamejo več. Vojska ni več skala, ki bi ne poznala narodnosti in ki bi videla svojo domovino v »Veliki Avstriji«. Avstrijski vojak ni več član posebne vojaške kaste, temveč gleda kritično na razvoj dogodkov, z istimi očmi kakor nacionalno probujeni meščan. »Duh Radetzkega« je v avstrijski vojski bil in se v vojsko ne povrne nikoli več.

»Avstrija je kaput«, je tipična opazka, ki jo izražajo ujetniki vseh narodnosti, naj pripovedujejo kaj resnega ali indiferentnega. Niti najbolj izobraženi ujetniki ne poznajo ničesar, kar bi pričalo o zdravju in solidnosti Avstrije. Optimisti med njimi smatrajo, da je nevednost nemških narodov menda še najboljše sredstvo za ohranitev avstrijske države — in računijo pri tem na pomoč nemške vojske.

Avstrijska vlada seveda še ne priznava svojega poloma. Ako lastna vojska, kolikor je še dobre in udane, ne zadostuje za borbo na frontah zoper zunanje sovražnike, zahteva od zaveznice Nemčije pomoči zoper notranje sovražnike, da zaduši makar v krvi narodne aspiracije severnih in južnih Slovanov. Na drugi strani izrablja nezanesljive dele vojske na samotnih položajih visokih Alp, kjer ne morejo zbežati zaradi snega, velikanskih ovir in pažnje Avstriji zvestih vojakov, med katere so pomešani, — ali jih pošilja pri jurišu naprej, ko bije in lupa smrt spredaj in zadaj, da jih izrabi vsaj tukaj v borbi mas v svoje vojne svrhe in se sočasno iznebi gotovega števila neprijetnih bodočih rebelov.

Taka sredstva so služila nekaj časa za strahovanje množic, ki so jim sočasno izkušali vcepiti vero v bodočnost države ter jim kazali na slavo in dobro življenje po zmagoviti vojni, na važnost gospodarske zveze z Nemčijo in Bolgarsko, obetajoč velikanski plen, ki ga prejmejo od premaganih držav, zlasti od Italije, Rusije in Angleške.

Morebiti se res mnogi ljudje nadejajo plena in ponovitve pustošenja, kakor so ga videli pozimi 1917/18 po vzhodni Veneciji, toda doživeli so bridko razočaranje po žalostnem izidu nove ofenzive.

Telesno oslabeledi ljudje, ki imajo premalo hrane, se radi udajajo iluzijam — taki ljudje pa čutijo tem bolj strahovite posledice razočaranja.

Narodi v Avstriji in na Ogrskem trpe poleti 1918 pod težo najhujšega razočaranja. Ofenziva orožja je propadla v morju grozovitih izgub, gospodarska zveza z Nemčijo je nesposobna, da bi potolažila glad na vseh koncih — vojne pa noče biti konec.

Nezaupanje v bodočnost državnega organizma, ki ga vodi neizkušen, mlad monarh, raste in se širi. Na starih granitnih temeljih, na kojih je zgrajena država, glodajo centrifugalne sile nezadovoljnih narodnosti.

Ni dvoma, da se politično mišljenje vseh plemen razvija in giblje v smeri, da so temeljite politične iz-

premembe nujno potrebne, toda jasnih misli in dobrih konceptov bodočega položaja ne najdeš — razen pri najboljši izobraženih ljudeh. Ako govoriš priprostemu avstrijskemu človeku — zlasti Slovanu — o bodoči neodvisnosti in narodni svobodi, si ne more predstavljati, kakšna bo ta svoboda in po kateri poti bi se dosegla.

To se pravi: Avstrija se razdira in sicer naglo, v polnem toku, tisto pa, kar se gradi in kar nastaja, je šele v nejasnih začetkih, skoro v nevidnih konturah.

Politična nejasnost pospešuje moralno anarhijo.

Centralne države so često in vselej povdarjale, da ima tisti, ki je močnejši, pravo nad življenjem in premoženjem slabjšega («das Recht des Stärkeren»). Dokler je Avstrija čutila veliko moč, je odvažala v masah slovanske, pozneje italijanske in rumunske »nezanesljive ljudi« in osumljence, razbijala in pustošila njihovo premoženje proti vsakemu pravu. Kadar je vojska zavzela kos sovražne zemlje, je vojna uprava mirno gledala in celo priporočala pustošenje in ropanje, nazadnje je celo obetala vojaštvu plen in s tem sredstvom hotela dvigati vojno razpoloženje — proti vsakemu pravu. To je bilo samo namišljeno pravo, rojeno v znamenitih nemških glavah: »das Recht des Stärkeren«. Ni čuda, da so se kmalu pojavljale moralne posledice dvomljive vrednosti. Pojem o »mojem« in »tvojem« se je bistveno izpremenil in daleč so se množice oddaljile od nekdanjega kremenitega pojmovanja privatnega prava, ako jim novo javno in privatno pravo ponuja tako lepih ugodnosti.

Država, kakor je Avstrija, ni mogla vzdržati ravnotežja, še manj pa Ogrska, ki je slične metode že prej uporabljala v svojem političnem življenju. Zato so posledice tako krute.

Ko ni možno pleniti po sovražnem ozemlju in še zmeraj nedostaja živil in sredstev, pričenjajo množice delati tako, kakor so videle svoje vladarje in

vojaške voditelje na nezakonitem poslu, ko so jemali in konfiscirali tuje premoženje in privatno last: množice jemljejo, kjer nahajajo, česar jim nedostaja: puštošijo trgovine, napadajo vlake z živili, plenijo po skladiščih. To je pot k splošni nezakonitosti, k občni in individualni anarhiji. Masa je hvaležna učenka, kadar ji kažeš slabe vzore, toda gorje, kadar se bodo maščevali novi nauki na učitelju samem!

* * *

Kako vam zna Avstrija prikrivati svoje rane! Velik del vojaštva resnice večinoma nití ne zvel! V politično okužene kraje ne smejo vojaki na dopuste. — Zaradi »nalezljivih bolezni« zapira oblast kar cele pokrajine. Naročenih časopisov ne dobiš na fronto, ker je cenzura tako krepka, da je pošta često kar po 14 dni zaprta — baje zaradi »nujnih transportov« živil in vojnega materijala. Kadar pa pošta zopet prihaja, ti ne dostavijo zadržanih listov in tvojega časopisa ni od nikoder, dasi je plačan in dasi upravníštvo trdi, da ga redno pošilja. A vojaki sedaj že vedo, da ne smejo ničesar slišati, kar se godi v nekaterih avstrijskih pokrajinah — v slovanskih namreč. Kadar prihaja na fronto glas o neredih v državi, se vest obrača tako, da se ljudstvo upira zaradi slabega gospodarskega stanja. Govori se na primer o neredih v Prazi in v Zagrebu — ti neredi niso imeli samo ekonomskega značaja, temveč tudi političnega — o zvezi praškega kongresa s sledečimi nemiri pa vojaštvo na fronti nima pojma. Ujetniki pripovedujejo o revoltah na Češkem, o nemiru (maja 1918) v Kladnu, o sabotazi v Škodovih tovarnah, o stavki v orožarni v Steyeru, o veliki stavki (22.—27. junija 1918) v Pešti itd.

Avstrijsko poveljstvo je junija 1918 javilo vojski, da je obesilo večje število ujetih legijonarjev. Tako so slišali uradno vest in potrdilo, da so češkoslovaške in jugoslovanske dobrovoljske trupe v Italiji. Utis je pa drugačen, nego ga je hotelo poveljstvo doseči. Vest je zbudila med Slovani mnogo debat, novih idej

in vzpodbuja mislece k dejanjem. Tega efekta po-
veljstvo ni videlo in ni hotelo.

V vseh avstrijskih narodnostih se je razširilo
proti Nemčiji čustvo, ki ni več antipatija, temveč so-
vraštvo. Nemčijo dolže, da je kriva podaljševanja
vojne in da izrablja zaveznike v svoje svrhe, ker ni-
česar ne stori, da bi pomagala Avstriji v gospodar-
ski krizi. Iz vzhodne Venecije so si Nemci izvozili
tri četrtine plena domov in skrbijo samo zase. Po-
vsod nastopajo v pozi oholih gospodarjev.

15.

Nikolić in Pajk poročata:

Nekdanje trde vojaške discipline ni več v Av-
striji.

Izza jeseni 1917 oficirji ne postopajo več v svoji
službi tako strogo in ne zahtevajo absolutne točnosti
kakor nekdanj. Nihče jim ne prepoveduje političnih
razgovorov in če izusti kdo dovtipno ali resno kaj
protidržavnega, ga oficirji ne zovejo na odgovor,
temveč se — smehljajo. Dogaja se tudi, da imajo ofi-
cirji (zlasti jugoslovanski) razgovore z moštvom, v
katerih hvalijo jugoslovanski narodni pokret. Mnogi
vojaki, ki so bili pred 3 leti popolnoma nepoučeni o
političnem položaju države, umevajo dandanes vzroke
nezadovoljnosti med narodi.

Sedaj so tudi med nemškimi vojaki že ljudje, ki
ne odobravajo politične sestave današnje Avstrije
in zagovarjajo priklopitev nemških pokrajin k Nem-
čiji ter samostojnost ostalih narodnosti. Nepravilen
se jim zdi vladni sistem, ki kroti nezadovoljne Nemce
s Slovani, Slovane pa z Nemci in Madžari. To dejstvo
jih je uverilo, da se država ne more ohraniti v taki
obliki.

* * *

V Avstriji se javljajo znaki boljše vizma.

Vzroke temu pojavu iščejo v bivših ujetnikih,
vračajočih se iz Rusije, ki ne poznajo nikake disci-
pline in nikakega reda, ki se upirajo vsaki oblasti in

ki imajo samo željo, da se vojna za vsako ceno zaključi.

Boljševiški pojav v Avstriji ni več naroden, temveč socijalen, ker izhaja iz vračajočih se ljudi brez razlike narodnosti.

Boljševiki so prepričani, da vojna ne prinese nikakih izprememb državnih mej napram inozemstvu, temveč da pretrese in izpremeni le notranji politični položaj v Avstriji.

O značaju notranjih izprememb pa vladajo raznovrstna konfuzna mnenja.

Boljševiški pokret se je pričel v Avstriji takoj po sklenjenem miru v Brestu Litovskem. Začetkoma je avstrijska oblast pošiljala vse iz ruskega ujetništva prihajajoče vojake na dopust, toda dogajalo se je, da se mnogi izmed njih vobče niso več javljali pri kadru, drugi so pa prihajali — ko je dopust že davno potekel — po več tednov ali mesecev prepozno. Ta sistem je našel takoj obilo posnemovalcev med vojaki, ki so prihajali na dopuste z italijanske fronte. Poveljstvo je nato ukrenilo, da sme odhajati s fronte na dopuste samo toliko vojakov, kolikor se vrača dopustnikov. Za nedisciplirane elemente so dopuste vobče ukinili in kmalu nato so ukinili tudi dopuste za povratnike iz Rusije.

Pred zmago ob Soči, do jeseni 1917 ni bilo lahko dezertirati in se klatiti po južnih krajih države, ker je moralo vse civilno prebivalstvo nositi legitimacijo pri sebi. Po Kobaridu so pa ukinili legitimacije. Posledica je, da se dezertjerji oblačijo v civilno obleko in jih orožništvo ne more odkriti. Ako jih dobi, jih pošilja k najbližji »Sammelstelle« in odondod naravnost k polku na fronto, kjer jih sodi divizijsko sodišče, nastop prisojene kazni pa odlagajo za dobo po vojni.

Mnoge bivše ruske ujetnike pošiljajo na Dunaj in jih izprašujejo, kako so prišli v ujetništvo. Kdor se ne more dovolj opravičiti, prihaja k posebnemu oddelku, takozv. kazenskemu udarnemu bataljonu (»Strafsturmbaons«). Pripoveduje se, da pošiljajo te oddelke

na francosko fronto. Ostale sortirajo. Kdor se zdi dober, prihaja k dopolnilnim formacijam, drugi pa h kadru, kjer jih je treba najprej v moralnem oziru disciplinirati. Izkušnja pa uči, da so tudi najboljši izmed bivših ruskih ujetnikov neporabni. Na transportu na fronto se upirajo, streljajo iz vlakov, razbijajo okna, klopí in vse, kar je možno uničiti, mečejo municijo in orožje v stran, ali se celo sami poškodejejo, da bi se onesposobili za službo na fronti.

* * *

Dezerterji pripovedujejo o vojaškem uporu v Pečuhu pri 6. polku. Dogodke slikajo tako¹⁾:

V odredu so večinoma Hrvatje in Srbi, deloma povratniki iz ruskega ujetništva. Često so se pritoževali zaradi slabe menaže in zvečer pred odhodom so se uprli. Del upornikov se je vrgel na skladišča živil in orožja, drugi so napadli z orožjem menzo, kjer so se nahajali oficirji pri kadru. Polkovnik se je vzdignil in ustrelil iz pistole, toda hipoma so ga razorožili in zvezali. Oficirji so se morali pridružiti uporu, nekatere so pa pobili. Nato je bataljon odkorakal proti Donavi na Fruško goro. Skladišča so izpraznili in naložili vse orožje. Domače (slovansko) prebivalstvo je bilo na njihovi strani in celo orožništvo jih je podpiralo.

Iz Sombora, kamor je došla vest o uporu, sta prišla 2 bataljona 16. peš. polka, da pokorita upornike in jim vzameta vojni material. Ob Donavi se je razvila bitka med 16. polkom in dvema stotinama ostalih upornikov. Prvih 1800 je bilo že onstran reke. Uspelo jim je priti na Fruško goro, kjer so tvorili oboroženo bando »Zeleni kader«.

V poletju 1918 so dezerterji organizirani v mnogih oboroženih skupinah. Največja banda je na Petrovi gori (sev. od Gline na Hrvatskem), ki šteje baje 8 bataljonov, nad 8000 ljudi iz 96. polka (Karlovac), 79. polka (Otočac), 26. domobr. (Karlovac), 27. do-

1) »Note sulle condizioni interne dell' Austria«, str. 22.

mobr. (Sisak) in iz ubežnikov 2. bos.-herc. polka (kader v Lebringu). — Posebna skupina dezertterjev se je zatekla na Samarico, v veliko šumo pri Kraljevčanih med Kostajnico in reko Gline, a tudi drugod so »zeleni kadri«. — Na Fruško goro beže vojaki iz 78. peš. in 28. domobr. polka (Osijek), iz 76. polka (Petrovaradin), 12. ulanskega polka (kader v Šabcu), iz 5. ulanskega polka in iz raznih drugih polkov. Odtod si zahajajo h kadru 70. polka po municijo. — Četrta velika skupina ubežnikov je pri Dalju v Slavoniji, broječa marca 1918 okrog 2000 mož, večinoma Slavoncev, ki hodijo po dnevu na svoje polje na delo in so tudi ponoči često doma. Ako jim preti nevarnost, se avizirajo med seboj in malokdaj se posreči orožništvu ujeti poedinca dezertterja. Orožniki se izogibajo opasnim konfliktom z njimi, zato rajši sami avizirajo svoj prihod in puščajo ubežnikom časa, da se poskrijejo. — Varaždinska županija je istotako polna ubežnikov. — Drugi zeleni kadri so v Karpatih, v krakovski okolici, v Transilvaniji, pri Bihaču, ob Blatnem jezeru itd.

Vojaško poveljstvo je pošiljalo večkrat oddelke orožništva in infanterije zoper organizirane ubežnike, toda vselej brez uspeha.

Proti kadrovcem na Petrovi gori so poslali čete iz vse Hrvatske in Slavonije, toda jedva so prišli v stik z ubežniki, sta 2 voda iz čete 27. domobranskega polka prestopila k njim. Oficir, ki je komandiral dotično četo, je ubežal pozneje sam preko fronte in je vstopil v dobrovoljce.

Vlada si ne more več pomagati s strogimi sredstvi zoper dezertterje. Civilno prebivalstvo jih podpira in vlada se boji občnega upora, ker nima dovolj moči na razpolago. Sedaj predstavljajo kadre nekaterih polkov, s čimer nameravajo oddaljiti vojaštvo od domačega prebivalstva: slovanske kadre selijo v nemške in madžarske pokrajine, madžarske in nemške polke pa premeščajo v slovanske kraje.

Poleg drugih motivov povdarjajo zeleni ubežniki svoj nacijonalizem, češ, da se ne marajo več žrtvovati za Nemce in Madžare.

S hrano se preskrbujejo na dva načina: bodisi jih podpira civilno prebivalstvo in sorodstvo, ki pošilja redno vsakovrstnih živil, ali pa prihajajo v izvidnicah v okoliške vasi in jemljejo s silo bogatejšim seljakom živila.

* * *

Ljudstvo prigovornja dopustnikom, naj se ne vračajo na fronto. »Toliko drugih je doma, samo ti si neumen in hočeš nazaj?« Znani so primeri, da so stariši pozivali sinove, naj dezertirajo. Na kolodvoru v Sunji (med Siskom in Dubico) je pljunila mati na dekoracije svojemu sinu podnaredniku, ki ni hotel slušati in si sam podaljšati dopusta. — Narod v Bosni in Hercegovini (srbski!) kaže očito svoje sovraštvo napram domačinom, ki so postali podoficirji. Podoficirju, ki je postopal z vojaki na surov način, je doma zgorela hiša. V Bosni in Hercegovini je obilo dezertarjev, a nimajo toliko zaščite kakor na Hrvatskem, ker jih muslimansko prebivalstvo javlja orožnikom.

V Drvarju pri Petrovcu sta čakala dva orožnika na ubežnike in sta se skrila v hišo. Nenadoma je bila vsa hiša v plamenu in orožnika sta zgorela. Prižgali so ubežniki.

* * *

Ujetniki navajajo več vojaških epizod iz življenja pri kadrih, ki jih moramo smatrati za upore zelo resnega značaja. Primeri se množijo zlasti od novega leta 1918.

Skoro istočasno z navedeno revolto v Pečuhu se je uprla v Češki Lipi dopolnilna četa samih Čehov, ki se je branila oditi na fronto. Da ukrotijo upornike, so poklicali dopolnilno četo 23. polka, Hrvate in Srbe, ki je pa že tudi bila določena za odhod. Prišedši v Češko Lipo, so se Srbi in Hrvatje bratili s češkimi uporniki in se polastili skupno z njimi želez-

niške postaje. Bavarski polk je moral priti na pomoč, ki je po krvavi borbi zadušil upor.

Aprila 1918, v dobi delavske stavke, so jeli protestirati tudi vojaki pri kadru 17. polka v Judenburgu in so se združili s stavkujočimi. Nedostatek vsega, zlasti obleke, in slaba hrana je bila več tednov vzrok pritožb, a pritožbe niso pomagale. »Zakaj ravna Avstrija z nami tako grdo, ki ji nismo dali nikdar povoda, da bi bila z Janezi nezadovoljna? Zato, ker smo Slovenci?« Mera trpljenja je polna. Pod poveljstvom korporala Hafnerja so se uprli v nedeljo 12. maja, vzeli s strojnicami kasarno in zasedli mesto. Namepravali so korakati na Celovec, Maribor in Celje in pozvati druge slovenske polke, naj se pridružijo uporu, da bo vojske konec. Voditelji upora seveda niso bili sposobni za preveliko nalogo. Madžarska posadka iz Brucka je bila drugi dan v Judenburgu, za njo so prispeli oddelki iz Gradca in Celovca in Janezi so se udali. Preki sod je našel krivce — Janezi so jih sami izdali — nakar je bilo 6 voditeljev ustreljenih, večje število je pa dobilo leta in mesece zapora.

V Lienzu se je uprla dopolnilna formacija 81. polka, ubila majorja, ranila več oficirjev in zbežala v planine, kjer so jih orožniški oddelki lovili brez uspeha.

Slične dogodbe javljajo iz Subotice, Požuna (Bratislave), Radgone (97. peš. polk) in Murau-a (7. lovski bataljon, slovenski).

Ubežniki iz 113. polka pripovedujejo o vožnji svojega bataljona iz Černovic v Bukovini na italijansko fronto.

»Na postaji za Pešto je stalo zastraženih kakih 200 mož iz razpuščene poljske legije. Ker smo se kljub prepovedi podpolkovnika Markla pogovarjali z njimi, se je vlak začel gibati in na naslednji postaji so nam zaprli v vseh vagonih vrata, da bi ne mogli več skakati iz vagonov in se razgovorjati s Poljaki, ki so delali na postajah kakor tuji ujetniki. Mi smo pa razbili okna in vrata, poskakali iz vagonov in jeli streljati na prve vagone, kjer so bili oficirji. Vlak je vozil

dalje, in vso noč se ni pokazal noben oficir. Na vijugah smo streljali iz oken na oficirske vagone. Nihče nas ni pozval na odgovornost zaradi upora in noben oficir ni nikoli z nami izpregovoril besedice o dogodku.«

* * *

V letu 1918 potujejo dopolnilni transporti jugoslovanskih polkov v Avstriji brez orožja. Puške z municijo se nahajajo v posebnem vagonu in moštvo dobiva puške šele na zadnji postaji.

Ne smemo prezreti uporov v **avstrijski mornarici**, v posestrimi avstrijske vojske, ki danes ne sanja več o »avstrijskem Jadranu«. Dne 31. januarja 1918 so se uprli v Boki Kotorski mornarji na cesarjevih brodovih, razorožili in zaprli oficirje. Mornarji Čehoslovaki in Jugoslovani so se tajno organizirali in pridružili so se jim tovariši ostalih narodnosti, tudi Nemci. Na »Sv. Jurju« so sneli cesarsko zastavo, mornarska muzika je zaigrala marseljezo, nakar so na vseh ladjah nadomestili avstrijske vojne zastave z rdečimi, naznanjujočimi svobodo. Upornikom so se pridružile celo nemške podmornice v Boki. Uporniki so se žal predolgo zadrževali v Boki in se začeli pogajati z oblastmi, dokler jih ni mornarica iz Pulja prehitela, da so se nazadnje morali udati. Vodja in organizator upora Sesan je ubežal na hidroplanu v Italijo. —

* * *

Žandarmerijski in vojaškopolicijski organi Avstriji že davno ne morejo več zadostovati. Da si za silo vzdrži red, ki se krha na vseh koncih, kakor med civilnim ljudstvom, tako med vojaštvom v notranjosti države in ob fronti, si je ustvarila vrsto pomožnih policijskih trup.

1. **Orožništvo** vzdržuje red v prebivalstvu in vrši kontrolo vojaštva na dopustu. Brojno stanje orožništva raste. Nekdanje postaje so pomnožene in snujejo se v gosti mreži nove postaje. Rastoči potrebi

ustreza institucija **pomožnih orožnikov** (Gendarmerieassistenten).

2. Pri kadrih poedinih polkov, kjer se pojavljajo često nemiri in znaki upornosti, so osnovali asistencijske čete (Assistenzkompagnie). Te čete so popolnoma oborožene in opremljene, da zaduše morebitne upore kadrovcev ali da jih pošljejo v industrijske in druge kraje, kjer se je bati nemirov. — Iste naloge morajo včasih vršiti tudi zvesti polki, nahajajoči se na oddihu. Oblasti uporabljajo tretjo divizijo (»Edelweiss«), ki počiva od marca do maja 1918 na Češkem, v policijske svrhe.

3. **Vojaška policija** (Militärpolizei) vrši od februarja 1917 dalje policijsko službo v mestih, v kojih so vojaške posadke ali kadri polkov. Oddelki štejejo 30—100 mož (vod ali polovico čete).

4. **Schutzkorps** so ostali v Bosni in Hercegovini v majhnih oddelkih. V njih služijo večinoma muslimani, nesposobni za službo na fronti. Začetkom vojne so bili »šuckori« močni oddelki prostovoljcev, ki jim je država plačevala neobičajno visoke dnevnice. Pozneje so jim skrčili plačo, pobrali sposobne ljudi iz njih ter jih uvrstili v bataljone bosenskih lovcev in nove bosenske polke.

5. **Finančna straža** (Finanzwache) je pomnožena slično kakor orožništvo s **pomožno stražo** in vrši ob morski obali in na otokih policijsko službo. Opremljena in oblečena je kakor redna vojska in nosi zelene našitke.

6. **Etapne čete** (Etappenkompanien) stražijo vojni material in vrše policijsko službo med vojaštvom in prebivalstvom v etapnih pasovih. Vsako etapno poveljstvo razpolaga s svojo etapno četo.

7. **Vojno orožništvo** (Feldgendarmarie) nadzoruje gibanje trup in poedincev v vojni zoni in skrbi, da se zakrije sovražniku (aeroplanom) premikanje trup. Vsaka divizija v vojnem pasu ima svoj oddelek vojne žandarmerije pod poveljstvom aktivnih orožnikov.

8. **Vojna policija** (Feldpolizei) nadzoruje poti med prvimi rovi in med komandami, kontrolira potna dovoljenja in listine vseh, ki hodijo v tem pasu. Naloga vojne policije je tudi, da prijema ljudi, ki se hočejo v dobi vojnih akcij iztihotapiti iz prvih linij. Oddelke vojne policije si snujejo polki in avtonomni bataljoni sami v svojem delokrogu.

Vojaki v notranjosti države nosijo pri sebi izkaznico (Ausweiskarte); oficirske legitimacije so opremljene s fotografijo in veljajo samo 1 leto, nakar jih je treba vidirati in podaljšati.

9. Policijskim svrham služi premeščanje kadrov. Slovanske polke so preložili v nemške in madžarske garnizone, v slovanske pokrajine so pa dali madžarske in nemške kadre.

16.

General Ferrari, komandant XX. armadnega zbora v S. Michele izraža 30. aprila 1918 željo, naj zasede odred češko-jugoslovanski, ki je v zadnjem času deloval na položajih Col d' Echele, sotesko Frenzela in skalo Sasso Rosso.

Podporočnik Pajk je prinesel listič iz Breganz. Hudomušno se smeje, češ, da so nam našli nov sektor za hvaležno in plodonosno delo. V Mirabelli je zvedel, da prevzema na avstrijski strani češka brigada položaje, zato je Ferrarijeva želja le posledica mirabellskega odkritja.

»Tako j danes v Valstagno!« poziva Pajk. Major bi rad ustregel generalu in vprašuje, ali sme že za danes javiti našo četo. Tenente Pasqualucci, ki vodi Centro Informazioni XX. armadnega zbora, bo spremljal odred od S. Michele dalje in mu pokazal položaje.«

»Jok, dragi moj! Danes ne gremo, niti jutri. Za 1. maja imam vstopnico za gledališče Ristori v Veroni. Peli bodo Traviato.«

»Tega ne moremo javiti v S. Michele.«

»Kakor hočete. Prvi maj je naš.«

»Umevam. Tudi jaz bi dal prednost Traviati pred granatami na Sasso Rosso, a kako naj javim?«

Službeno bi rekli tako:

»Oficirji češko-jugoslovanskega odreda se odpeljejo 1. maja ob 9. uri 30 minut v Verono, da prevzamejo izvežbano četo iz Vidmarjevega bataljona in odpeljejo inventar, ki je ostal ob preselitvi 21. marca v Veroni. Dne 2. maja opoldne dospe nova četa v Tugurio, dne 3. maja se predstavijo oficirji v Breganzah in se informirajo v izveščajnem uradu, v soboto 4. maja ob 2. uri popoldne bo pa odred na razpolago XX. armadnemu zboru.«

Pajk si zapisuje in pravi, da je odpoved v tej obliki povsem drugačna in sprejemljiva.

* * *

Dne 4. maja javljamo prihod 3 vodov generalu Ferrariju v S. Michele in generalu Gallianiju, komandantu 10. divizije. Galliani nas pošilja iz Campesi v Valstagno k 1. bersaglierski brigadi (polkovnik Cassola) in od ondod h komandantu 12. bersaglierskega polka, polkovniku Melchioriju.

Pri komandi 12. polka se delimo v 3 oddelke.

Vod podporočnika Pajgra prevzema službo na dnu Frenzelske soteske pri 21. bersaglierskem bataljonu (major Magistri); vod podporočnika Novaka spremljamo na skalo Case Alberti nad Frenzelo, kjer nam oddaja 3. četa (tenente Eug. Canepa) prednje straže (»posti di vigilanza«). Oddelek podporočnika Koutka odhaja k 9. četi 39. bersaglierskega bataljona na Croce S. Francesco.

Podporočnik Klímek me spremlja na tridnevni turi po položajih bersaglierske brigade. Naši izvidniški oddelki so našli prijazna lica in razmeroma ugoden teren za delo.

Na opasni poti na vrh Croce S. Francesco se nam pridružujeta (5. maja) kapitan Angerami in kapitan Ernesto Buscaglione od mitraljeske čete, ki želita videti, kaj bomo delali z jedva 20 korakov oddaljenimi Avstrijaki. Ničesar ne umevata, kaj kličemo tja preko, kjer se začetkoma noče nihče odzvati.

Narednik Uhlř, naš glavni govornik, pravi nezaupnim Avstrijakom, naj ne skrivajo neobritih glav in lačnih trebušov, ker jim nameravamo namesto granat nametati okroglih kolačov belega kruha. Pred rojaki — Masarykovimi legijonarji se Čehom ni treba bati.

»Ako hočete, vam zanese eden izmed nas vrečo na sredo, tja pred vaše ovire.«

»Prinesil!« se javlja glas.

»Tako!«

Korporal Jirak pojde. Preko četverih vrst gosto prepletenih žic se spravlja Jirák počasi pred rove. Lahko bi jim vrgli kruh iz rova, toda nalašč pošiljamo svojega človeka, da zbudimo v Avstrijakih zaupanje. Naj vidijo, da se ne bojimo, morebiti bodo potem prilezli iz svojih brlogov.

Nismo se motili. Avstrijaki se kažejo in pravijo, da si pridejo po vrečo.

»Tam na sredi položi!«

Jirák jih sluša, odlaša kruh in se vrača.

Majhen zavaljen Avstrijak v umazanih, širokih hlačah hiti po vrečo in ko jo ima, se zahvaljuje in jo otipava.

»Pustimo jim nekaj časa!« meni Kohoutek. »Naj se najedo! Kadar bodo siti, se bodo razgovarjali.«

Avstrijske glave se ne skrivajo.

Na naša vprašanja odgovarjajo rade volje. Pojasnjujejo nam, da so od 6. čete 9. strelskega polka, po ogromni večini Čehi. Tu na straži je sicer eden Nемеc med njimi, a ta je solidaren z ostalimi in je zadovoljen, ker je dobil kolaček. Kadar pride vizita, bodo morali utihniti. Njihov komandant spi in ta ne sme ničesar vedeti. Tam že vedo, da so med Italijani tudi Čehi. »Rekli so nam, da nam plačajo za vsakega izdajalca, ki ga ujamemo ali ubijemo, po 300 kron nagrade in štiri tedne dopusta.«

»Ali bi vzel nagrado?«

»Seveda bi jo vzel,« odgovarja postaren korporal, ki pravi, da se zove Jedlička.

»Potem ne dobiš ničesar več od nas.«

»No, no, saj ni tako resno. Vi ne razumete šale. Saj si videl, da nismo streljali.«

»Gorje vam, ako pade strel na nas.« —

Pogovarjajo se o razmerah v Avstriji. Dečki so voljni, da pošljejo nekaj pisem in kart preko svoje vojne pošte na Češko. Zanimajo se, kako smo prišli v Italiji na fronto in kaj nameravamo. Tu jim narednik Uhliř navaja ogromne, pretirane številke o Masarykovi in srbski vojski.

»Srbi so tudi med vami?«

»Tudi, tudi. Ako se vam zdi, da je napačno, braniti Avstrijo, ki itak propade, potem pridite k nam!«

»Jó, ale to ještě není jisté!« (A to še ni sigurno!) meni Jedlička z zategnjenim glasom.

»Ali te ni sram? Kakšni Čehi ste vi?« se huduje Uhliř. »Vi hočete Avstrijo ohraniti, ko je vendar že sklenila Amerika in Anglija, da Avstro-Ogrske po vojni ne bo več?«

»Ti-le preidejo sigurno k nam,« razlaga Uhliř italijanskemu kapitanu, vprašujočemu, kaj znači ta ali oni odgovor. Kapitan Angerami si zapisuje s Kohoutkom razgovor, da bomo lažje sestavili podrobno poročilo.

O avstrijskih ofenzivnih namenih ne vedo ničesar.

* * *

Kohoutka in njegov vod puščamo na položaju in odhajamo po opasni strmi poti navzdol.

»Kohoutek ima prijetno delo,« meni Klímek. »Vsak dan se bo pogovarjal z njimi in pisal raporte. Škoda! Tako mesto bi rad imel!«

»Dolgo ti ne bo treba čakati. Za Kohoutkom prideš na Croce S. Francesco, ako bo možno.«

* * *

Toda razmere so se izpremenile. Ko smo drugič s poročnikom Jirsom in podporočnikom Hortom pri Kohoutku (11.—13. maja), nam javljajo, da imajo na avstrijski straži »Sturmtruppe«, v čeladah, ki nič ne

odgovarjajo. Nekoliko dni so bili Čehi pred njimi in eden in isti korporal je odgovorjal zelo rezervirano.

Podporočnik Novak in Pajger naznanjata istotako, da je postala služba skrajno opasna. Avstrijska komanda je brezdvomno obveščena o naši navzočnosti in tako prihaja redno do borbe namesto do razgovorov. Bersaglieri so nevoljni na nas, ker imajo zaradi naše propagande občutne izgube in se ne smejo po dnevu niti pokazati.

Sklenili smo, da prinesemo v te položaje gramofon s slovanskimi komadi in skioptični aparat, da bomo »zabavali« Avstrijake s slikami rimskih slavnosti in iz življenja Čehoslovakov v Italiji.

General Ferrari, general Galliani in polkovnik-brigadir Cassola so 13. maja ob zgodnji uri v naših odsekih, baš ko se vrši nad nami v zraku živahna borba med avstrijskimi in italijanskimi letalci. Vsi trije avstrijski aparati padajo in med žrtvami vidimo znamenitega Emila Langa.

* * *

Dne 15. in 16. maja prihaja 4. in 5. naša izvidnica v sosedni odsek Cornone. Podporočnik Sekera prevzema propagando na položaju, ki ga zovejo bersaglieri Torre di Babele (Babilonski stolp), poročnik Jirsa na Sasso Rosso. Bersaglieri (6. polk) slučajno odhajajo in njihove položaje prevzema 16. maja brigada Toscana, naši znanci izza lanskega leta, ko smo stali pri Asiagu v 77. in 78. polku. Podpolkovnik Ernesto Polli se raduje svidenja in naroča 2. bataljonu, naj postavijo udobne šotore za Jirso in njegov odred.

Sedem avstrijskih dezertorjev smo žal drago plačali. Naše izgube v teh položajih so: redov Soukup (mrtev 13. maja, Case Alberti), redov Podražil (ranjen 13. maja istotam), redov Barta (mrtev 17. maja, Croce S. Francesco), redov Suldovský (mrtev 17. maja istotam), podporočnik Sekera (ranjen 21. maja, Torre di Babele), redov Piontek (mrtev 21. maja, istotam).

Podporočnik Kohoutek poroča 18. maja, da živi v neznosnih razmerah. »Pomislite, oficir je prišel in me vprašal, kdo je pokazal Avstrijacom mesto, kjer se nahaja komanda bataljona. Gledal sem ga debelo, ker sem videl, da sumniči mene — in sem molčal. Kaj naj takemu idijotu-oslu odgovorim?«

Po 15 dneh službe, dne 20. maja, prihajajo sveži oddelki na njihova mesta. Podporočnik Zelený zamenjuje izvidnico v Frenzeli, podporočnik Hort prihaja na Case Alberti in podporočnik Klímek na Croce S. Francesco. Vod ranjenega Sekere prevzema podporočnik Burkoň 22. maja.

Izmed poročil, ki jih pošiljajo poveljniki izvidnic, navajamo pismo podporočnika Klimka: »Croce S. Francesco. Štirikrat se je pogovarjal z nami eden in isti — Nmec. Kaj bomo z njim? Da nas ne bo več vodil za nos, smo ga danes ujeli. Nmec, zdaj ostanesh pri nas in se ne vrneš. Nato je nastal takoj obrat v našem življenju. Nemci so izkopali vojno sekiro, ki je bila več dni zakopana, toda strah imajo pred nami, ker vedo, kdo smo. To nas veseli. — Moštvo bo treba kmalu menjati, ker je utrujeno, mene pa še pusti kaka 2 tedna. Udomačil sem se na skali in majorja Parisi-ja bi ne zapustil rad.«

Drugačen položaj je nastal za Klimka, ko si je razbil očale. »Slepec sem, totalen siromak. Pošljíte mi očale, dioptrija 4. in perila za ljudi. Raztrgani smo in umazani. Bojim se infekcijske bolezni, ker se pojavlja vročina. Propagande je vsak dan obilo, deloma med Italijani, še več pa med Avstrijaki, z veselimi epizodami in izkušnjami.« —

V XIII. armadni zbor (general Sani, Crosara) damo močne izvidnice 26. maja. Podporočnik Sedlecký-Veselko vodi kombinirane češke in jugoslovanske oddelke na Monte di Valbella (14. divizija, brigada Pinerolo, 13. in 14. polk), podporočnik Novák na Col del Rosso v brigado Lecce (265. in 266.

polk). Medpotoma se udeležujemo brigadne slavnosti (brigada Padova) v Osteriji Puffele.

Veselko na Valbelli ima pred seboj Hrvate, 2. bataljon 27. domobranskega polka. Njegov izvidniški odred se je v deževnih nočeh prehladil in večina ljudi vsled kašlja ni sposobna za patrolje. Veselko sam je obolel na bronhijalnem katarju.

Našim pomnoženim izvidniškim oddelkom in njihovim samostojnim oficirjem je lahko tekmovati z avstrijsko propagando. Koncem maja 1918 se ne more noben avstrijski propagandist na fronti udeleževati in se zajedati s strupenimi vplivi v solidnost naše fronte. Danes poroča izvidnica iz Frenzele o novih uspehih, drugi dan pošilja izvidnica Col del Rosso podrobno poročilo o avstrijskih projektih — ofenziva je baje preložena na sredo junija — preko Sise-mola in Valbelle pa prihajajo istočasno skupine jugo-slovanskih in čeških dezertarjev, med katerimi se odlikujejo oficirji 42. hrvatske domobranske divizije, prihajajoč kar v skupinah po 3 in 4 iz avstrijske fronte. Inteligentni slovanski dezertarji nas obveščajo o avstrijskih pripravah in o premikanju polkov, tako podrobno, da vidimo pred seboj ves razvoj ofenzivnega načrta v shematični sliki. Informacijski uradi vseh armad pošiljajo vrhovni komandi dnevno kupe novega gradiva in major Finzi se hvali, da mu je vse znano, kar se vrši v avstrijskih linijah in daleč za rovi tja do državnega središča Dunaja in do Ukrajine.

17.

Iz Mirabelle in Breganz, kjer se stekajo poročila naše izveščajne službe, prejemamo od časa do časa celotne slike o položaju in o bližnjem spopadu na planinski fronti. Drobní podporočnik Pajk prihaja iz Mirabelle k odredu v Tugurio in razklada oficirjem v pozi vsevednega stratega avstrijske načrte. On, Kostrenčić in Nikolić, Boschi in Scotoni so stebri, ob katere se opira Ufficio I. T. O. (izveščajni urad operacijskih trup).

»Avstrijska ofenziva leta 1916. je bila igrača proti jesenskemu sunku leta 1917., ta pa pada v malenkostno minijaturu, ako ga primerjamo z nameni, ki jih imajo letos. Avstrijci so z načrtom pri kraju, sedaj mora samo funkcionirati stroj, ki goni vse razčlenjene moči natančno po predpisih urejene in preizkušane ofenzivne taktike. Avstrijaki vedo, da nas ne bodo iznenadili in presenetili, pač pa računajo, da bo težko kolo njihovih mas — 60 divizij — pomandralo žice in rove, zdrobilo upor rezerv in se s preračunjeno brzino spustilo na italijanska polja. In pravijo, da jih nihče ne zadrži. Boroevičeve divizije so prejele brvi in mostove s pionirji. Po Livenzi v zasedeni Veneciji se vadijo in gradijo mostove, pri San Stino se trenirajo dan in noč. Nekega dne se pojavijo ob Piavi in na 20—30 mestih bodo sočasno vezali čoln k čolnu in metali brvna. Saj bomo še zvedeli, katera mesta so si izbrali za prehod. Naše cevi jim bodo škropile luciferjev blagoslov, siromakom pionirjem in divizijam, preden dosežejo desni breg — preden prično vobče z delom. Avijatiki jih pozdravljajo že sedaj ob Livenzi, ker ne morejo dočakati junija.

Boschi in Scotoni sta sestavila in predložila novo dislokacijo artilerije, ki je nastavljena proti Sedmim Občinam. Najzanimivejši pojav je, da so Avstrijaki — bedaki! drugače jih ne morem imenovati — uverjeni o nesposobnosti našega odpora. Zdaj kalkulirajo že, koliko bo plena: živine, obleke, vina, zrnja, olja. Major Dellaporta označuje bodočo ofenzivo z izrazom »ofenziva gladnih, nagih in potrebnih«. V divizijah so sestavili posebne nabiralne čete, opremljene z vozovi in posodo, ki nimajo druge naloge, ko nalagati in spravljati živila v zasedeni Italiji... Komandanti poveljujejo vojake, naj brez potrebe ne uničujejo blaga, kakor so delali novembra, ko je propadlo tekom 14 dni hrane, ki bi zadostovala vsej avstrijski vojski nad leto dni. Komanda 14. divizije naročuje, naj se vojaki ne opijanijo in naj mislijo v izobilju, v katero pridejo, zmeraj na svoje trpeče, v pomanjkanju živeče družine. Vsak vojak dobi itak vsega in kadar pojde

na dopust, prejme za svoje živil, mila, platna, sukna itd.

A misliš, da verjamejo? Pred 14 dnevi so jim oficirji pripovedovali, da bo vojne konec, ker je v Italiji strahovita beda, nedostatek soli, hrane, premoga in se narod že razburja in punta. Danes jim obetajo vse bogastvo, ki ga je baje v Italiji! Zdaj ne vemo, kako je. Ako je v Italiji bogastvo, še dolgo niso Avstrijci last-

M. Simon, franc. minister, čestita čsl. oficirjem.

niki, tako modruje vojak in tuhta, kako bi prišel v Italijo. Vrsta novih dezertarjev je tu, ki so slišali šele iz zadnjih ukazov, da v Italiji ni sile in nedostatka.»

»Nemci so pač zopet nekaj izračunili, kar bo narobe,« pravi poročnik Navrátil, naš oficirski »kuhar«, ki ponuja Pajku cmoke z gulašem.

Pajk odklanja jelo, ki je našim oficirjem ostalo, češ, da ne mara češke kuhinje. Navrátilovi cmoki so črni, trdi in za Pajkov fin želodec niso vabljivi.

Toda idejo je Navrátil izrekel, ki jo Pajk takoj porablja:

»Da, da, izračunili so. Nemci so narod samih matematikov. To je njihova poguba, ker preveč računijo in premalo gledajo. Sedaj samo računijo, koliko je njihove vojske in topov pri Verdunu, koliko armad je v Rusiji svobodnih, ki odhajajo na odmor in na italijansko fronto. Po miru z Rusijo v Brest Litovskem imajo gradiva za račune dovolj in so lahko na papirju čitali, da je sedaj čas za zaključno ofenzivo proti Italiji in Franciji. Česa je še treba? Za oficirje in moštvo prirejajo marljivo tečaje, da spoznajo najnovjša tehnična borbena sredstva. V oficirskih šolah in predavanjih tolmačijo razne ofenzive, njihove prednosti in pogrške. Dezerter pravi, da so v Suganski dolini pri Borgu ponavljali in večkrat izvajali carzansko akcijo, nekak šolski manever, da dokažejo, kako zadrži majhen, a dober oddelek sovražno premoč in jo odvrne z neznatnimi lastnimi žrtvami in ogromnimi sovražnimi izgubami. Kapitan, vi se menda še malo spominjate, kako je bilo pri Carzanu?«

»Seveda, nekoliko se spominjam.«

»Nemci mislijo, da lahko z manevrom naučijo jurišne čete, kako je treba postopati, kadar pridete drugič v Carzano. Ali pojdete?«

»Pripoveduj rajši dalje!«

»Meni se zdi, da nočete ničesar več slišati o lanski slavi. Naj bo! — Avstrijaki imajo same šole in tečaje. V vseh četah se sliši nauk, da se bliža nevzdržna doba, ko pade mogočna nemška pest po antanti — to bo zadnji odločilni udarec. S takimi pripovedkami bi radi dvignili moralno zavest obupajočega vojaka. Na temelju čistih računov, na temelju matematičnih načel prorokujejo, da se zapadna fronta mora zrušiti in pasti jutri kot zrelo jabolko v roke nemškega Kronprinza. V Paris bodo marširali in vojske bo konec.

Isti usodi se Italija ne more izogniti.

Podporočnik Luka Kostrenčič je prinesel s svojimi tovariši oficirji iz domobranske divizije obilo sličnih poročil, ki dokazujejo, kako neusmiljeno se

Avstrijci varajo, ker verujejo čvrsto v zmago centralnih sil in v prelom francoske fronte. V tej veri se velik del slovanskih oficirjev nikakor ne razlikuje od Nemcev. Tako so se zarili v idejo, da je Avstrija konsolidirana in sposobna za zmagovito zaključno borbo, da ne vidijo opasnih pojavov, ki dokazujejo baš popolno onemoglost in nesposobnost avstrijske vojske.

V dobi navidezne vojaške konsolidacije se javlja mlajša generacija slovanskih oficirjev, ki dozoreva v tajnem revolucijskem gibanju. Sedaj se ne čutijo več kot zapuščeni poedinci, temveč se zavedajo in se smatrajo za veliko silo, ki bo imela v dobi važnih vojnih dogodkov tudi svoj vpliv. Z vojaki radi občujejo, zabavajo jih s smešnimi epizodami o avstrijskih naborih, ki vlačijo v vojno službo stare in nesposobne ljudi, pripovedujejo jim dogodke pri kadrih in na ruski fronti, kar priča vse le o neskončnem uboštvu, o popolni onemoglosti, o naglem nevzdržnem propadanju Avstrije.

Slovenski Janez in hrvatski Mate sta bila do letos dobra Avstrijca. A da slišiš, kaj pravi Mate! Domobranci marširajo od komande svoje 42. divizije (Campo Mulo) preko Longare mimo 83. brigade na Sisemol in major strmi, ker se ni nadejal, da je Mate tako nevoljen. Kaj naj stori? Mate psuje in proklinja »cara i majku njegovu austrijsku i madžarsku«, drugi Mate se izraža slično, tretji Mate še huje. Pot preko Longare je seveda dolga in neznosna, teret na hrbtu je težák, Italijan pa nepreviden in brezobziren, ker strelja neusmiljeno in tolče vedno v kolono tako grdo, kakor Rus nikoli ni streljal. Kaj naj major stori?

»Gospod lajtnant, vašim ljudem zamašite usta. Naj psujejo Taljana, a ne sebe.«

Lajtnant javlja, da razume in se smeje za Matejem, češ: »Dobro si povedal. Naj le čuje!«

Kolona se pomika preko najopasnejšega pasu — mož za možem.

»Kdo pojde z menoj? Zvečer gremo direktno v Italijo!« pravi lajtnant iz 3. bataljona 26. domobranskega polka.

»Idem i ja s vama!« »Boga mi, idem i ja!«

Tretji Mate bi šel in deseti tudi.¹⁾ —

Mlajši oficirji nosijo na čepici ali drugod na vidnem mestu rdeče-modro dvobojnico, neznamenit trak, ki jim je znak jugoslovanstva. Komandant 42. jurišnega bataljona kapitan Arsa Pavičić je izpraševal že v Castel Tesinu svoje vojake, zakaj nosijo rdeče-modri trak in kaj to znači.

Mate odgovarja odkrito: »Ovo je Jugoslavija.«

V tečaju za metanje min in v jurišnem tečaju 42. domobranske divizije v Castel Tesinu so se mladi revolucionarji spoznali in dogovarjali, kdaj in kje bodo bežali. V propagandne svrhe izdajajo celo litografirani list »Jugoslaven«. —

Na vežbališču se je dogodila sledeča epizoda: Kadet, dežurni oficir, je imel dolžnost učiti vojake o panogah orožja, toda mesto pouka je čital časopis »Jugoslaven«. »Pozor! Ide kapitan!« opozarja nenadoma Mate in kadet nima niti časa, da bi stlačil svoj časopis v žep, govori pa že resno nekaj o tempiranih šrapnelih, kakor bi bil ves čas govoril samo o artileriji. Ljudje umevajo položaj in resno poslušajo. Jedva se je pa Pavičić obrnil k drugemu oddelku, čita kadet zopet časopis, ki Mateja zelo zanima.

Kadetje in poročniki imajo tajno organizacijo, ki jo zovejo »kadetsko stranko«. Predsednik kluba revolucionarcev je Mile Buzadžić, člani so Dejan Popović, Franjo Svetec, Mirko Belošević, Helbich itd. Nadporočnik Hezočki ve o zaroti in molči, t. j. odobrava jo.

Po povratku k polku na fronto so prihajali člani kadetske stranke iz 42. divizije zaporedoma v Italijo. Na Sisemolu so se javili pri francoski diviziji poročnik

¹⁾ Prim. »Note sulle condizioni interne dell' Austria«, str. 20: »i soldati si possono ora permettere di fare delle discussioni politiche e di emettere anche dei pareri contrari al governo, senza per questo venire richiamati all' ordine dagli ufficiali; succede anche che degli ufficiali (specialmente jugoslavi) tengono delle conversazioni coi soldati, esprimendo opinioni favorevoli al movimento jugoslavo . . .«

Luka Kostrenčič (»Propagandaoffizier«), poročnik Belošević in češki kadet Štětina z nekaterimi vojaki, za njimi so pa prihiteli ob prvi priliki tovariši iz jurišnega bataljona, med njimi kadet Popović, aspirant Svetec, aspirant Kereković in (aktivni) poročnik Božo Zvonarevič.«

Taka skupina oficirjev ve marsikaj o nameravani ofenzivi, zato je naš Pajk poučen, zgovoren in zadovoljen, da se mu nikakor ne mudi v Mirabello.

* * *

Pred odhodom nam pripoveduje Pajk sličen dogodek iz Grigna.

Jurišni bataljon 5. divizije je tudi organiziran v kadetski stranki. V Grignu v Suganski dolini je raztresel oficir med šotori 1. bataljona 113. polka lističe z besedami: »Sedaj pojdemo končno na fronto. Vsi bodite složni s 5. jurišnim bataljonom in storite tako kakor mi, ki pojdemo v Italijo brez strela.«

Prvi bataljon 113. polka je pa odšel sam. Jurišnega bataljona 5. divizije niso premaknili, ker mu komanda ne zaupa. V Grignu imajo preiskavo, z drugimi besedami: dečki počivajo in ne pridejo na fronto.

18.

Stane Vidmar se nam ne vrača.

Odkar je odšel v Verono in se posvetil vežbanju Čehoslovakov, manjka pri odredu važna vez in glava. Stane se dobro počuti v Veroni in pojde, tako nam piše, na daljši dopust, da najde v Rimu »gospodo od Jugoslovanskega Odbora« in zastopnike srbske vlade. »Kdo ve, kaj se godi, da ni nikogar k nam in da ne moremo dobiti žive zveze s svojimi zastopniki! Čehoslovaški možje so bili že tolikokrat na fronti pri oddelkih, naši pa nimajo časa ali se nam izogibajo.«

Izlet mu odobravamo.

Stane piše karte in pozdrave iz Rima. V časopisih čitamo, da se je udeležil rimskih slavnosti oficir »Jugoslovanske legije«.

»O svojih poslih pri Odboru bom poročal ustno,« tako piše. »Kar sem videl in slišal, tega pošti v tej zemlji ne zaupam.«

Dne 23. maja nam piše iz Rima na naslov podporočnika Žagarja:

»Dragi! Preden prinesem sam vse novice, Vam poročam na kratko par stvari, ker vem, da nestrpno čakate.

Odbor je tu, deluje, napreduje. Tam zgoraj je pismo dr. Jambrišaka, ki je zastopnik Odbora pri vrhovnem poveljstvu. V pismu, ki ga piše v Trumbićevem imenu, poroča, da je Trumbić prejel moje pismo, da so z našim delovanjem zadovoljni in nas prosijo, naj vztrajamo na svojih mestih, dokler nas ne pozovejo kam drugam.

Jugoslovansko moštvo se že koncentrira, isto-tako oficirji. Od 180 zbranih častnikov v Noceri se jih 25 ni priglasilo v našo vojsko. V soboto 25. maja zjutraj se peljem s podpredsednikom Odbora dr. Trinajstićem v Nocero, kjer so oficirji. Z nama pojde še eden član Odbora in trije oficirji iz jugoslovanske divizije, ki so kot srbski oficirji dospeli iz Soluna v Rim. Naša legija bo tvorila del srbske vojske, ki se prepelje na solunsko fronto. Na italijanski fronti pa ostane samo nekoliko izvidniških čet. Toliko so določili dosedaj. Trumbić je na Krfu in v Solunu, največ zaradi teh vprašanj. Po njegovi vrnitvi — tako pravijo — bo takoj vse to rešeno.

O Trumbićevi osebnosti sem slišal zelo lepe stvari. Energičen, zmožen mož je baje, absolutist, kar je v sedanjih razmerah potrebno. Vsaka njegova beseda sedi. Italijanski in francoski govori kakor svojo hrvaščino. Velik respekt imajo pred njim. Drugi člani Odbora niso posebne kapacitete, so pa dobri ljudje in predvsem nesebični.

O nas, to je o Pivku in meni so jih Italijani sami informirali kar najugodnejše.

V Avezzanu sem se medpotoma ustavil, ker je v taboru 1600 Jugoslovanov. Nagovoril sem jih. Srbi so pri prvi besedi o Jugoslovanih, kakor en mož

klicali »Živio! Živela Jugoslavija! živeo kralj Petar!«, Slovenci so jim deloma pomagali, večinoma so bili nevtralni, muslimani in Hrvatje so pa začeli takoj kričati: »Nećemo! Nećemo!« Pozna se jim, da vplivajo nanje nemški kadetaspiranti in feldvebli, ki jih komandirajo v taborišču. Vem, da za sedaj ne more drugače biti. Prišel sem iznenada z novimi mislimi med nje kakor strela iz vedrega in sem jih preplašil.

24. maja 1918 v Rimu.

Ceremonija pod spomenikom Viktorja Emanuela II. General Štefánik s šopkom cvetic, ob levi Etienne Fournol iz Pariza in general Zupelli, minister vojne, ob desni general Graziani (z brado).

Ali videl sem pri tem vse: z vzgojo, organizacijo in propagando se da vse doseči in urediti. Z načrtom sem si bil v tistem hipu na jasnem. Napisal sem 305 mož, ki so se javili v vojsko, razen njih mi pošljejo še kakih 200 drugih, ki so pripravljeni za vstop v srbsko vojsko. Mislím, da si ob takem stanju lahko čestitamo, ako je toliko nacijsionalne zrelosti v naših ljudeh,

ko jim doslej ni nihče ničesar pojasnil in jih nihče ni vzgajal. Odbor je s tem mojim samostojnim korakom zadovoljen in mi je celo hvaležen. Pripomogel sem mu do važnih pojasnil in informacij — sami tako ničesar ne vedo, ker se doslej ni nihče pečal s propagando in s poskusi, da bi dobili sliko o našem življu v italijanskih taboriščih. — Dobil sem tu v Rimu nekoliko znancev Sokolov, sedaj srbskih častnikov. Mnogo naših je v Solunu .

Moje potovanje je bilo krvavo potrebno in bo rodilo lepe uspehe. Podrobnosti sporočim, ko se vrnem v ponedeljek 27. t. m. zvečer. Rim je prekrasen, toda jaz bom videl premalo, ker je ves moj čas in vsaka moja misel pri eni sami stvari, pri našem vprašanju.

Sprejmite iskrene pozdrave. Stane. —

* * *

Stane se ni pripeljal, poslal je pa drugo pismo. O utisih pri rimski slavnosti poroča:

»Dne 24. maja sem se udeležil češke slavnosti v Rimu. Češka stvar je v Italiji dovršena. Kdaj bo naša?

Ves Rim je bil v zastavah in na kasarni Ferdinanda Savojskega pri kolodvoru je visela belordeča. Tu je nastanjen 1. bataljon 34. čl. polka, ki je dobil vojni prapor, dar »Italijansko-češkega odbora« v Rimu. Orlando je nalašč izbral 24. maj, praznik — tega dne je Italija vstopila v vojno.

Čehi so prikorakali z muziko ob 11. uri na trg Piazza Venezia pred palačo Venezia. V četverkotniku so se postavili na širokih stopnicah, ki vodijo k spomeniku Viktorja Emanuela. Ploskev nad stopnicami je bila določena za predstavnike držav. Tu so stali ministrski predsednik Orlando, zunanji minister Sonnino, vojni minister Zupelli in ostali ministri, med njimi Bissolati. O žurnalistih, poslancih in senatorjih niti ne govorim. Mešal sem se med zastopnike zavezniških držav, med vojaške in civilne zastopnike.

Desetkrat sem dal izjavo radovednežem, da sem Jugoslovan, zastopnik odreda kapitana Pivka.«

Na trgu se je trlo ljudstva in zastav v vseh barvah. Rdeče srajce garibaldincev so me spominjale sokolskih nastopov.

Podpolkovnik Štefánik (po uniformi Francoz) je prišel med zadnjimi.

Župan mesta Rima Colonna je pozdravil češkoslov. vojsko, nato Orlando, ameriški poslanik Nelson Page in francoski minister Simon. Štefánik je oddal prapor generalu Grazianiju. »Preko avstrijskih rovov pridemo v Prago!« je rekel Graziani. In ko so Čehoslovaki zapeli »Kje dom je moj«, je bil trenotek, ki ga Romani niso mogli umeti, lahko so pa slutili, da nova slovanska vojska ni karsibodi. Med rimskimi zidiniami je naraščala pesem v odmevu in diplomatje so stali presenečeni, ganjeni, sklonjenih glav. Čehi so si odnesli zastavo, muzika je zaigrala motiv iz Prodane neveste in jaz sem odšel za njimi v pisarno našega Odbora, kjer ni nikakega življenja, nikake pobude.

Solnce sije tako jasno in meni je lahko pri duši, da sem bil deležen slavnosti, ki je vplivala kakor najlepša zmagá na Rimljane. Bogme, zmagali smo, tudi mi skromni smo zmagali s Čehi. Želimo samo, da bi naši jugoslovanski diplomati bili gibčni in spretni.

Stane.«

* * *

Štirinajst dni nam je naglo minilo in Vidmarjev dopust je pretekkel. Sedaj bi moral biti v Veroni, kjer je nujno potreben pri dveh jugoslovanskih četah, a tudi naš odred v Tuguriju rabi komandanta. Meni pri najboljši volji ni možno ostati niti 24 ur v Tuguriju. Organizacija razčlenjene propagandne službe novih čehoslovaških in naših izvidnic na fronti 6. armade me zove danes v odseke ob Brenti, jutri na planoto Sedmih Občin, organizacija čet pa tudi v 1. armado, v Verono in celo v Goito in Mantovo. Ves mesec maj in junij ni miru.

Dokler je bil Stane pri odredu v Tuguriju, so dobivali dobrovoljci obilo svežih vesti iz domovine. Sedaj zaostajamo, ker ni nikogar, ki bi jezdil ali se vozil

v Breganze in v Mirabello, kakor je bila Vidmarjeva navada in potreba. Tam je brskal po avstrijskih in švicarskih časopisih, italijanski znanci v Breganzah so imeli zanj vedno novic in naši oficirji v Mirabelli so ga zalagali z raporti o stanju v domovini.

»Kdaj pride Stane?« vprašuje Pajk.

»Ne vemo.«

»Kaj bo z našim časopisom? Tu je snovi za tri številke.«

Stane je snoval časopis za dobrovoljce, ki bi ga pomnoževali v Mirabelli. V to svrhu si je nabral vrsto sotrudnikov. Pajk pravi, da ima za časopis vsak dan gradiva. Zavoj zanimivih izrezkov in 10 člankov — vse je pripravljeno.

»Daj, da vidimo!«

Drobnih vesti ima Pajk do 100 lističev.

»**Vestnik iz propadajoče Avstrije**« navaja smrt dr. Kreka 8. oktobra 1917, proces zoper dr. Hinkovića in Supila v Pešti (11. avgusta 1917), kojima je vlada konfiscirala imetje, razgovor dr. Korošca z dunajskim dopisnikom »Az Ujsaga« o trialističnem programu in jugoslovanskem teritoriju, trpljenje P. Žirovnika (praška »Union« 19. februarja 1918), interpelacijo 84 nemških poslancev o vedenju Čehov v vojni, ki obsega 275 tiskanih strani. Po »Slovcu« 26. marca 1918 poroča Pajk, kako je Ljubljana manifestirala za Jugoslavijo. Slavnosti v Ljubljani so pravo zmagoslavje narodne zavednosti, ljubezni in discipline. Množice prisegajo v svečanem razpoloženju Jugoslaviji in nasprotniki si ne upajo trditi, da deklaracija ni izraz ljudske volje. »Plameneč ogenj jugoslovanskega navdušenja bo sežgal vse ovire, ki se nam stavijo nasproti.« Tako je rekel dr. Korošec z balkona ljubljanskega magistrata 15 tisočem poslušalcev. Podpisov za jugoslovansko izjavo ima dr. Korošec nad 200.000. Naš narod, priklenjen tisoč let na živo skalo, dobiva nove moči . . . Ljudje so spregli konje in so peljali sami kočijo dr. Korošca po Dunajski cesti do magistrata. Tu so govorili ob ogromnem navdušenju

množic gospa Tavčarjeva, dr. Tavčar, dr. Korošec, Kalan, dr. Kramer, Kristan in Smodej. Vse stranke se združujejo kakor pred 70 leti, ko je bila revolucija leta 1848. leta, in pred 50 leti, v dobi taborov 1868. leta.

»Zanimivih poročil iz domovine si nam prinesel, dragi moj Pajk!«

»Le pogledjte! Te ga je več.«

Dobrovoljci pojejo „Kje dom je moj“.

General Borojevič, naš rojak, je naročil Avstrijakom ob razpisu 6. avstrijskega vojnega posojila: »Ako ne podpišemo tucata milijard za sebe, jih bomo morali še več podpisati za sovražnike«

Lep rojak! Da ga ni sram!

Avstrijski Nemci nočejo popustiti glede državnega jezika. Dva nemška ministra sta odstopila

17. aprila 1917, ker ni bil sprejet nemški državni jezik, od te dobe pa groze, da uvedejo kljub temu v Avstriji nov red.

Članek pripoveduje, kako so bili 3. julija 1917 izpuščeni Klofáč, Grafenauer, Rašin in nato še dr. Kramář. Na Češkem so se pojavile zastave na hišah. Nemški listi se hudujejo in očitajo, da izpuščeni posianci-veleizdajalci niso nič boljši od onih, ki so ubežali preko meje in od ondod rujejo proti domovini, kakor so: Masaryk, Dürich, dr. Pitacco, Candussi-Giardo, dr. Okuniewski, dr. Gregorin.

Prva številka »Narodnih Listov«, ki jih je zopet prevzel glavni urednik dr. Kramář, objavlja Kramářev oklic, naj se narod pripravi, da ne bo razbit v resni dobi.

* * *

»Neue Züricher Zeitung« zagovarja 16. julija 1917 enotnost Avstrije in napada slovanske težnje po odcepitvi od države.

Celo v antanti in v neutralnih državah imamo torej nevarne nasprotnike. Naši neprijatelji so vsi oni, koji žele po vojni ohraniti Avstrijo. Neprijatelji so, ki ne verjamejo v vstajenje Jugoslavije in Češkoslovaške. Neprijatelji so, ki se nadejajo, da se bo Avstrija odcepila od Nemčije in sklenila poseben mir. Naša sreča, da še vojne ni konec, dokler ne prodre resnica o Avstro-Ogrski v počasne angleške in ameriške možgane.

Dokler bodo angleške oblasti smatrale na primer dr. Beneša za sovražnega agenta, ker je avstrijski revolucionar, in mu bodo delale neprilike na potovanjih iz Pariza v London in nazaj ter ga celo zapirale kot Avstrijaka, tako dolgo še ni za nas čas, da zaključimo vojno. Neprijatelji so pa tudi naši lastni rojaki, ki žele preobrazbo monarhije v zvezno državo narodnih držav pod Habsburgom.

V članku »Šta hoče Wilson?« ocenjuje podporočnik Nikolić načela velikega ameriškega idealista, ki jih je izrekel v Kongresu 8. januarja 1918, slavnih 14 točk, pod katerimi bi Zedinjene države sprejele mir: 1. Mirovne pogodbe vseh z vsemi naj so javne, separatnih tajnih dogovorov ne bodi več. 2. Vsa morja so absolutno svobodna. 3. Gospodarske meje naj se odpravijo in zavlada naj obča poslovna enakopravnost. 4. Oboroževanje se dovoljuje le za notranjo var-

Čestitanje 25. maja 1918.

Od leve: Etienne Fournol, General Štefánik (sedaj polkovnik), general Graziani, minister Simon čestita komandantu čsl. bataljona.

nost. 5. Države naj sklenejo v dogovoru vseh nepristransko ureditev kolonij. 6. Rusija se ne sme zasesti. 7. Belgijo je treba osvoboditi in obnoviti. 8. Severno Francosko istotako. 9. Meje Italije naj se uredijo po jasno označenih narodnostnih mejah. 10. Narodom Avstrije, kojim želimo zavarovano in zagotovljeno

mesto med narodi (državami), naj se zagotovi prilika, da se zamorejo avtonomno razvijati. 11. Rumunija, Srbija in Črna gora naj se osvobode in obnove. 12. Turkom in neturškim narodom Turčije se garantira sigurnost. 13. Poljska bodi neodvisna. 14. Osnuje naj se Zveza narodov. Nikolić razpravlja obširneje o deveti točki Wilsonove mirovne poslanice, o uravnavi mej proti Italiji na podlagi jasno vidnih narodnih črt, in zaključuje, da je predsednik najmočnejše svetovne države nastopil proti težnjam Italije, ki si po londonskem dogovoru lasti Goriško, Trst, Istro, Reko in Dalmacijo. Wilson priznava Italiji samo ono ozemlje, kjer so Italijani kompaktno naseljeni — drugo pa Slovanom. Hvalevredno je, da se javljajo med Italijani tehtni glasovi, ki uvažujejo resno Wilsonov nasvet. Tako citira Nikolić iz »Corriere della Sera« 14. februarja 1918 »Wilson in Czernin«:

Zahtevamo, da se napravi konec vsemu zavlačevanju in da Italijani in Čehi, Jugoslovani, Rumuni in Poljaki pridejo pred ta (Wilsonov) tribunal in tu v soglasju izpregovore o svojem trpljenju in o svojih pravicah.

Ta-le svetovni list (»Corriere della Sera«) brani že leto dni pogumno Slovane. V številkah 25. in 27. julija 1917, ko še antanta ni mislila na razpad Avstrije, čitamo: »Italija mora hoteti, da je cilj vojne razbitje Avstrije. Zavezniki izgube vojno, ako puste v Evropi nemški granitni blok. Kje je vozal vojne? Ako bo Avstrija razbita, bo Nemčija izgubila vojno. Ako Avstrija ostane, bo premagana antanta. Corriere toplo priporoča, naj se izdela politični program, v kojega bodo dobili Slovani zaupanje. Jugoslovani čakajo in trpe, ker nimajo jasnosti. V Avstrijo ne verujejo, toda ničesar še nismo storili, da bi dobili zaupanje v Italijo. Posvetiti je treba v kaos konkurenc in divergenc. Sedaj je prilika, da jim pokažemo jasen jadranski program. Ko pride zmagaja, se ne bomo poznali, ker veliki časopisi, ki bi morali začeti vzgajati, ne store ničesar. V Italiji govore samo o aspiracijah in ne kažejo nič, da bodo uvaževali želje drugih narodov.

Bister člankar je pisal 12. januarja 1918 o nalogah Italije. Narodi, ki jih tlači Avstrija, iščejo zaščite v Italiji, a nihče ni hotel pomagati. Klic »za narode!« je dobil ceno šele po angleškem (Lloyd George) in amerškanskem (Wilson) januarskem govoru. Nikolić zaključuje svoj članek:

Lloyd George nas ni zaščitil v svojem govoru, niti ni Wilson šel do konca po načeti poti. V govoru Lloyd Georgea čujemo, da angleški narod nima namena razbiti ne Nemčije ne Avstrije. Tudi Wilson tako. Neredi bodo torej trajali še po vojni dalje? Možnost nam hočejo zasigurati, da se bomo avtonomno razvijali. Za naše brate v Avstriji so te besede morebiti nekaj vredne, mi izven Avstrije živeči Slovani ne vidimo v njih ničesar, prav ničesar. Wilson se moti in sreča je, da ga Avstrija ni slušala in ni sklenila miru. Vojna mora trajati še tako dolgo, dokler vsa antanta (»prijatelji Avstrije«), ne sprejme načela, da je treba Avstrijo razkosati. Pariz, London in Washington so v tem oziru zaostali za Rimom. — Veliki kapitalisti in cerkev žele, naj Avstrija ostane. Mi nimamo v Avstriji ničesar iskati in smo že davno sklenili, da dajemo prednost smrti pred povratkom v državo stoletnega slovanskega gorja.

* * *

Glede snovanja čl. legij vedo avstrijski časopisi toliko:

Francoska vlada je izdala 19. decembra 1917 dekret, ki dovoljuje snovanje češkoslovaške armade.

O čeških legijah se piše v Avstriji često. Češki časopiši taje, da bi čl. brigada, ki se je proslavila v junijski ofenzivi pri Zborovu, sestajala iz bivših ujetnikov, — temveč pravijo, da so v tej brigadi ruski podaniki, v Rusiji rojeni češki kolonisti.

Domobranski minister von Georgi je podal 22. junija 1917 v imunitetnem odseku poročilo, ki je izšlo avgusta v tisku. Govoril je o antimilitaristični propagandi poslanca Klofáča in tovarišev, o protidržavnem delovanju Sokolstva, o vedenju praškega 28.

peš. polka dne 3. aprila 1915 ob Duklanskem prelazu, o vedenju 36. polka (Mlada Boleslav) dne 6. in 27. maja 1915 pri Limanovi, ki je bilo tako sramotno, da je vrhovno poveljstvo razpustilo oba polka. Nato je Georgi pripovedoval o še žalostnejšem poglavju o Čehih v inozemstvu in ujetništvu. V Franciji je štela češka legija začetkom vojne 600 mož. V srbski dobrodružanski vojski je bilo mnogo Čehov dobrovoljcev. V Kijevu izhajajoči list »Čechoslovák« je poročal 30. oktobra 1916, da služi v srbski legiji 24 čeških oficirjev in 40 enoletnih prostovoljcev, »Temps« pa ceni Čehe v tej legiji na 4000 mož. Največ čeških legijonarjev je na Ruskem. V Rusiji se je javilo že avgusta 1914 tisoč v Rusiji živečih Čehov v »Češko družino«, ki so jo komandirali bivši avstrijski rezervni oficirji. Od marca 1915 imajo v Rusiji kar nabore med ujetniki. Kakor deluje v Franciji docent dr. Beneš, tako ustvarja v Rusiji češko vojno organizacijo redaktor »Narodnih listov« Bogdan Pavlů. Iz »družine« je nastal koncem 1915 polk, ob veliki noči 1916 so imeli brigado, koncem 1916 so govori o diviziji, februarja 1917 pa že o dveh divizijah.

O jugoslovanskih dobrovoljcih Avstrijci nočejo pisati. V uradu I. T. O. so našli le malo skromnih notic v avstrijskih listih, na primer telegram iz Berna 16. marca 1918 o izjavi srbskega poslanika Gruiča, sotrudniku »Neue Züricher Zeitung«, da je nedavno bila osnovana nova srbska divizija, ki sestaja iz dobrovoljcev Srbov, Hrvatov in Slovencev, bivših avstrijskih vojakov. Ta divizija se bori sedaj na solunski fronti.

Poročnik Boschi je poslal iz Breganz kuvert z naslovom »Capitano Pivko, Mondo«. Piše, da je bil v Tuguriju, a ker me ni nikoli doma, se nadeja, da me najdejo pod omenjenim naslovom. Nekje »na svetu« me dobi! Dovoljuje si priložiti izrezke o kongresu v Pragi, dne 13. aprila 1918, ki nas bodo zanimali kakor so njega.

O kongresu je bilo v italijanskem tisku malo notice, švicarski in francoski tisk je imel več.

Pisatelj Alojzij Jirásek je odločen dečko. Kako si upa v Avstriji govoriti brezobzirno, da prisega njegov narod borbo do popolne zmage? In dr. Karel Kramář pozdravlja združene Jugoslovane, obetajoč, da nas Čehoslovaki nikdar ne zapuste. »Vaš boj je naš boj, naša zmaga Vaša zmaga — za vso bodočnost! Naša srca so polna visoke vere v našo skupno zmago. Zvestoba za zvestobo za vedno!«

Gradivo shranjujem za »glavnega urednika« Staneta. Naš dobrovoljski časopis »Jugoslavija« naj nosi geslo Svatopluka Čecha:

Svobode ni vreden, kdor si je sam ne pripori.

19.

Poročnik Silvio Boschi je bil v drugi polovici maja često v Tuguriju.

»Ali še ni kapitana doma? Kje je?«

Podporočnik Plhak mu ni mogel povedati, kdaj se vrnem. Odgovorjal je:

»Odpeljal se je k Čehoslovakom v 13. armadni zbor«, drugič pa: »General Di Antonio ga je poklical k brigadi Padova.«

Nazadnje še Silvio niti Plhaka ni našel in v Tuguriju so ga potolažili, da je kapitan odšel v Peschiero in Goito.

»Sedaj je v Peschieri? Jutri v Messini, kaj ne? Prihodnji teden v Abesiniji, kaj ne? Naj hodi po svetu, koder hoče, samo povejte mi, kdaj se vrne!«

»Morebiti začetkom junija.«

»To je vsaj termin — ko bi vašega slovanskega »morebiti« ne bilo. Kadar se pojavi, naj se zglaši. Povejte mu, da imam zanj korespondenco, ki jo moram menda osebno izročiti.« —

Dne 3. junija je ležalo debelo pismo na mizi v Tuguriju z naslovom »Capitano Pivko — Mondo.« Nič ni novega v tej označitvi. Pisal je Silvio.

V ovitku je 18 kart in pisem iz Avstrije, slovenskih, nemških, čeških, naslovljenih na razna imena:

- »Georg Ribitsch, Kriegsgefangener, Nr. 7350«,
- »František Svoboda, Kriegsgefangener, Nr. 7353«,
- »Janko Osojnik, prig. di guerra, Nr. 7552«,
- »Župan Ludovik, vojni ujetnik, Nr. 9796«,
- »Franz Pfeifer, prig. di guerra, Nr. 14.848«,
- »Josef Nowak, Kriegsgefangener, Nr. 11.928« itd.

Večina dopisnic je naslovljena v Verono (Forte S. Felice, Forte Piccolo, Forte Roccolo, Forte Procolo), ostale pa v neko taborišče v južni Italiji, S. Maria Capua Vetere. —

Marija Osojnikova je poslala J. Osojniku neko skupinsko fotografijo. V drugem ovitku so miniaturne sličice otroških glav.

Silvio je priložil pismo, da je v Breganzah profesor Salvemini, »znani prijatelj Jugoslovanov« in poročnik Oton Kovačič iz 7. armade. Kovačič se je baje javil na Tonalskem prelazu, trdeč, da je Slovenec, po poklicu učitelj. Zahteval je, naj ga pošljejo naravnost k nam v dobrovoljski odred k 6. armadi.

Na motorju je v Breganze jedva 15 minut.

Od pisem iz domačega sveta hité misli v nekdanjo mariborsko šolo. Kako davno je že! Tisti dolgi Kovačič se ni hotel učiti slovenske slovnice, predaval je pa vsak semester po dvakrat o zvezdah, o vesoljstvu, o novih teorijah, o postanku sveta. Z dolgo roko je razkazoval na tabli risbe, ki si jih je skrbno pripravljajl po več dni pred predavanjem. Nekoč so mu nagajivi tovariši tik pred predavanjem obrnili tablo in zarisali med njegove črte razne figure. Hoteli so videti Otona v jezi. Kovačič je zagledal lopovščino, nemo premotril obraze, ki niso mogli zakrivati smeha, nato se je spravil na delo in brez besede brisal in popravljal. Živce ima v redu. — Takih ljudi nam je v vojni treba.

Kovačič se ni nič izpremenil. Plečat je in močan, za glavo večji nego ljudje normalne visokosti.

Ob pozdravu se je jedva nasmehnil.

V nekoliko minutah sva si na jasnem. Kovačič bi prevzel poveljstvo jugoslovanske čete, ki bo delovala paralelno z nami v sektorjih 7. armade, na višinah blizu Švice. Sedež čete bodi Mompiano pri Bresciji. Teden dni ostane pri nas, da spozna naše oblike propagande in vojevanja, potem pa naj začne samostojno delo.

»Zdravo!«

»Na svidenjel!«

* * *

S profesorjem Salveminijem sedimo pri obedu v Breganzah. Možič je zaprašen po potovanju v avtomobilu od neke divizije s Planote, kjer je imel dopoldne patriotski nagovor na vojake. Na sebi nosi dolgo temno suktnjo, podobno kaftanu, ki je pretopla za junijske dneve v Italiji. Na prvi pogled se zdi možič neznaten, govori pa odločno in ti imponira z znanjem. Z rumenkastimi koščatimi prsti si popravlja dolge lase, segajoče do mehkega ovratnika. O problemih razpravlja, koje je načela svetovna vojna in rad se vrača z očmi k meni, kadar govori o Slovanih, kakor z željo, naj mu pritrdim. Nihče ne ugovarja njegovim prepričevalnim izvajanjem. Meni je drago, da čuje gospoda liberalne nazore, nazmes pa tudi kritiko italijanskega imperijalizma. Salvemini je neizprosien.

Silvio vabi po obedu v sobo v prvem nadstropju — na kavo in cigaro.

»Dobil si paket s pismi, kaj ne?«

»V popolnem redu.«

»Ali si razdelil pošto?«

»Tako sem uredil, da nosim vse s seboj,« mu odgovarjam in polagam zavitek iz žepa na mizo.

»Gledal sem adrese, a ne spominjam se, da bi bil slišal ime Pfeifer in tista vaša slovanska imena.«

»Adrese so pravilne. Poglej, kako so pripisali v Veroni in v Capua Vetere na vsako karto »Esploratore VI. Armata«. Tam imajo dobro evidenco.«

»Torej ste vendar našli pota za dopisovanje z domom!«

»Našli. Sai smo informatorji! Verona stane 50 lir, Capua Vetere 100 lir.«

»Kako?«

»Narednik v pisarni taborišča v Veroni — S. Felice je dobil majhno nagrado za izreden trud, da pošilja karte in pisma, ki so označena s številkami 7353, 7552 itd., na mojo addresso v Breganze. Dopovedal sem mu, da domačini v Avstriji ne morejo pisati naslova tako: »Kapitan Pivko, komandant dobrovoljskega bataljona v Italiji«, — avstrijska cenzura bi jim zaigrala himno na potu pod vislice. Zato bodo prihajala pisma s tujimi imeni in z nekakimi številkami. Naredniku sem izročil seznam 11 imen in dečko opravlja vestno svojo službo. Vsak mesec dobivam paket iz Verone in včasih iz taborišča S. Maria C. V., kamor sem poslal pismo prošnjo glede pošte s priloženim seznamom in bankovcem za podoficirja.«

»Izvrstna ideja! Ali so tudi pisma tvoje družine med njimi?«

»Kar je tu na mizi, je vse moje. Poglej rokopise! To-le karto je pisal Franz Pollak iz Marenberga, poštni pečat pa pravi »Villa Lagarina«. Ženska pisava, je-li, nekoliko potvorjena?«

»Johann Osojnik si ti?«

»Moj nekdanji pseudonim.«

»Tu piše gospod Jan Lego iz Vinogradov. — Tretjo karto je pisal Juri Ribič iz Haloz, na pošto jo je pa vrgel v Wörglu. Vida Osojnikova mi piše iz Gradca, drugič iz Prage, tretjič z Dunaja, Franziska Swoboda iz Kostelca in Marie Novak iz Prage in tako dalje — vse te karte je pa pisala ena edina roka — moja žena.«

»Kako je možno? Pisava je brez dvoma ženska — vse od ene roke. A kako je to: Wörgl, Praga, Gradec, Villa Lagarina?«

»Vsaka dopisnica prihaja v drugem kraju na pošto. Ta posel oskrbujejo vojaki na transportih, razni dopustniki in bivši bolniki, vračajoči se iz bolnic na fronto. Moja družina je pod kontrolo, odkar je izpuščena iz zaporov. Žena bi si premislila, preden

bi poslala pod svojim imenom kakšen glas veleizdajalcu v Italijo.«

»In ona slika? Pokaži? Tvoja družina morebiti?«

»Evo ti Marije Osojnikove, inče Ljudmile Pivkove, in njenih najbližjih sorodnikov.«

Silvio si ogleduje smehljaje sliko.

»Posodi mi jo, da jo pošljem materi v Rim. Vrnem ti jo za teden dni.«

»Oprosti, prijatelj. Slike bi ne dal rad iz rok. Z menoj pojde po svetu.«

„Marija Osojnikova“ je poslala sliko.

»Po svetu — dobro praviš. Umevam. In kaj ti poročajo?«

»Moj dragi, tega je mnogo, zlasti med vrstami. Po trimesečni »odsotnosti« sem se vrnila k drobni familiji, piše Osojnikova. Oče, sestra in Osojnikova imajo mnogo, da se spominjajo in si pripovedujejo o bivanju v Pragi in na Dunaju. — Ali veš, kaj je v tem poročilu? — Upati hočejo, da pride dan našega svidenja. Otroci so nadarjeni in živi. Naše premoženje raste — kupili smo si lepo belo kozico, da imajo otro-

ci mleka. Zdravi so — včasih so tudi poročila o otroških boleznih, teden dni pozneje je zopet vse v redu. Mama poučuje deco vsak dan v godbi in slovenskem jeziku, le zadnji dve, Kita in Vera, sta docela svobodni. Vera se rada spravlja dedeku na kolena, tista, ki je oče ne pozna. Meseca marca so me opozorili, da je že tričetrť leta stara in da ima dva zobčka. Vsak dan se spominjajo očeta in ga pozdravljajo. Največ se pogovarjajo o njem zvečer, ko je zbrana vsa družina okrog mize. Toda čemu pravim vse to takemu italijanskemu artileristu!«

»Čuden si — za koĝa naj se zanimam bolj ko za usodo tvoje družine? — In pišejo tudi, da prejemajo tvoja poročila? Komu pravzaprav pišeš? Domov ne moreš!«

»Ne boj se, vse smo si uredili. Domov ne pišem, toda ljudje so, ki vedo, komu je namenjena dopisnica neznanega Svobode ali Pfeiferja itd. Najsigurnejša pot je, kadar pošljem glas kakemu znanemu žandarju ali policistu. Policijski revizor Anton Trešr dobiva čisto telegrame in dopisnice od raznih oseb, vojnih ujetnikov v Italiji in gospod revizor prihaja zmagoslavno v očetovo pisarno ali v kuhinjo k ženi in izroča tajnostno, kar je dobil. Tudi sedlarski mojster Gotthard Novák v Češkem Brodu mi je odličen poštni translator. Pred mesecem so me vprašali, ali sem bil istinito zopet ranjen, prej so pa nekoč raznesli vest, da sem v Italiji izgubil oči. Na take novice jim razganjam s telegrami bojazen in skrb. In še druga sredstva smo našli. Dobrodelnemu društvu v domačem mestu je Osojnik poslal 10 lir podpore za uboge šolarje. Babica kuha šolarjem pozimi juho enkrat na teden in je seveda takoj zvedela, ko je prišla iz Italije podpora. Morebiti je tistega dne v razburjenosti pozabila soliti, toda nobena izmed navzočih dam ni mogla slutiti, zakaj jo ta dar tako zanima. Molčati mora in čuvati zase v tihi zadovoljnosti vsako poročilo, da oblasti ne zvedo.«

»A tega menda ne vedo, kaj počenjaš in da se vojskuješ proti Avstriji?«

»Vsega ne smeš pisati, niti naznačevati — iz raznih ozirov, ne iz strahu pred cenzuro. Toliko vedo, da sem aktivni vojak in da izvršujem posle na fronti. Poslal sem nekoliko šifriranih kart in naznačil sem tudi, kako me cenijo »kot kuharja, ki meša včasih, da je veselje«. Aprila sem sporočil, da smo se vrnili z važnega posla in da pojdemo zopet. Več ni treba.«

»Kdor hoče razumeti, tistemu je dovolj. Drugim osebam tudi pišeš?«

»Tudi.«

»V Maribor?«

»Tudi. Jurij Ribič se je javil učiteljici, stanujoči v naši mariborski hiši. Ta bo molčala kakor grob in molila za moje zdravje.«

»Pobožna?«

»Pobožna in dobra. Jurija Ribiča dobro pozna.«

»Čemu se javljaš takim indiferentnim osebam?«

»Da se ne bodo bale zame. Avstrijaki razširjajo tendenciozne vesti, kako so me Italijani obesili, kako so me ustrelili, po tretji verziji so me oslepili itd. Saj si lahko misliš, kaj hočejo s tem doseči.«

»Ne morem se domisliti.«

»To je vendar jasno. Ako bi rojaki zvedeli istino, da vodim v Italiji bataljon borcev, kaj bi napravili? Drug za drugim bi uhajali čez fronto in se javljali v odred. Avstrijska propaganda ima jasen cilj pred seboj, da je treba Slované splašiti in jim naslikati Italijo kot najhujšo sovražnico, ki celo take nacijonaliste ubija, kakoršen sem bil jaz.«

»Vidiš, tako je. Jasno! Sedaj mi je jasno. Avstrija pozna svoje narode in rešuje spretno svoje največje probleme.«

»Glede Slovencev in Hrvatov izvrstno. Naša narodna tragika je v nejasnem položaju, v nekritičnem pojmovanju razmerja k Italiji. Legije naših nacijonalistov bi se nam rade pridružile v borbi proti Avstriji in najbliže bi nam bilo, ako bi se mogli v borbi nasloniti ob Italijo, toda na tej točki nam zastaja sapa, ker smo od Avstrije slabo vzgojeni in našuntani, na drugi strani pa Italija ničesar ne stori, da bi nas pri-